

VIGILIA

1979
január

DOROMBY KÁROLY
A HÁROM PÁPA ÉVE

CHILLA RAYMOND SJ
A HITMAGATARTÁS MAI IGAZOLÁSA

DAG HAMMARSKJÖLD
ÚTJELEK

A MAGYAR TELEVÍZIÓ FRANCIA FŐPAPOKNÁL
ÉS TISZTELENDŐKNÉL

ERDŐ PÉTER: **A titkokat tanító csend**

FILA BÉLA: **Henri Bergson és a keresztény misztika**

HENRI BERGSON: **A keresztény misztika**

SZÉLL MARGIT: **Szeretetszavaink**

SZÉNÁSI SÁNDOR: **Angelus Silesius és a Heilige Seelenlust**

SÁRY GYULA: **Michelangelo tanulmányok**

SZILI LEONTIN: **A kő útja (elbeszélés)**

KERESZTES SZENT JÁNOS, BENEY ZSUZSA, TŰZ TAMÁS,
PARANCS JÁNOS, GALAMBOSI LÁSZLÓ, PÉTERY KATALIN
és ÖLBÉY IRÉN **versei**

Dévényi Iván síremléke előtt (Bálint Endre) — **A próza humora** (Siki Géza) —
— Klasszikus szerzők - klasszikus művek (R. L.) — Tájékoztató
Précis: français, deutsch

1

Ára 12 Ft

Vigilia

44. ÉVFOLYAM

1. SZÁM

DOROMBY KÁROLY + + +	A három pápa éve — — — — — 1 A püspök egy napja. A magyar televízió látogatása Etchegaray érseknél és Riobé orléans-i püspöknél — 7
ÜLBÉY IRÉN	Versei — — — — — 13
CHILLA RAYMOND SJ	A hitmagatartás mai igazolása — — — — — 14
KERESZTES SZENT JÁNOS	A misztikus éjszaka (vers, fordította Rónay György) — 22
ERDŐ PÉTER	A titkokat tanító csend — — — — — 22
SZÉNÁSI SÁNDOR	Angelus Silesius: Heilige Seelenlust — — — — — 26
FILA BÉLA	Henri Bergson és a keresztény misztika — — — — — 29
BERGSON, HENRI	A keresztény misztika (fordította <i>Fila Béla</i>) — — — 31
HAMMARSKJÖLD, DAG	Ütjelek (fordította <i>Lukács László</i>) — — — — — 35
BENEY ZSUZSA	Ádám és Éva, Krisztus, Gyermekek-Madonna (versek) — 41
SZÉLL MARGIT	Szeretetszavaink — — — — — 42
GALAMBOSI LÁSZLÓ	Karácsony, Elefántfehér tetők (versek) — — — — — 47
SÁRY GYULA	Michelangelo tanulmányok (2) — — — — — 48
TÜZ TAMÁS	Könyvek fölött, Mi lesz ha, Zarándokút, Bartók, Kodály, Riasztó gobelin (versek) — — — — — 51
SZILI LEONTIN	A kő útja (elbeszélés 2. rész) — — — — — 54
PARANCS JÁNOS	Tizenhárom sor a csalódásról, Apokaliptikus délután, Patthelyzet, Minden olyan (versek) — — — — — 62
LUKÁCS LÁSZLÓ	Hódítás vagy ajándék — — — — — 63
PÉTERY KATALIN	Égig érő rózsák, Levél (versek) — — — — — 65
BÁLINT ENDRE	Dévényi Iván síremléke előtt — — — — — 66

NAPLÓ

R. L.: Klasszikus szerzők — klasszikus művek — 67; *Síki Géza*: A próza humora — 68; *Tájékoztató* — 6. oldalon és a hátsó I. borítón; *Idegen nyelvű tartalomjegyzék* — 70.

Felelős szerkesztő: DOROMBY KÁROLY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és Kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 137-438. 173-933. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekkszámla száma: OTP 37.243-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1239 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 10,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1650 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekkszámlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 12,— Ft. Előfizetés: egy évre 140,— Ft. Félévre: 70,— Ft. negyedévre 35,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024

A HÁROM PÁPA ÉVE

A három pápa éve. Ezzel az elnevezéssel illeti ma már úgyszólván az egész világ katolikus sajtója az elmúlt 1978-as évet, amelynek második felében mintha felgyorsult volna néhány hónapra a történelem folyása. Augusztustól októberig játszódtak le azok a bízvást drámainak mondható események, amelyek az egyik pillanatban megrendülést, majd örömet, aztán újabb megrendülést és megint újabb reménységet váltottak ki nemcsak az öt világrész katolikusainak, hanem nagyon sok, az egyháztól közelebb-távolabb élő embernek szívében is. Főként azokéban, akik tudatos vagy talán nem is tudatos hordozói, továbbfejlesztői annak a humanista keresztény kultúrának, amelynek bölcsője a Földközi-tenger tájain ringott, és amelynek középpontja később Róma lett, s maradt is hosszú századokon át.

A múlt év augusztusában elhunyt VI. Pál pápáról szóló megemlékezésben lapunk hasábjain is utaltunk arra, milyen nehéz örökség vár utódjára, akinek neve annak a cikknek megírásakor még ismeretlen volt. Talán csak egy sokkal későbbi történelmi kutatás tudja majd kideríteni, mennyire és milyen szempontból voltak tudatában a konklávéban összegyűlt bíboros atyák annak az örökségnek és annak a rendkívül nehéz küldetésnek, amelynek egész súlyát választottjuk vállaira tették. Törékeny vállakra, amint az döbbenetes gyorsasággal kiderült.

Az újabb kori pápaválasztások egyik jellemző vonása, hogy majd mindig meglepetést hoztak. Ki is alakult egy olyan mondás Rómában, hogy „aki pápá-ként megy be a konklávéba, biztosan bíborosként jön ki onnan”. Nem történt ez másképp most sem, amikor a nagynevű és az egész katolikus világban ismert bíborosok egész sorát emlegették „papabilis”-ként s aztán a konklávé elképesztően rövid idő alatt egy olyan főpapot választott meg Szent Péter 263. utódjául, akinek nevét legszűkebb pátriáján kívül alig ismerték, és még a beavatottaknak is egyházi évkönyvekben kellett utánanézni, hogy valójában kiről is van szó.

Persze lázas nyomozás indult meg világszerte az új pápa múltja után, és megdöbbentő és ugyanakkor elgondolkodtató bizonyosága az emberi lét törekénységének, hogy mire ezeknek a nyomozásoknak méltatást és értékelést is megkísérlő eredményei és dokumentumai a jelentős katolikus orgánumokban megjelenhettek, valójában már nekrológnak számítottak. A Párizsban megjelenő és a francia püspöki karhoz közel álló *Informations Catholiques Internationales*, amely részletes és értékelő cikket írt az új pápáról, a borítólapon újra nyomásával az utolsó oldalon volt kénytelen elnézést kérni az I. János Pál pápa néven a pápai széket elfoglaló Albino Luciani egykori velencei pátriárkáról szóló cikkének bizonyos „fenntartásaiért”, amelyek — mint hangoztatják — semmiképpen sem a váratlan hirtelenséggel elhunyt pápa személyére, hanem inkább „bizonyos teológiai és lelkipásztori koncepcióira” vonatkoztak.

Ki is volt ez az I. János Pál pápa, akinek oly rövid, mindössze 33 napig tartó uralkodását oly szívesen hasonlítgatja a világsajtó a gyorsan fellobbanó, majd kihunyó üstökös képéhez. Az életrajza nálunk is olvasható volt, hogy munkáscsaládból született, hogy szorgalmával érte el a különböző, egyre magasabb egyházi posztokat és közben mindvégig megmaradt egyszerű, kedves, társaságot kedvelő embernek. Azt is megtudtuk róla, hogy egyetlen tudományos igényű művét, doktori disszertációját, a római Gergely egyetemen Antonio Rosminiről írta, a múlt század első felének kiemelkedő papi egyéniségéről, akinek profétikus írásai csak a II. vatikáni zsinaton igazolódtak be. „Az egyház öt sebe” című könyvét, amelyben az egyháznak a világtól való elszakadását és a klérus elégtelenségét és felkészületlenségét panaszolja, indexre tették több más írásával együtt, és hivatalosan az egyház csak 1966-ban rehabilitálta. Tehát jóval később annál, hogy a fiatal Albino Luciani foglalkozott vele, és ráirányította a figyelmet. Ezen kívül inkább csak kisebb igényű lelkipásztori írásai jelentek meg, amelyeket nem annyira a tartalmi mélység, mint inkább az emberek és az evangélium iránti teljes elkötelezettség jellemezett. Egyszerű lélek volt ez a Luciani pápa, aki igazán jól csak a Vittorio Veneto-i püspöki székből érezte magát, ami inkább egy nagybácska plébániához hasonlított. Itt személyes kapcsolata lehetett mindenkiel, elsősorban híveivel.

Ha hinni lehet krónikásainak, már a velencei pátriárka tisztsége is idegen világ volt számára. Túl sok reprezentáció és túl kevés igazi emberi közelség. 1972—73-ban olyan súlyos összeütközésbe került egyházmegyéjének főleg fiatalabb papságával, hogy a legkomolyabban fölvetette lemondásának lehetőségét. Persze sohasem személyi jellegűek voltak ezek az összeütközések. Ezt nem győzik ma hangoztatni még azok sem, akik szemben álltak vele és akik elismerik, hogy olykor „nagyon is szeretetlen” módon támadták főpapjukat, állítólagos „konzervativizmusáért”. Pedig Albino Luciani nem volt a szó igazi értelmében konzervatív ember, ezt bizonyította Rosminihez való vonzódása is, de akkor, abban a konfliktusban, amelyben egyházmegyéje papságával társadalmi kérdésekben és a munkáspapok kérdésében került összeütközésbe, úgy érezte, hogy az olasz püspöki kar hivatalosan elfogadott álláspontjával kell azonosulnia. Ezt meg is mondta.

Ilyen előzmények után könnyen elképzelhető, mekkora megrendülést okozott neki a konklávé hírtelen, és valljuk be őszintén, talán eléggé nem is átgondolt döntése. Ha hinni lehet a konklávéról minden titoktartás ellenére kiszivárgott híreknek, már a harmadik szavazás során megkapta a szükséges kétharmados többséget, és a negyedik szavazásra állítólag már csak az ő kifejezett kérésére került volna sor, hogy még egyszer megerősítsék a választást, es akkor már a jelenlevő 111 bíboros közül 82-en szavaztak volna rá. Nem tudni, hogy az ilyen szállongó pletykákban mi az igazság. De ha így történt, ez nagyon beleillik abba a képbe, amely I. János Pál pápáról rövid pontifikátusa alatt kialakult. Amint-hogy nagyon beleillik az az egész világsajtóban idézett és tréfásnak hitt mondása is, amellyel megválasztóihoz fordult: „Isten bocsássa meg nektek, amit velem tetetek”. Az események ismeretében úgy tetszik, inkább a riadalom kifejezése volt ez. Aminthogy erre utal az a mondása is, amelyet Felici bíboros idézett a 33. napos pápa gyászmiséjén. Elmondta itt Felici, hogy amikor a szeptember 3-i ünnepélyes beiktatása alkalmával a liturgikus formulával üdvözölte: „Az Úr tegye boldoggá ezen a földön”, I. János Pál ezt válaszolta: „Igen, boldoggá, kifelé. De ha tudná, mi megy végbe belül bennem!”

I. János Pál a „mosolygós pápa” jelzőjével örökítette meg emlékét. Valóban, szinte állandóan mosoly ült az arcán és csak kedves szava volt mindenkihez, aki kapcsolatba került vele. Hihetetlen gyorsasággal hódította meg ezzel nagyon sok ember szívét. De hogy mi volt e mosoly mögött? Ha meg akarjuk tudni, el kell olvasni Confalonieri bíboros dékán nyilatkozatát. Ez a pergamen arcú, 85 éves aggastyán főpap, aki koránál fogva már részt sem vehetett a pápaválasztó konklávéban, még mindig betölti azt a hivatalt, amellyel többek között az is jár, hogy az elhunyt pápa halálát megállapítsa. Emberi életnek is hosszú az az idő, amit a Vatikán falai között az intézményes egyház szolgálatában eltöltött, fiatal korában XI. Pius pápa titkára volt. A hosszú tapasztalat és az azzal járó bölcsesség mondatla vele ezeket a szavakat: „Minden pápa egyfajta intézményesített magányosságban él. Luciani pápa talán a legkeservesebben tapasztalta meg ezt. Ő mindenkor a nép körében élt. A Vatikánban két, számára ismeretlen titkárt talált és néhány kedvesnővért, akik a pápa jelenlétében fölpillantani sem mertek... Arra sem jutott ideje, hogy valakivel igazából megbarátkozzék.” „Csodálatos a kilátás az apostoli palota harmadik emeletének ablakából és nyomasztó a magányosság, ami mögötte van” — írta a pápa halálának egyik kommentátora.

Még nyomasztóbbá válik ez a magányosság, ha összevetjük egy pápa tényleges elfoglaltságával. A nyugatnémet katolikus hírügynökség összeállította I. János Pál pápa 33. napos pápai működésének teljes krónikáját. 1978. augusztus 26-tól szeptember 27-ig minden nap eseményei, fontosabb aktusai megtalálhatók ebben. Ha igazán átérezzük, ijesztő olvasmány ez a krónika. A rengeteg esemény és probléma, amivel kapcsolatban elvárták, hogy azonnal foglalkozzék vele, sőt, ha lehet nyilatkozzék is róla, a rengeteg féle ember, küldöttségek, főpapok, diplomata, akiket a pápának nap nap után fogadniuk kell, mert így kívánja egyelőre a szokás és a protokoll. Egy nálánál sokkal fiatalabb ember számára is emberfeletti feladatot jelentett volna. Ő pedig nyilván még külön is szenvedett amiatt, hogy bármilyen sok embert látott is ily módon maga körül, vagy közvetlenül maga előtt, az ilyenfajta kapcsolatok sohasem igazi emberi kapcsolatok, ezt már természetük és jellegük is kizárja. Ha ehhez hozzávesszük azt, ami az említett krónikában nem szerepel, ami azonban nyilvánvaló, hogy ugyanilyen mennyiségben rohan-
ták meg őt az elintézendő „akták”, folyó ügyek, a maguk személytelen referen-

seivel, nem csodálkozhatunk azon, ha azt halljuk, hogy egyetlen vígasza az volt, hogy esténként leült a telefon mellé, felhívta régi barátját, a bellunói püspököt, vagy valamelyik hozzátartozóját és akár egy óra hosszat is elbeszélgetett velük.

Egy későbbi kor történetírói a már nyilván megbízható adatok birtokában talán pontosan végigkísérik majd ennek a 33 napos pápaságnak történetét. A kortársnak meg kell elégednie azzal, hogy benyomásainak ad hangot és ezek a benyomások egyértelműen amellett szólnak, hogy ez az emberileg annyira rokonszenves pápa egyszerűen összeroppant a hirtelen rázúduló teher alatt. Egyhónapos tisztségviselése így sem múlt el nyomtalanul az egyház történetében. Sajátos és eddig szokatlan névválasztásával nemcsak az egyház zsinati megújulását kezdeményező és folytató két elődjének programja mellett kötelezte el magát, de szinte lehetetlenné tette, hogy utódja ne ugyanezt a nevet válassza. Azzal a döntésével pedig, hogy eltekintett a középkori hagyományú koronázástól, és a pápa székfoglalását egy egyszerű érseki beiktatáshoz hasonlóvá tette, szintén visszavonhatatlanul változtatott meg valamit, amit nagyon sokan örökre megváltoztathatatlannak hittek. Bár tény, hogy már VI. Pál pápa sem „használta” a hagyományos pápai hármaskoronát, a tiarát, de az ő megbízásából már évek óta dolgozott egy külön bizottság azon, hogy a koronázás szertartásának régi szövegét korszerűsítse. Tény, hogy ez a bizottság nem tudott feladatával megbirkózni, hiszen a régi szöveg jellegzetesen feudális maradvány volt, amely a minden uralkodók fölött álló uralkodóként ünnepelte a pápát. I. János Pál pápa után senkinek sem kell többé ezen a problémán törni a fejét.

Amikor két hónapon belül már másodszor kellett a pápaválasztó testületnek, a konklávénak összeülni, a 111 választójoggal bíró bíborosnak még nagyobb gonddal kellett szembenéznie, mint az első alkalommal. Elképzелhetetlen, hogy jó részüknek fejében ne fordult volna meg a gondolat, talán kissé túlságosan is könnyen szabadultak meg ettől a gondtól, amikor — ha a nyílt titokként szállongó híreknek hinni lehet — lényegében csak negatív szempontoktól vezetettve választottak új pápát. Ne legyen sem „kuriális”, sem a Vatikán olasz világától „idegen”, ne legyen teológiailag sem túl progresszív, sem túl konzervatív, ne legyen politikailag semmilyen irányban elkötelezett és — egyetlen pozitív vonásként — legyen jó lelkipásztor. Albino Luciani minden bizonnyal teljes mértékben megfelelt ezeknek a részben negatív, részben pozitív föltételeknek. Az azonban nyilvánvaló volt, hogy egy ilyen választást nem lehetett megismételni.

Talán ezért is hatott meglepetésként, hogy az új pápa megválasztására aránylag rövidebb idő alatt került sor, mint azt általánosan hitték. A választás pedig, amely Karol Wojtyla krakkói bíboros érsekre esett, igazi szenzáció lett. Legalábbis azzá tette az a szenzációhajhász, profán világsajtó, amelyet az egyház dolgai rendszerint csak ilyen alkalmakkor érdekelnek és amelynek valójában kevés fogalma van az egyház belső életéről és arról, hogy azok, akik egy olyan, az egész világra kiterjedő intézménynek, mint a katolikus egyház, vezetéséért felelősek, azért eléggé ismerik és számon tartják egymást ahhoz, hogy megtalálják elképzelésüknek az adott esetben leginkább megfelelő személyt.

Nem kétséges, hogy a II. János Pál néven a pápai széket elfoglaló Wojtyla krakkói érsek már nem csupán a még augusztusban érvényre jutó, zömében negatív szempontok alapján választották meg, amint hogy az is nyilvánvaló, hogy ellentétben a szenzációs sajtójelentésekkel, nem „politikai” döntésre került itt sor. Bár kétségkívül nagyfokú elfogultatlanságról tett tanúságot a pápaválasztó bíborosi testület, amikor egy szocialista állam bíborosát választotta meg az egyház legmagasabb rangú főpapi székébe, politikai megfontolások aligha játszottak szerepet ebben a döntésben. Ezt már a választó testület összetétele is kizárta.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy bár „a Vatikán keleti politikája” — ahogy általában a Szentszékek az elmúlt másfél évtized során bekövetkezett kapcsolatterkeresését a szocialista államokkal, és e kapcsolatok fokozatos megszilárdítását nevezik — fontos eseménye a zsinat utáni egyház életének, de semmiképpen sem a legfontosabb; és a legégetőbb, megoldásra váró problémák sem ezen a téren jelentkeznek.

A megoldásra váró kérdések, amelyekkel II. János Pál pápának szembe kell néznie, elsősorban az egyház belső életére vonatkoznak és csak másodszorban a világban elfoglalt helyzetére, és akkor is a maga sokrétűségében létező világhoz való viszonyára. Az a megújulás, amelyet a II. vatikáni zsinat kezdeményezett, sok területen haladt előre az elmúlt másfél évtized során, de igazi áttörés az egy

liturgikus reformtól eltekintve, nemigen történt. A zsinat nagyon sok téren igyekezett újrafogalmazni az egyház önmagáról kialakított képét, valamint küldetését a világban. Ez az új kép azonban, amely a történelmileg kialakult hierarchikus és uralkodó egyházzal szemben a zárandókúton járó Isten népét, Krisztus követőinek csak a világ szolgálatára elhívott seregét állította szembe, korántsem vált még általánossá a keresztények tudatában. Pedig ebből a képből következnek az átalakítások és új magatartások egész sora.

Kezde mindjárt egy sor lényegbe vágó strukturális változáson. Ha más nem, I. János Pál pápa tragikus rövidségű pápasága sokakat rá kellett, hogy ébresszen az immár halaszthatatlanná vált strukturális változtatások szükségességére. I. János Pál pápa részben éppen annak az egyházszerkezetnek lett áldozata, amelyről Wolfgang Seibel, a német jezsuiták nagy tekintélyű folyóiratának a *Stimmen der Zeit*nek főszerkesztője írja lapjának novemberi számában. „Az egyház — írja Seibel — messzemenően átvette a nyilvános közigazgatások strukturális elveit és nem is minden pontban a hátrányára. A centralizálásnak és a bürokrácia kiépítésének általános tendenciáját követi ezáltal, és ezzel együtt a bürokrácia árnyoldalait is el kell fogadnia. Ennek következményei azonban az egyházra nézve sokkal végzetesebbek, mint az államra nézve. Az állam esetében az emberek könnyebben kibékülnek a bürokrácia hátrányaival. Egyrészt nem tudnak minden további nélkül kilépni az állam kötelékéből, azon kívül rá is vannak utalva az állam teljesítményeire. A polgárok egyre fokozódó igényei az állammal szemben ugyanakkor fő okai a bürokrácia földuzzadásának. Egész más viszont a helyzet az egyház esetében. Az egyház a maga üzenetével az emberek szabad döntése alapján bekövetkező helyeslésére apellál. Senki sincs rá kötelezve, hogy az egyházhoz tartozzék és az egyház által hirdetett értékeket a maga részére kötelezőnek ismerje el. Az embereknek az egyházat eleven, misszionárius szellemmel eltelt közösségként kell megtapasztalniuk. Ha ehelyett csak bürokratikus szervezetet találnak, akkor csak nehezen juthatnak arra a meggyőződésre, hogy Isten szavát és az üdvösség ígérését kínálják nekik.”

Lényegében pedig erről van szó. Hogy egy idestova két évszázada fokozatosan szekularizálódó világban kell az egyháznak és a hívő közösségnek megtalálnia azt a helyet és szerepet, amely semmiképpen sem hasonlíthat többé ahhoz a szerephez és helyhez, amelyet az egyház évszázadokon keresztül elfoglalt és játszott. Csak egy új, profétikus közösség tehet eleget ezeknek az új követelményeknek, amelyek persze korántsem annyira újak, hiszen az Evangélium úgy szólván sehol sem beszél másról, mint egy ilyen jellegű szerepről és küldetésről.

Amikor az elmúlt évek során a legkülönbözőbb szempontokból — így például a kánonjogi kódex reformja kapcsán is — ezeknek az elkerülhetetlen strukturális változásoknak igénye fölmerült, e változások ellenzőitől gyakran lehetett hallani az érvet, hogy az egyház végül is nem köztársaság, bármennyire ez legyen is most a legdivatosabb államforma. Ez persze igaz, de azzal együtt igaz, hogy az egyház nem is monarchia, bármennyire is az volt hosszú időn át a világban divatos államforma. Az egyház alapítójának szándéka szerint elsősorban a Krisztusban hívők szeretetközössége, amelyben Szent Pál oly sokszor idézett szavai szerint nincs már jelentősége annak, hogy valaki római, görög vagy zsidó-e, vagy hogy úr-e vagy rabszolga. És bár ennek a szeretetközösségnek kétségkívül szüksége volt bizonyos fokú „intézményesülésre”, a történelem tanúsága szerint ez a kezdeti intézmény nagyon is demokratikus alapelveken épült fel és ha a zsinat minden tekintetben az eredeti, ősforrásokhoz való visszatérést sürgette, ebben ki nem mondottan is benne van az óhaj az ezekhez a régi szerkezetekhez való visszatérésre, még ha azok egy teljesen más meghatározottságú történelmi helyzetben és egy kétezer éves hagyomány birtokában nem is állíthatók már a maguk eredeti formájában vissza.

A strukturális változás azonban csak a megfelelő keretet adhatja meg ahhoz az általános belső megújuláshoz, amelyet a zsinat meghirdetett. Sokszor foglalkoztunk már és fogunk is még foglalkozni ennek a megújulásnak problémáival, nehézségeivel. Itt most talán elég csak néhány kirívó példára hivatkozni. Ilyen például a súlyos megosztottság a teológia sokszor alapvető kérdéseiben. Egy peszszimista vélemény szerint olykor már csak pusztán verbális egységről beszélhetünk az egyházon belül. De ami még nagyobb baj, hogy még a közösen elfogadott új teológiai tanítások is megmaradnak a teológusok szűk körén belül és a

szaklapok hasábjain, és csak nagyon nehezen szűrődnek át a lelkipásztori munkába. Világszerte hallatszik a panasz, hogy az ígéhirdetésben, a lelki vezetésben az esetek túlnyomó részében nyoma sincs annak, ami alapvetően megváltozott az egyházat körülvevő világban éppen úgy, mint a keresztyén gondolkodásban. A hívekhez szóló nyelv gyakran használ olyan fogalmakat, él olyan nyelvi fordulatokkal, amelyeket a mai ember esetleg meg sem ért, de semmi esetre sem tud a maga mindennapi fogalmi körébe beilleszteni. És hogy ez nemcsak a mi egyházunk problémája, azt bizonyítja, hogy a múlt év őszén tragikus körülmények között, I. János Pál pápa jelenlétében meghalt Nikodim leningrádi metropolita, szó szerint ugyanezeket panaszkolta egyik, a moszkvai patriarkátus lapjában megjelent tanulmányában. Az ilyen jellegű problémák megoldása nélkül pedig nem alakulhat ki az új zsinati szellemű egyháztudat, ami nélkül viszont nem válhatnak eleven, kisugárzó közösségekké az egyház alapsejtjei, az egyházközségek.

Az új egyháztudat és a vele együtt járó újfajta küldetéstudat kialakítása szorosan összefügg azzal a másik problémakörrel, amellyel az új pápának szembe kell néznie. Ez pedig az egyház helyzete a világban és párbeszéde a világgal. És itt talán nem lesz érdektelen emlékeztetbe idézni azokat a változatlanul érvényes szavakat, amelyeket éppen Wojtyla krakkói érsek, a mai II. János Pál pápa mondott az 1964. november 21-én elhangzott fölszólalásában az ún. 13-as sémával kapcsolatban, amelyből azután a *Gaudium et spes* kezdetű és „Az egyház a mai világban” című zsinati konstitúció kikerekedett.

„Jól meg kell gondolnunk — mondotta akkor Wojtyla érsek —, hogy sémánk címét „Az egyház a mai világban” analóg értelemben kell érteni. Noha igaz, hogy egy világ van, amelyben az egyház létezik, mégis — tekintetbe véve az emberi élet különböző feltételeit — nem egy, hanem több „világról” beszélhetünk, amelyekben az egyház ma él és tevékenységét kifejti. A „világoknak” ez a pluralitása az egyetlen világon belül, a mostani sémában még nem jut kellőképpen kifejezésre. A valóságban talán több olyan „világ” van, amely nem ismer önmagára ebben a szövegben, mint olyan, amely magára ismer... Az elénk terjesztett szövegben az egyház nem tesz egyebet, mint hogy kioktatja a világot, miközben a saját igazságának kincstárából merít és miközben ismételten hangoztatja szeretetét az emberek iránt. Ezzel a kioktatással azonban az egyház a világ fölé emeli magát, és az engedelmesség igényével lép fel a világgal szemben. A 13-as sémában ezzel szemben olyan nyelven kell beszélnünk, amelyből a világ felismerheti, hogy nem akarjuk tekintélyi alapon kioktatni, hanem vele együtt akarjuk megkeresni az emberi élet nehéz problémáinak igaz és igazságos megoldását... Minden tanító, aki járatos a hivatásában, tapasztalatból tudja, hogy az ún. „heurisztikus” módszerrel is taníthat, amikor a tanítvány alkalmassá lesz téve arra, hogy úgyszólván önmagától találjon rá az igazságra. Ez a módszer nagyon is javára válna sémánknak. Ez ugyanis kizárná mindazt, ami — ha szabad így mondanom — egyfajta „klerikális” mentalitásról tanúskodik: mint például a túl sok siránkozás a világ rossz állapota miatt, a túlságosan is könnyelmű „kiszájtítása” az egyház számára mindannak a jónak, ami a világban létezik, a világ iránti jóindulat pusztán verbális bizonygatása. Mindez már eleve akadályozza a világgal folytatandó párbeszédet és azzal fenyeget, hogy a dialógusból monológ lesz... Ha a „világról” beszélünk, mindig az embert kell szem előtt tartani — az embert, aki a különböző „világokban” különböző gazdasági és politikai rendszerekben él. Hiszen végül is erről az emberről van szó...”

Az eddig elmondottak, bármennyire vázlatos jellegűek legyenek is, talán elegendően bizonyítják azt a korábbi állítást, hogy ellentétben az idevágó kommentárokkal, az ún. „keleti politika”, vagyis a hivatalos egyház párbeszédess kapcsolata a szocialista államokkal nem a legfontosabb és a legnehezebb probléma az új pápasággal megint egyszer új korszakot kezdő egyháznak. A világ ma valóban nemcsak egyszerűen plurális, hanem súlyos és fenyegető megosztottságban is él. E megosztottság fő oka, az emberi társadalom megszervezésének kapitalista, illetve szocialista koncepciója közötti történelmi párharc azonban az egyház illetékességi körén kívül zajlik le, és hozzátartozik az emberek világának ahhoz a teljes autonómiájához, amelyet a zsinat minden tekintetben elismert. Az egyház ezen a téren csak abban érdekelt, hogy a két rendszer, a két koncepció versengése mindvégig békés keretek között zajoljék és sose csapjon át az emberiség pusztá létét fenyegető fegyveres konfliktusba. A jövőre vo-

natkozó bármiféle elmélkedésnek és eszmefuttatásnak csak addig van értelme, amíg ezzel a fegyveres összecsapással nem kell számolnunk. Ezért van az, hogy a béke kérdésében nincs és nem is lehet különbség Krisztus egyházának — illetve ha úgy tetszik, ökumenikusabban, Krisztus egyházainak — egyetlen tagja között sem, bármekkora és bármilyen jellegű legyen is közöttük egyébként a nézeteltérés.

Ami viszont az egyház belső életének és az őt körülvevő világhoz fűződő kapcsolatának problémáit és feladatait illeti, ezek egyrészt lényegükben mindenütt egyformák, hiszen az egyház a maga transzcendens küldetésével mindenütt ezzel a világgal találkozik, még ha ennek a világnak más-más formáival is, és ennyiben ezek a feladatok az egész világon élő valamennyi keresztény közös erőfeszítésével végezhetők el. Másrészt viszont, amennyiben éppen a helyi adottságokból kifolyólag különböznenek a problémák és feladatok, ezek megoldása a helyi egyházra vár. Nemcsak azért, mert a helyi egyház ismeri legjobban ezeket a helyi adottságokat, hanem legfőképpen azért, mert a kereszténységnek és az egyház üdvösségüzenetének sehol sem lehet más megvalósulása és megnyilvánulási formája, mint amit a helyi egyház tagjai a maguk szeretetközösségében megélnék és tanúsítanak.

Vonatkozik ez természetesen erre a mi helyi magyar egyházunkra is, amely az egyetemes egyház elszakíthatatlan és elkülöníthetetlen részeként vállalja és hordozza a keresztény világközösség minden gondját, bánatát és örömét. És hogy a gondok és feladatok megoldásából a maga helyén és a maga eszközeivel is ki akarja venni a részét, arra éppen az elmúlt év szolgáltatott néhány fontos példát. A magyar püspöki kar rendelkezése, amellyel az egész magyar papság részére kötelezővé tette a zsinati szellemű továbbképzést, a vele párhuzamos lelkigyakorlatos elmélyüléssel együtt, ugyanúgy az egyház belső megújódását szolgálja, mint a Budapesti Teológiai Akadémia nagyszerű kezdeményezése a világi hívők teológiai továbbképzést szolgáló levelező tagozat megindításával a múlt év szeptemberében. Annak a múlt évben beiratkozott százötven hallgatónak és az idén őket követő újabb százötven hallgatónak, akik ebben a hároméves akadémiai szintű kiképzésben részesülnek, soraiban mindkét nem legkülönbözőbb korú és foglalkozású képviselői vannak jelen. Egy dologban ugyanakkor közös az akarattuk, hogy jobban meg akarják ismerni hitüket és vallásukat, még tudatosabbá akarják tenni kereszténységüket, hogy még önzetlenebbül szolgálhassák azt az emberi közösséget, amelybe a gondviselés helyezte őket.

Persze a magyar helyi egyháznak, amikor mindent meg kell tennie saját belső megújulása érdekében, vállalnia kell a másik nagy zsinati feladatot is, a jó kapcsolatok fenntartását és tovább építését azzal a világgal, amelyben él és amely őt körülveszi és abban a szellemben, amely az egykori krakkói érseknek és a mostani II. János Pál pápának fentebb idézett zsinati felszólalásából sugárzik; vagyis nem kioktatóan, hanem a más meggyőződésűek fölfogását tiszteletben tartva, velük együtt keresve mindazt a jót és igazat, ami az egész közösségnek javára válik.

Ennek a feladatnak megoldásából vállalja a maga részét a Vigilia is, folytatva munkáját, amelynek lényege, hogy a magyar, művelt, katolikus vagy a katolikus hit iránt érdeklődő olvasóközönségnek korszerű, zsinati szellemű, hitelesen katolikus, mégis az egyetemes szellemi világra kitékintő olvasmányt adjunk a kezébe, itt és most, abban a közösségben és társadalmi keretben, amelyben elhivatást kaptunk arra, hogy a magunk szerény eszközeivel Krisztus mindenkihez szóló Evangéliumának tanúságtevői legyünk. Hogy ennek a hivatásnak eleget teheszünk, továbbra is szükségünk van olvasóink szeretetére és ragaszkodására, ami egyetlen létalapunk. Ebben a szellemben kérjük minden munkatársunk és minden olvasóink egész jövő évi munkájára Isten áldását.

A PÜSPÖK EGY NAPJA

A MAGYAR TELEVÍZIÓ FRANCIA FŐPAPOKNÁL ÉS TISZTELENDÖKNÉL

Januárban kerül a képernyőre a Magyar Televízió új „Tisztelendők” című sorozata, négy részben. Róbert László, a sorozatok szerkesztő-riportere nagyszerű olaszországi és amerikai riportja után ezúttal Franciaországot kereste fel stábjával. A sorozat négy színhelye: Párizs, a Lyon melletti L'Arbresle domonkos kolostor, amelyet a világhírű francia építész Le Corbusier épített, azután Marseille és végül Orléans, ahol a múlt év augusztusában tragikus körülmények között elhunyt Riobé püspöknek egy teljes munkanapját kíserte végig reggeltől estig a Magyar TV stábj. Róbert László készséggel rendelkezésünkre bocsátotta a négy tv-adás forgatókönyvét, amelyekből Etchegaray marseille-i érseknek a sorozat elé adott nyilatkozatát, valamint a Riobé püspöknél töltött egy nap teljes szövegét közöljük le. Ennek a haladó szellemű, nagyon rokonszenves, Franciaországban nagyon népszerű és Magyarország iránt melegen érdeklődő püspöknek már lefoglalt szobája volt a múlt év augusztusában az egyik Balaton-parti szállodában. A váratlan halál néhány nappal azelőtt ragadta el, hogy erre, a házában tett látogatásra sor kerülhetett volna. A Magyar Televízióval együtt tisztelgünk emlékének nyilatkozatának közlésével.

ETCHEGARAY ÉRSEK NYILATKOZATA

R. L.: Monseigneur Etchegaray nemcsak Marseilles érseke, hanem egyúttal a francia püspöki kar elnöke is. Az érseki palota kertjében vagyunk Marseilles fölött, ahonnan messzire lehet látni.

Etchegaray: Mint a francia püspöki kar elnöke elmondhatom, hogy a mi Franciaországunk olyan ország, mint gondolom a többi is, amely azért dolgozik, hogy kiegyenlítse az új kultúrák és a hagyományos régi kultúrák közötti ellentmondásokat. Keresztényként élni ma, nem könnyű.

A hit, tehát hinni Jézus Krisztusban — ez nem megy önmagától. Harcolni kell érte, szinte ár ellen úszva és minden erőfeszítés, amit a francia egyház tesz, erre irányul, hogy a hívők egyénileg, személy szerint legyenek minél vallásosabbak. Nemcsak szociológiai értelemben, nemcsak hagyománytiszteltből, vagy konformizmusból. Legyen a hitük meggyőződéses, tükrözze lelküket és egyben a valóságot is. Vagyis, a hit főrrjön össze az élettel, amennyire csak lehetséges. Mert azt egyetlen keresztény ember sem állíthatja, hogy tökéletes. De legalább vállalja az életét.

R. L.: Az Ön szavai alapján azt hiszem Érsek úr Önt nem túlságosan aggasztja a gyakorló hívők számának csökkenése.

Etchegaray: Hát azért aggaszt és ez természetes. Hiszen mi azt szeretnénk, hogy legyenek egyre többen a keresztények és gyakorolják vallásukat, mindenek előtt szenteljék meg az Úr napját.

Vasárnaponként imádkozzanak. Azon a napon, amelyet Isten dicsőségének kell szentelni. De úgy gondoljuk: a vallás gyakorlása még nem minden. Természetesen jele az a hitnek, de mi mindenekelőtt azt szeretnénk, ha a keresztények minél közelebb kerülnének a hit és az élet Evangéliumához.

R. L.: Ennek a közeledésnek a szempontjából milyennek látja az egyház és a társadalom kapcsolatát? Melyek Ön szerint a francia katolikus egyház legfontosabb feladatai?

Etchegaray: Hát ez eléggé szerteágazó kérdés. Azt hiszem, hogy jelenleg az egyház egyik legfontosabb missziója hazánkban az, hogy az Evangéliumot minden emberrel megismertesse. Az Evangélium megmutatja Isten igazi arcát, azét az Istenét, aki minden embert szeret, aki minden embernek megbocsát. Következésképpen az a gondunk, hogy a keresztények a mindennapi életben, a magánéletben, a családi életben, a kollektív élet területén és a gazdasági,

a politikai életben, mindenütt mutassák meg magatartásukkal ezt az apró kis jelet, adjanak jelet azoknak, akik velünk élnek, arról, hogy Isten létezik, és ez az Isten megérdemli, hogy szeressék.

R. L.: Próbáljunk még távolabbra pillantani, mind Kelet, mind Nyugat felé. Mint az Európai Püspöki Konferencia elnökének, gondolom Önnek erről is van mondanivalója.

Btchegaray: Igen, még néhány évig ez is a feladatom, tekintve, hogy az Európai Püspökök Konferenciájának elnökévé választottak. Ez a szervezet Európának jóformán valamennyi püspökét magában egyesíti. Körülbelül ezer püspököt. Nálunk, az egyházban az egység nem egészen olyan, mint Európa politikai életében. Ott gondolom sokkal bonyolultabb. A történelmi viszontagságok miatt a politikában — sajnos — az egységes Európa még várat magára. De mi az egyházban távolabbra tudunk tekinteni és talán gyorsabban is tudunk cselekedni, mint a politikusok, az egységes európai szellem érdekében. Egy híressé vált fogalmazás szerint mi az Atlanti-óceántól az Uralig látjuk Európát. A hit szerintem nem ismer határokat. Nekünk, európai püspököknek arra irányulnak erőfeszítéseink, hogy mindannyian együtt legyünk, egységbe tömörüljünk, írek, portugálok éppúgy, mint a keleti országokban élők. Mindig nagy öröömre szolgál a keleti országok püspökeivel való találkozás. A magyar püspököket különösen jól ismerem. Részem volt abban az örömben és megtiszteltetésben, hogy ellátogathattam Magyarországra, Szent István e nagy országába.

Elmondhatom továbbá, hogy mindent elkövetünk azért, hogy a püspökök közelebb kerüljenek egymáshoz, még a különbözőségeikben is. Mert Európa országai sokban különböznek, mind történelmi, mind kulturális tekintetben. De a jelenben élünk. Tudatában kell lennünk például annak, hogy dél-európai munkások nagy számban áramlanak észak felé, ahol fejlettebb az ipar, hogy ott keressenek munkát. A turistamozgalom is kibontakozott, mégpedig ellenkező irányban: északról mennek az emberek a napfényes országokba. A turistáskodás nemcsak északról délre, de délről nyugatra, nyugatról keletre is folyik. Nagyon örülök ennek, hogy Európa minden országából sok ember megy például a Balaton partjára is. Nagyszabású kulturális mozgás is észlelhető Európában. Hiszen a határok ellenére mind több nemcsak a közös problémánk, hanem a kulturális csere-lehetőségünk is. A televízió, az irodalom, a film, a lemezek, a dalok mind kultúrákat közvetítenek. Úgy gondolom, a budapesti fiatalok ugyanazokat a dalokat szeretik énekelni, mint a párizsi vagy a marseilles-i fiatalok. Mindez azt bizonyítja, hogy nekünk, püspököknek is látnunk kell, közelednek egymáshoz az emberek. És erre nekünk is oda kell figyelnünk.

R. L.: Köszönöm a beszélgetést, Monseigneur.

LÁTOGATÁS RIOBÉ ORLÉANS-I PÜSPÖKNÉL

Narrátor: Az Őr 1429. esztendejében innen indult az utolsó, a győztes rohamra Jeanne d'Arc a megszálló angolok ellen. Elsősorban róla híres Orléans. Minden tavasszal díszes körmenettel, katonai parádéval emlékeznek e téren Szent Johanna haditetteire. A parasztlányból lett nemzeti hős — úgy tudjuk — nem kedvelte a parádézást. S azt hisszük Orléans püspöke sem, aki kérésünkre azt válaszolta: „Ha közelebről akarnak megismerkedni velem, úgy hétköznapi jöjjenek”.

A Mártíromság teréről indulunk el Monseigneur Guy Riobé palotája felé. A püspök hírét eddig a napig inkább csak politikai nyilatkozataiból ismertük. Hogy élesen elítélte a nukleáris fegyverkezést, a neutronbomba gyártását és a latin-amerikai diktatúrák önkényuralmát. Amikor XXIII. János idején püspökké szentelték Riobé kijelentette: „Ideje túllépni már azon az állapoton, hogy az egyház olyan legyen, mint egy hadsereg. kiváltságos eszköz, a társadalmi rend fenntartására.”

E gondolatok jegyében érkezünk a Loire völgyébe, hogy végigkísérjük Saint Aignan kései utódját egy napon át. A székesegyházzal szemben áll a püspöki palota.

R. L.: Monseigneur, itt állunk Attila tábora előtt, vagyis Saint Aignan városában, Saint Aignan terén. Saint Aignan Orléans püspökének temploma mellett. Ő állította meg Attilát nem messze innen. Ugyanakkor van egy századik évforduló.

Püspök: Ha ön mond el mindent, nekem nem marad mondanivalóm. Valóban, ezt a templomot Saint Aignan emlékére emelték, ő volt Orléans egyik legelső püspöke az V. század elején. Ő mentette meg a város életét, amikor megvédte a hunok inváziója ellen, Attila, a hunok királya ellen.

R. L.: És ezer évvel később?

Püspök: Ezer évvel később ismét egy történelmi esemény tanúi vagyunk, amely még jobban rányomta Orléans városára a bélyegét. Jeanne d'Arc ekkor szabadtotta fel a várost a Loire túlsó partján. 1429-ben szinte csoda történt. Megfutamodásra kényszerítette az angolokat és ezzel kezdődik meg Franciaország felszabadítása.

R. L.: És száz évvel ezelőtt?

Püspök: Száz évvel ezelőtt halt meg Orléans egyik nagy püspöke, Monseigneur DUPANLOUP. Október 11-én emlékezünk meg halála évfordulójáról. Ő igen nagy hatással volt az orléans-i egyházra. Az ő részvétele a korabeli zsinaton nagyon jelentős esemény volt, mert — (közbeszólás) — ő azon kevés püspökök egyike volt, aki nem védelmezte lángpallossal a pápai tévedhetetlenség elvét.

R. L.: És ön Monseigneur, 100 évvel Dupanloup püspök után miben látja az orléans-i püspök feladatát?

Püspök: 100 évvel Dupanloup, e nagy püspök után — egy egészen kicsi püspök áll itt önök előtt. A neve: Riobé. 17 éve tölti be hivatalát.

Néha elgondolom, hogy e nagy püspökök, Saint Aignan és Monseigneur Dupanloup után — akik valóban népük védelmezői voltak —, hogyan is lehetnék én a nép védelmezője? Az orléans-i népé, amelyet Isten rám bízott. Azt hiszem, a harc ma egészen más, de én mindig megpróbáltam segíteni a népet abban, hogy találkozzék Jézus Krisztussal az Evangélium szabadságának szellemében.

R. L.: Milyen az Ön kapcsolata a külvilággal, a szó legtágabb értelmében?

Püspök: A külső világgal...

R. L.: Igen, például azokkal, akik nem hívők, vagy más vallás követői?

Püspök: Olyan emberekről, akik távol vannak az egyháztól, nem tudok semmit. Csak olyanokról tudok, akiktől az egyház van távol. Tehát a mi feladatunk, az egyháznak feladata, hogy erőfeszítést tegyen, nem nekik. Az egyháznak annyi megjelenési formája, arculata van. Ami engem legjobban megragadott az események során, amelyeket átéltem — hiszen volt alkalmam találkozni, beszélni, kapcsolatba kerülni azokkal, akiket hitetlennek, tehát nem keresztényeknek szokás nevezni — tehát az ragadott meg legjobban, hogy rájöttem: püspököknek lenni nem elsősorban azt a feladatot jelenti, hogy megőrizzünk néhány katolikust, legyen akár százakról, ezrekről is szó, hanem az, hogy a nép püspöke legyünk. Az szükséges, hogy a lelkiismeretem visszhangozzon minden gondot, szenvedést, hogy a Loire népének minden problémája eljusson hozzám.

Narrátor: A püspöki palota egyébként csendes, szinte kihalt, kertje ma reggel a szokottnál elevebb. A püspök értekezletre hívta össze egyházmegyéjének felelős papjait, hogy egy ugyancsak világi esemény, a parlamenti választások ügyében alakítsák ki együtt a lelkipásztorok álláspontját. A püspök szereti a pontosságot. Időben és fogalmazásban egyaránt.

Püspök: Itt vannak barátaink a Magyar Televíziótól, riportfilmet készítenek, ezért utaznak át Európán, sőt az egész világon. Megkértek, hogy 36 órán át velünk lehessenek. Voltak Párizsban, voltak Etchegaray érseknél. És most eljöttek ide is, hogy lássák egy püspök egy napját. Megmondtam nekik, hogy semmit se változtatok a programomon. Azt csináljuk, amit máskor. Ne féljenek, csak tanácskozásunk elején vesznek részt, hogy aztán nyugodtan dolgozhassunk.

Úgyhogy kezdjük is el az imát. Azt hiszem első ízben történik, hogy orléans-i papi gyűlés énekel, de hát miért ne énekelhetnénk? Aztán dolgozunk, ahogy szoktunk. Rendben van?

(Ének)

(Te életünk szívében vagy,
Te éltetsz minket Uram,
az Evangélium szellemében)

Miatyánk, ima

Püspök: Az Evangéliumban is megtaláljuk azokat az igéket, amelyek ma délelőtti elmélkedésünk alapjául szolgálnak. Testvéreinkre gondolok, akiket éppúgy mint minket, érint az, amit Franciaországban 8 nap múlva átélünk. Mivel-hogy parlamenti választások lesznek.

Narrátor: Az értekezletnek ugyan csupán az elején vettünk részt, de a püspök úr nem csinált titkot abból: a leghelyesebb, ha a hívők kizárólag lelkiismeretük szerint szavaznak. Guy Riobét különösen a fiatalság problémája foglalkoztatja. Mint mondotta, sokszor kérdezi magától: Vajon mikor tud már válaszolni az Egyház az ő egyre nyugtalanítóbb kérdéseikre? A Gondolatok utcáján, majd a Loire mentén haladunk egy kis sologne-i falu felé. A püspök úr csak később érkezik. Megkért, hogy addig ismerkedjünk meg nélküle a helyi plébánossal, s ha kedvünk van, tájékozódjunk Jouys le Potiers-ban is arról, milyen a viszony egyház és a világ között.

A plébános úr nem szereti, ha más mutatja be őt.

Plébános: Íme itt ül Önök előtt Monsieur Bopen abbé. Jouys le Potiers plébánosa, az orléans-i püspökséghez tartozunk. Ez az ő hivatala, télre kápolnává alakítottuk át, mert a hívei a hét folyamán nem tudnak misére járni. Van-nak a plébánián híveim, akik szombatonként és vasárnaponként jöhetnek csak. Itt vagyok a hivatalomban és Monseigneur Riobére várok, a püspökünk-re. Szívből örülök, hogy fogadhatom őt. Ugyan nem ő szentelt fel, mert engem csak néhány évvel azután helyeztek erre a plébániára, miután ő Orléans-ba került. De nagyon jól ismerem a püspök urat. Nagyon jól ismerem.

Igen nagyra becsülöm Monseigneur Riobét. Véleményem szerint ő a mi egyik legkiválóbb püspökünk egész Franciaországban. Igen, ő kiemelkedő helyet foglal el Franciaország püspökei között. Kitűnő, jelentős és mégis szerény személyiség. Nem próbálja népszerűsíteni magát. A munkásságát elmélyülten végzi. Nagymértékben hozzájárult az Evangélium szellemének terjesztéséhez az orléans-i püspökségben. Sologne-nek ez a része keresztényi, apostoli értelemben régen valóban nagyon termékeny terület volt, ha szabad így mondanom. A jelenlegi körülmények következtében azért talán minden plébános veszített valamit lendületes keresztényi erejéből. Azt hiszem, majdhogy nem új Feltámadásra volna szükség. Az embereket túlságosan elragadja anyagi életük, ideiglenes, mindennemű földi létük. A környékünk, Sologne meglehetősen szegény vidék. Ami a parasztjainkat illeti, nekik valóban a megélhetésért kell küzdeniük. Ezzel együtt nem panaszkodhatom a híveimre, akik körülvesznek. Ha van panaszkodni valóm, akkor csak magamról mondhatom el, hogy idős vagyok. Úgy érzem, nem mindenben tudok megfelelni a plébánia, híveim minden kívánságának. Ez is az egyik oka különben annak, nagyon örülök, hogy Monseigneurrel találkozhatom. Ő intézkedhet, ő segíthet abban, hogy ez az egyházközség megvalósítsa mind-azt, amit ő kíván tőlünk.

Narrátor: Nem tagadom — minden előlegezett tiszteletünk ellenére felmerült még bennem valami homályos gyanú: ezt a barátságos, demokratikus kvaterkázást a parasztokkal mintha kissé csak a film számára rendezte volna, Mindenesetre megfogadtuk tanácsát: Amíg ő az öreg plébánossal az egyházközség belső problémáiról tárgyal, mi átmegyünk egy pohár vörösbor erejéig az utca túlsó oldalára.

Először arra voltunk kíváncsiak: a jelenlevők felismerik-e egyáltalán plébánosuk hangját?

R. L.: Hölgyeim és Uraim, most hallották, hogyan beszélgetett Monseigneur Riobé a plébános úrral. Önök ugye az ő plébániájához tartoznak. Van róla véleményük?

Szemüveges: Oh, kitűnő ember.

R. L.: Önnek mi a foglalkozása?

Szemüveges: Nyugdíjas vagyok.

R. L.: És azelőtt?...

Szemüveges: Sekrestyés voltam.

R. L.: Sekrestyés?

Szemüveges: Igen.

R. L.: Tehát akkor ön az Egyház embere.

Szemüveges: Igen, ha úgy tetszik.

R. L.: Akkor tehát illetékes, hogy elmondja véleményét a plébános úr munkásságáról.

Szemüveges: Hát hogyné, bár nem barátian, mert úgy nem ismerem. De csak jót mondhatok róla. Jouys le Potiersben őt mindenki szereti:

Nő (háttérből): Nagyon kedves ember! Ha elvesztjük, az nagy veszteség lesz.

Szemüveges: Ha elvesztjük, az nagy veszteség lesz.

R. L.: És Önnek Uram, mi a foglalkozása?

Sapkás: Munkavezető vagyok, a fűrésztelepen.

R. L.: Ismeri a plébános urat?

Sapkás: Hát egy kicsit.

R. L.: Jár misére?

Sapkás: Nemigen.

R. L.: És ön, Kocsmáros úr, Ön, jár misére?

Kocsmáros: Soha!

R. L.: Soha? És miért?

Kocsmáros: Mert más a meggyőződése. Ez azonban nem akadályoz abban, hogy csodáljam az itteni plébánost. Mindennap betér egy pohárára, megveszi a pakli dohányát, mindent ami kell. Sok ember tiszteli őt és példát vesznek róla. Ő nagyon rendes plébános, még a régi iskolához tartozik, régi vágású, ma már nincsenek ilyenek, a jövőben sem lesznek. Érti? Ez a véleményem.

R. L.: És ön, asszonyom, osztja-e férje meggyőződését, vagy maga jár misére?

Asszony: Hát én főleg azért nem, mert nincs időm. Itt az üzlet... Megyek, ha temetés van, vagy ilyesmi, de egyébként nincs rá időm. A bisztróban hála Isten nagyon sok a munka.

R. L.: Ön asszonyom miben látja a plébános úr munkájának lényegét itt a faluban?

Asszony: Hogy mi a munkája lényege? Hát misét tart, keresztel, esket, meg temet.

Kocsmáros: (háttérben) Mindenki szereti.

Asszony: Igen, az egész falu szereti. Azt hiszem, nem találunk még egy ilyen embert.

R. L.: Köszönöm szépen. És ön fiatalember, jár ön időnként misére?

Fickó: Nem.

R. L.: Miért nem?

Fickó: Mert ateista vagyok.

R. L.: Tehát ateista?

Fickó: Igen.

R. L.: De talán ismeri a plébános urat?

Fickó: Hogyné, ismerem, olykor látom és beszélgetünk..

R. L.: Szoktak vitatkozni?

Fickó: Igen.

R. L.: Próbálja őt meggyőzni, vagy a plébános úr igyekszik meggyőzni magát?

Fickó: Azt hiszem, inkább neki kellene vállalnia a meggyőző fél szerepét.

R. L.: De azért jóban van vele?

Fickó: Hát időnként találkozom vele, köszönök neki, de hát mondom, nem vagyok vallásos.

R. L.: Az, hogy nem vallásos, nem akadályozza, hogy jó kapcsolatban legyen a plébános úrral.

Fickó: Természetesen jóban vagyunk.

R. L.: Mi a véleménye róla?

Fickó: A plébános úrról? Az, hogy nagyon rendes ember, végzi a munkáját,amilyen jól csak lehet, ebben a kis faluban.

Narrátor: Jó lett volna egy kis kerülőt tenni, vissza Orléans felé. Hisz a királyok, kastélyok és kertek folyója mentén húzódik a világhírű Loire-völgyi kastélyok füzére. Jó lett volna végigjárni Attila és Szent Johanna hadiútjait. Elzarándokolni Szent Lajos vagy éppenséggel a Pannóniában született Szent Márton sírjához, aki a IV. században itt honosította meg a kereszténységet. De nemcsak az időjárás, a püspök úr percre kiszámított napirendje sem hagy lélegzetet. Szinte már-már az az érzésünk, nemcsak saját gondolatait, de a mi filmünket is ő rendezi.

Alig bírjuk követni Orléans utcáin ezt a 68 éves férfit, aki ezúttal misézni megy. Bár a szomszéd szobából átszűrődő zene hangjai mintha nem is misére invitálnának.

*

Narrátor: Mielőtt a püspök munkanapja véget ért volna, váratlanul, műsoron kívül közölte, jöjjünk el hozzá este is. Mert valamit még mondani kíván. És ezen az utolsó vacsorán így szolt hozzánk:

Püspök: Önök eljöttek, hogy meglátogassanak. És azonnal szívesen beleegyeztem abba, amit kívántak. Azt viszont nem titkolom el, hogy ezekben a napokban a püspökkari titkárság is megkeresett ebben az ügyben. En egyesek szerint, ahogy mondani szokás, afféle „enfant terrible”, „rakoncátlan fickó” vagyok a francia püspökök között. Sosem kértem semmihez felhatalmazást a püspökkari titkárságtól. Ha tenni akarok valamit, úgy gondolom, szabadon megtehetem. Azért újra telefonáltak, hogy jó, igen, fogadhatja őket, egyetértünk ezzel. Mire én megint csak azt mondtam: nincs szükségem semmiféle beleegyezésre. A saját cselekedeteimért magam vállalom a felelősséget.

Egyet viszont feltétlenül szeretnék még mondani: én megbízom önökben, de nem akarom, hogy bármiféle kapcsolatba hozzanak a politikai pártokkal. Sem engem, sem azt, amit együtt éltünk át. Azt kérték tőlem, töltsünk együtt egy napot a püspökségen. Semmi hozátenni valóm nincs ehhez a naphoz. Úgy töltöttem, ahogy szándékomban állt, önökkel együtt. Ám semmiképpen sem szeretném — különösen ezekben a napokban, amelyeket most Franciaország átél, hogy mindazt, amit együtt átéltünk — vagyis egy napot a püspökségen, tehát azt, ami egy püspök hivatása, missziója — kapcsolatba lehessen hozni bármiféle politikai párttal, legyen az jobboldali, vagy baloldali.

R. L.: Ez természetes. De szeretnék feltenni még egy utolsó kérdést. Lehet, hogy nem emlékszem pontosan Szent Ágostonnak arra a mondatára...

Püspök: Veletek keresztény vagyok, számotokra püspök?

R. L.: Nem, én egy másik mondatára gondolok. Ő azt mondta, hogy az isteni akarat — elnézést, ha nem emlékszem pontosan — Szent Ágoston szerint az isteni akarat úgy kívánja, hogy ne zavarjuk meg a természetes rendet. Vagyis a társadalom természetes rendjét? Valahogy így szól Szent Ágoston tétele.

Püspök: Tudja, ő annyi mindent mondott, hogy nem tudhatjuk, ez pontos-e.

R. L.: Mégis, Monseigneur, mit gondol erről az Ágoston-i tételről, amely szerint nem szabad megzavarni a természetes rendet... Franciaországnak megvannak a sajátos problémái, ahogy mi is átéljük a magunkéit. Tehát Szent Ágoston e mondását úgy is lehet értelmezni, hogy a dolgok jól mennek, nem kell megzavarni, felkavarni semmit.

Püspök: Nem, Franciaországban a dolgok nem mennek jól. Például itt a püspöki palotától ötven méterre is van egy nyomortelep. Tudja, ez a negyedik világ. Mert a harmadik világ az messze van. De itt a közvetlen közelünkben élnek bevándorlók, észak-afrikaiak, de franciák is, akik valóban nyomorognak. Akik szörnyű, nyomorúságos körülmények között élnek. Franciaországban magam is ismerek embereket, akik egyszerűen nem is léteznek, személyükben még jogilag számon sem tartják őket. Igen, ilyen is van. Továbbá itt vannak a különbségek a bérek között. Én sem fogadhatom el a béreknek ezt az aránytalanságát. Vannak, akik 2—3—4 millió régi frankot keresnek havonta és mások, akiknek annyijuk sincs, amit minimális bérnek, éhbérnek lehet nevezni. Ezt én képtelen vagyok elfogadni. De tovább megyek. Szerintem ha a kapitalista rendszer megmarad, amíg az fennáll, nem lehet az Evangélium értelmében élni. Azt hiszem, a kapitalista rendszer nem egyeztethető össze Jézus Krisztus Evangéliumával.

Örülök, hogy önökkel fejezhetem be ezt a napot. Ahogy kérték, semmit sem változtattam a programomon, nem, egyáltalán semmit sem változtattam. Semmit se tettem hozzá, semmit se vettem el. Azt hiszem, közös élményeinken át láthatják: egy püspök hogyan próbálja meg, hogy napról napra jelen legyen a papok között és közel legyen a világiakhoz is.

Látták, hogyan élek. Azzal az állandó gyötörődő törekvéssel, hogy eljussak az emberekhez, bárkihez, akárkíhez. Hogy együtt haladjak velük.

Narrátor: Monseigneur! Szerettük volna még tovább követni önt útjain az emberek között. Tervezte azt is, hogy ismét eljön hozzánk. De a sors másként akarta. E film sajnos már csak a tisztelet emlékét állíthatja önnek. Guy Riobét, Orléans püspökét 1978 nyarán váratlanul elragadta a halál. Elragadott egy igaz embert. Egy tisztelendőt a szó teljes értelmében.

ÖLBÉY IRÉN VERSEI

Pont

Nézd ezt a pontot, mit a ceruzám
erre a hófehér papírra ejtett,
örök kiindulás, örök talány,
de tétovázik, mint a kicsi gyermek,
aki még járni sem tud s mint a vak,
kinek kezéből kihullt suta botja
s szegény, gyámoltalanul tapogat
s nem tudja, merre menjen: balra?
jobbra?

Légy függőleges, mely az ég felé tör
konok, kemény akarattal, vagy légy kör,
mely fut, lohol s önmagára talál,
vagy légy a világ rohanó átlója.
Csak pont ne légy, amely kezdettől
fogva
a végítéletig egy helyben áll.

Térfogat

Kitárom vágyón karomat
s e fájón és merészen
lendülő ölelésben
bezárul és összeroppan egészen
az elsikló és örök térfogat.

A HITMAGATARTÁS MAI IGAZOLÁSA

„Legyetek mindig készek rá, hogy mindenkinek megfeleljetek, aki csak kérdezi, mi az alapja reménységteknek.”
(I. Pét. 3,15)

Az ember soha meg nem szűnik kérdezni: mi az élet értelme? ki az ember? mi a helye és szerepe a világmindenségben? Mi, ki az a titokzatos léttenger, amely körülvesz és hordoz engem?

De ahogy a mi személyes tapasztalatunk folyton alakul és változik gyermekkortól az öregkorig, hasonlóképpen változik az emberiség léttapasztalata is kultúrák, történelmi korok, műveltségi fokok, közösségi-élmények, és szellemi horizontok változásával. Mi mindig egy már kialakult világképbe születünk bele, amelyet azután az élet változásai, új helyzetek és felfedezések hol ezen, hol azon a ponton kérdésessé tesznek. — A világról, az emberről és a Létalapról alkotott kép folyton mozgásban levő egyensúlyrendszerhez hasonlítható, és az egyik változása kihat a másikra is.

A nagy különbség a mi korunk és réges-rég letűnt korok között az, hogy a mi korunk ismeretanyaga olyan rohamosan gyarapszik, hogy a folytonosan mozgásban levő egyensúlyt felborulással fenyegeti. Annyi új kérdés vetődik fel, hogy még meg se válaszoltuk, és máris megváltozott a horizont és a kérdésfeltevés. Rengeteg az információnk, válogathatunk benne; különféle világképeket gyárthatunk a mi információs anyagunk alapján, ezért különféle módokon válaszolunk a létkérdésekre, a lét értelmére, a végső dolgokhoz való viszonyulásunk feladataira. Így aztán a sokféle (részben süttetlen) világnézet annyi kérdést tesz fel a bevett és öröklött vallással kapcsolatban, hogy szinte lehetetlen megválaszolni; és a szakteológusok is túlságosan válaszkeresőknek tűnnek, — legalábbis azok szemében, akik azt várják el tőlük, hogy az örök igazságok birtokában biztos és szilárd válaszokat adjanak a kereső világnak.

A mai természettudományos világkép az egész világegyetemet egyetlen, széduletes fejlődési folyamatnak fogja fel. Nemcsak az egyes növényi és állati fajok alakultak ki időben, hanem maga az élet is, azt megelőzően a bolygók és a naprendszerek. Amíg az emberiség tapasztalata és közösségi emlékezete nem nyúlt 5000 évnél messzebbre, őszintén és becsületesen lehetett állítani, hogy az ember természete nem változik a történelem változásai közben. De az altamirai barlangban talált festmények 40 000 évesek, és az 1950-es években már 2—3 millió évre tették az emberi élet kezdetét. Hozzá kell tehát szoknunk az idő-dimenzióhoz, ami egy sztatikus világképben gyakorlatilag elhanyagolható volt. — Amíg eszmélődésünkben az „ember” szó az utolsó 5000 év tapasztalatából ismert, sztatikus emberfogalmat jelentette, könnyű volt „örök igazságokról” beszélni akár a filozófia, akár a vallás terén, mert a vallás igazságait is ezzel a nem változó, öröknek gondolt emberi természettel hoztuk összefüggésbe. Ma az emberi természet kialakulását is, a világegyetem kialakulását is eseményektől, azaz esetlegességektől függő, nem szükségszerű és mégis fejlődéses folyamatnak gondoljuk, amelynek további alakítása a mi döntésünktől is függ.

Röviden így is megfogalmazhatjuk a gondolkodó mai helyzetét: a fejlődési folyamatba beleágyazott világnak része az ember, és most tudatába tört, hogy az idő nagyon-nagyon relativizálja sok örök érvényűnek és értékűnek tartott elgondolását és elképzelését.

Sztatikus volt az a világkép, amelyen az a gondolkodásmód és az a gondolatrendszer épült, amelynek segítségével próbáltuk megérteni magunkat és helyzetünket. A teológia is ezt a világképet és az azon épülő nyelvezetet használta eszközüül. Más fogalmi rendszer nem is állt a rendelkezésére. A teológia is azt kérdezte, de a hit dolgaira vonatkozóan: mi a valóságok lényege, természete, oka, célja? mi az, hogy lét, okság, ismeret, igazság, tér és idő, test és lélek, idő és örökkévalóság? — Most nem az vitatjuk, hogy ez a metafizikai gondolkodás érvényes-e ma is, szükséges-e, és egyáltalán meglehetünk-e nélküle, ha egyszer gondolkodni kezdünk. Csupán megállapítjuk, hogy Kant óta ez a fajta gondolkodásmód egyre kevésbé jellegzi meg az embernek mentalitását. Tehát, hitünket ebben a

gondolkodásmódban gondoljuk végig és ezt a fogalmi rendszert használjuk megértésére; akkor sokan úgy fogják megélni a hitet, mint egy letűnőben levő gondolkodásmódhoz és egy letűnt világmagyarázathoz illő eszmerendszert, amely az embernek a létezéshez való viszonyulását és misztikus vágyainak szárnyalását inkább megnehezíti, mint segíti.

Nehogy azt gondoljuk, hogy ez a fajta krízis az első az Egyház életében. Csak egy-két példát említek illusztrációképpen.

A szemita gondolkodásmód és a görög gondolkodásmód igazi ütközése 310 körül történt. A keresztények élték a hitüket, a Jézus-hirdette fiúi viszonyt az Atyával. Elméletileg nem sokat boncolták. Jött ekkor Alexandriába, a görög filozófia precíz fogalmain nevelkedett Ariusz, és föltette a kérdést: a Fiú vagy a Teremtő-Isten vagy a teremtetett valóságok rendjébe tartozik; az Isten megbízhat ugyanis a teremtéssel egy szédületesen nagy, világot átfogó, de mégiscsak teremtetett Ertelmet is, akit nyugodtan lehet az Isten képmásának, Igéjének nevezni. Ezek után kérdezem: az Ige, az Atya Fia melyik rendbe tartozik? Ez a kérdésföltetés a szentírásolvasó, azon elmélkedő és azt élő keresztények számára új és szokatlan volt; viszont Jézushoz és az Istenhez való viszonyuk helyessége és érvényessége forgott kockán. Az elvont, spekulatív kérdés, — amit sokáig nem bírtak kielégítő módon megválaszolni, — egy időre elbizonytalanította a hitüket. Nem láttak tisztán. Szent Athanázra és a niceai zsinatra volt szükség, hogy a régi hit az új terminológia nyelvén is azonos maradjon önmagával: azóta valljuk, hogy a Fiú egylényegű az Atyával.

Szent Ágoston Plató fogalmait és eszmerendszerét használta fel a hit igazságainak megértésére és megértetésére.

A X—XIII. században az arabok döngették a barbárságba hullott és onnan kiemelkedő Európa kapuit. Újra két egymástól eltérő kultúra találkozik és ütközik. Az arab matematika és csillagászat fölötté áll Európáénak. Kultúrája, világképe más; nem platói, hanem arisztotelészi. Más a teológiája is. Új kérdésekkel áll elő. Arisztotelész olvasását a konzervatívok veszélyesnek tartják Párizsban, meg akarják tiltatni. Nagy Szent Albert és Aquinói Szent Tamás teremtik meg az arisztotelészi modernebb világkép és a szentírási hit között a szintézist, a hitbe integrálva „az ellenfél” pozitív, igaz megállapításait. Így tisztázódik a szaktudomány és a teológia, az ész és a hit, a természet és a természetfölötti közötti viszony nem egy kérdése is.

A XIX. század eleje óta a gyorsan fejlődő természettudományok, majd a XX. század eleje óta a pszichológia és a szociológia alakít ki új gondolkodásmódot és fogalmi rendszert. Ezzel kell dolgoznunk, illetve ebből kell kiindulnunk, megmutatva, mi a pozitív bennük, mekkora az érvényességi körük, és miért elégtelenek a világnézet-igazoláshoz.

Sok szónak is egy a vége: ma is új nyelvre van szükség a régi hit kifejezésére; és ez a nyelv ma a fenomenológia, a perszonalizmus, az egzisztencializmus és a nyelvanalízis, a szaktudományok nyelve és világképe; vagyis: *hitünkben szét kell választani azt, ami a hit magja, a hit burkától.* Nehéz és veszélyes vállalkozás, mivel a mentalitást nem lehet úgy váltogatni, mint a télikabátot.

Mindenki elismeri, hogy más a gondolat és más a nyelvi kifejezése. Van egy gondolatom: ki bírom fejezni a magyar, a francia, az angol nyelvtan szabályai szerint. De vigyázat! A szögyökben rejlő kép már más irányba indítja el a gondolkodást, mert más asszociációkat idéz föl akaratlanul. (Pl. „érteni” az elérni, fölérti, érinteni, érezni szögyökkel rokon; az ennek megfelelő „comprendre” viszont a dolgok együtt-fogását, egybefogását, megragadását jelzi; az „understand” pedig aláállást jelent.) Olvastam egy Beaudelaire-sonettet eredetiben és Ady, Szabó Lőrinc és Kosztolányi fordításában. Mind a három jó fordítás volt, hangulatilag is. De mindegyik fordító a maga sajátos stílusfordulatának a nyelven át közvetítette az üzenetet. Valami elvesz és valami hozzáadatik minden fordításban. Minden fordítás és áttétel csak megközelítés.

Még komplikáltabb a feladat, ha nem egy-egy szó vagy rövid mű, hanem egy egész kultúra értékvilágát és gondolkodásmódját próbáljuk kifejezni és áttenni egy másik kultúra mentalitásrendszerébe. De — legalábbis elvben — a feladat nem megoldhatatlan, mert amint XXIII. János pápa a Zsinatot megnyitó beszédében mondta: „Más dolog a hit letéteményének régi tanrendszerében a lényeg és más

külső burkának megfogalmazása". Úgy is mondhatjuk: más a hit üzenete és más a fogalmi burok, amiben azt feltálaljuk. Vagyis hitünk újfogalmazható és újfogalmazandó, — de úgy, hogy a lényegesből semmi el ne vesszen!

Sok mai keresztény úgy érzi, hogy a keresztény igazságok biztos talaja meg-ingott a lába alatt, pedig csak a fogalmi burok foszladozik.

Mélyreható kulturális változások idején tehát számítani lehet rá, hogy valási fogalmaink és reprezentációnk, — és a hozzájuk kapcsolódó érzésvilág egy része — kátyúba jut, és sok-sok állításunk feltételes és ideiglenes lesz; megválaszolatlan kérdésekkel járunk, ködben, homályban; kicsit úgy, mint az emmauszi tanítványok: „azt gondoltuk, hogy ő váltja meg Izraelt”, míg végül észrevesszük, hogy téves elképzeléseink akadályozták a valóság felismerését.

I.

Ma egyre világosabb lesz, hogy a hitet nem lehet kívülről nézni, mint a sejtet a mikroszkóp alatt, vagy a szobrot a múzeumban. A hitet nem lehet külső objektumként kezelni és megérteni, — mint ahogy az életet, a szerelmet, a barátságot, a szenvedést és az örömet sem. Bele kell ugranunk a sodrásába, mert csak a folyamata élése közben bírunk rá reflektálni. Szerelmem „tárgyát” nem érhetem el a saját ráirányulásomon kívül. A hit „tárgyát” sem érhetem el másképp, mint a saját ráirányulásomban.

Már itt rá kell mutatnunk egy nagyon elterjedt téves fölfogásra, amely úgy gondolja, hogy a hit egyenlő az értelmi elfogadással; a hit egy sereg tétel és tan elfogadása és igaznak vallása egy szavahihető tanú megbízhatósága miatt. (Pl. egy Istenben három személy van; Jézus jelen van az Oltáriszentségben; a római pápa csalatkozhatatlan. Mivel bizonyos vagyok benne, hogy ezek az állítások isteni tekintélyre támaszkodnak, igaznak fogadom el őket, bár tartalmukat át nem láthatom.) — Nos, mindez logikailag igaz, az Egyház tanítása szempontjából korrekt, de ez még nem *élő hit*. Hiányzik belőle a nagy Egészen-Másra való irányulás. A hit nem az értelem és az ismeretközli tekintély közötti viszony csupán, hanem az egész ember viszonya és élő kapcsolata a magát feltáró Végső Létalappal. Ezért a hit tárgyát soha kívülről, külső tárgyként nem szemlélhetem. A hit „tárgyát” csak személyes ráirányulásomban ragadhatom meg. Ha az Istent kívülről tekintem, az már nem hit. Az Istenről és a hit dolgairól való spekulálás lehet a hittől független észtorna is.

a.) Így jutottunk el első főmegállapításunkhoz: A HIT SZEMÉLYES KAPCSOLAT. A hitben nem azt fogadom el, hogy bizonyos hittételek és hitágazatok igazak, hanem azt, hogy a Léteceán irántam való jóindulat, ráhagyatkozhatok. Szólit, és ennek a szólitásnak ígéret-jellege van: kész közölni magát velem. Ez az önközlés üdvöt, rosszból szabadulást, valódi-létre-jutást ígér. *Amit* hiszek, föl van véve ebbe a személyi kapcsolatba. — A nagy teológusok mindig tudták, hogy a hit első-sorban Isten ingyen kegyelme; önfelismerhető, önközlő, megváltó tevékenységének az eredménye. De mikor a tévtanítók ennek az önkinyilvánító tevékenységnek hol ezt, hol azt a pontját fejezték ki rosszul, a figyelem a fogalmak tisztázására, a tan helyességére tolodott át; az élő hitből egyre inkább a hitágazatok értelmi elfogadása lett; az élő hit az Egyház tekintélyével meghirdetett tanokba való beleegyezéssé satnyult; holt vázzá, eszmerendszerré lett; sőt, még a hit értelmi tartalma se érdekelte igazán az embereket, mondván: hiszem, amit az Egyház hisz és hirdet; ez nekem elég, mert ezzel elfogadtam az üdvöztető valóságokat. Megint, *logikailag* ennyi valóban elég; logikailag nem téves, de az életkapcsolat terén — hazug. Az ilyen tartalmatlan hit nem bírja ki az élet ezer problémájának a súlyát, üresnek mutatkozik; nem biztosítja az Istennel való kapcsolatot.

A személyek közti kapcsolatok leírására és elemzésére a filozófia fenomenológiai, perszonalista és egzisztencialista iránya vállalkozott. A természettudományok képtelenek még csak meg is közelíteni ezt a tárgykört. A szerelemről csak annyit tudnak mondani, hogy a nemi hormonok termelése felfokozódott; a barátságról még ennyit se; a bizalom, a remény lelkiállapotairól és élményeiről még kevesebbet. Pedig ezek nélkül a tudós sem lehet ember. Pontosan az emberek közti viszonyok teszik az embert emberré. A tudománynak ehhez az ismeretkörhöz nincs kulcsa. A természettudomány csak azt fogadja el ismeretnek, amit

kontrollálható, kikísérletezhető, általánosítható, matematikailag kifejezhető. A természettudományok példaképe a csillagászat, mert az *előre kiszámíthatóság* ideálját ez a tudomány valósítja meg legtökéletesebben.

A személyi viszonyok ismeretére ez egyáltalán nem áll. Ez is ismeret, de egészen másfajta. Először is nem lehetek semleges, kívülről megfigyelő. A személyek közti kapcsolat élő folyamat, amelyet nem lehet egy pillanatra leállítani, egy percre belőle kiugrani, hogy kívülről megfigyeljem és boncoljam. Másodszor, mikor valaki személyes kinyitását föltárja egy tanácsadó előtt, a tanácsadó az, aki tanul: próbál fölfedezni egy belső világot, egy kimeríthetetlen titkot. De ehhez az kell, hogy szimpátiával magába fogadja, szinte magába vegye az önközlést; neki is fel kell tárulkoznia. Mivel a tanácskérő szimpatikus befogadásra talált, ezért meg meri mutatni lelki sebeit; felszínre tud emelni rejtett bénító góccokat, először bír beléjük világítani; szembe mer nézni megnevezhetetlen vágyakkal és csak tudatlanra vehető, mert annyira irreális és impraktikus, én-eszményekkel. Először látja, hogy mi ezekben az erőkben a jogos, a szépet ígérő, a reális, a tudatba integrálható, és mi bennük a homályos, az egyszerre kettős irányú, a kétértelmű. A kölcsönös szimpátia-folyamatban a páciens fölfedezi önmaga értékeit; ami bénította, abból hozza ki az építő energiát; a tanácsadó pedig megismerte egy embernek a belső, személyi világát, és ő maga is gazdagodott emberségben általa. Kettőn együtt indultak el egy értékfelfedező útra, és hogy mire találnak, hol kötnek ki, mennyire fonódik egybe kettejük belső világa, mennyire lesznek sors egymás számára: egyikük sem tudta előre. A személyi viszonyok ismeretére nem érvényes az előre kiszámíthatóság ideálja. Az értékfelfedezésnek sosincs vége, míg a matematikában, ha a probléma meg van oldva, nincs több lépés se előre, se hátra.

A természettudományos gondolkodáshoz és módszerekhez szoktatott mai embernek annyira idegen ez a fajta megismerés, hogy nem bírja fogalmilag szabatosan kezelni; lesiklik a személyi síkról a tárgyi síkra; kívülről megfigyelő, tárgyiasító, ítélő lesz a magatartása, vagyis elzárja azt a lehetőséget, hogy a másik a maga személyi valóságában megnyilatkozzék és magát felismertesse: nincs alkalma rá, hogy a maga megismerhetetlen egyediségében megmutatkozzék, mert már előre kategóriákon keresztül fogják fel, és ami ezekbe nem fér bele, észre sem veszik; előre kiszűrik. Személyi találkozás csak úgy történhet, ha mind a kettő bizalommal megnyílik a másik előtt és hagyja magát vezetni; ezért ez a fajta megismerés *elválaszthatatlan a személyes döntéstől*.

Mivel a hitismeret is az ilyen kölcsönös felnyílás és befogadás, önközlés és életszövetség (és önvalósítás) rendjébe tartozik, mindig van benne valami szabad döntés: meddig vagyok hajlandó kiszolgáltatni magamat? mennyire féltém az énem? mennyire akarom megtartani magamnak? „Aki megtartja életét, elveszti azt”, mondja az Úr. Az akarat részéről az önzés és a gőg zárja el a hit útját, az értelem részéről a racionalizmus, amely a személyt tárgyiasítja, kívülről ítéli meg.

b.) Mi a hit? Ezzel kapcsolatban a fenomenológiai leírás másik főmegállapítása ez: *A hit olyan létállapot, amelyben a végső valósághoz való viszonyra ragadja meg az embert*. Létének semmi része nem marad ezen a viszonyon kívül. Egész létével válaszol és dönt. Mindig létbeágyazottan és a világba gyökerezve kell a Lét titokzatosságával szembenéznie. A Létalap és a Végérvényes kérdése nem kezelhető rajtunk kívül eső tárgyként; nem manipulálható; nem mi ragadjuk meg azt, az áll elénk megkerülhetetlenül.

E. Levinas két személy találkozását vizsgálva azt veszi észre, hogy a személyi síkon történő találkozás felnyit a Végtelen felé. Mindenki benne megvan a hajlam, hogy egy énközpontnak mindent alárendeljen. Mindent birtokolni akar. Ehhez azonban a személyeket le kell fokoznia tárggyá. Ebbe a törekvésbe idegen elemként tör be a „másik”; bizonyos fokig kinyilatkoztatás. Elismerést igényel. Az énközpontú egyetemes birtokló hajlam föltétlen föloldását, személyi önállóságának föltétel nélküli elismerését igényli: megnyílásra, a másakra irányulásra szólít. Megnyit az előre láthatatlan perspektívája felé, tehát nyitottá tesz a Végtelen iránt. Mikor a „másik” belép az életembe, döntésre hív; választanom kell a mindent magának alárendelő és birtokló énközpont és a Végtelenre irányulás közt. A végtelent, Levinas szerint, egy *erkölcsi döntésben* fedezzük fel.

c.) Mások is boncolták a létezéshez, a végtelenhez való viszonyt fenomenológiaiailag: Tillich, Bultmann, Teilhard de Chardin a kiemelkedő nevek. Gondolat-

rendszerüktől függetlenül, megegyeznek abban, hogy a hit válasz; a hit magát hitelesíti; a hit mindig veszélyeztetett; a hit remény.

1. A hit válasz. Nem kiagyalt rendszer, nem levezetés. Ellenkezőleg, kilépés önmagunkból, — feleletül arra, ami hívja egész létünket anélkül, hogy megérdemelnénk. Ebben a válaszban a lét megvilágosodik, értelmet kap; számomra kinyilatkoztatás lesz. Megváltás és üdvesség is, mert kiszólít önző, énes zárt-ságomból.

2. A hit magát hitelesíti. Mikor valakinek hiszek, hitem nem érvelésen alapszik, hanem a másik megbecsülésén. Hasonlóképpen, sem a lét hívása, sem a létre adott válasz nem fogadható be maradéktalanul a reflexív gondolat hálójába. A döntésben táruul fel — nem az elvont, hanem — az élményszerű, megélt ismeret. A bizalom-kockázat-biztonságérzés együtt adnak intuitív biztonságot.

3. A hit mindig veszélyeztetett: a gondolat síkján mindig kétségbevonható. Aki hív, mindig elérhetetlen marad. A magamból való kilépés mindig kockázat-vállalás is, de ha ezt nem vállalom, magamrazártan maradok. Életünk másratevése: üdvösség és kegyelem. A hit döntése mindig zártság és nyíltság, énközpontú vagy följajánló életirányulás között választ. A nem hívó visszautasítja a még nem létezőt, vagyis a magába gubódzás magatartását választja. Mindezek ellenére a hit nemcsak bizonyosság; a sötétség krízissé is válhat és sötétségben álló hűségé.

4. A hit remény is. Mivel a hit-válaszban kiszolgáltatom magam a lét hívásának, a jövő ígéretének, ezért a hitben adva van a folyton előre törő remény. Ez a remény teszi a hitet készségessé a jelek és utalások felismerésére és értelmezésére. A hit olyan, mint a radar: várja, hogy a Végtelen jelei behulljanak. A remény nyíltsága teszi a hitet érzékennyé, hogy — ha egyszer a Végtelen revelálódik — az ember magára ismerjen és magára találjon a kinyilatkoztatásban.

d.) Mielőtt tovább mehetnénk, felvetődik egy komoly kérdés: A lét hívása névtelen hívás-e vagy személyes-e a Végső Valóság?

Látuk, hogy a lét hívása nem objektíválható, nem nevezhető meg; csupán ráirányulásunkban éljük meg; nyíltságunk iránya mutat feléje. Irányulásunk végső tárgya nem érhető el önmagában, hanem csak tárgyakon, jeleken keresztül. Hogyan beszélhetünk róla egyáltalán? A Biblia tele van antropomorfizmusokkal: az Öregisten gyűrja az agyagot; belelehel az életet; beszél az Isten haragjáról, karja erejéről. Ezért a mai nyelvanalitikus iskola — igazolhatatlan, tapasztalatilag ellenőrizhetetlen, megbízhatatlan nyelvnek tartja, érvényességét kétségbe vonja.

J. T. Ramsey így válaszol erre: a hit-nyelvezet segítségével nem tapasztalaton túli és világfeletti tárgyról beszélünk, hanem utalunk egy egészen másfajta tapasztalatra, amelyben létünk felnyílik a valóság egészen új megismerésére. (Pl. a „hatalmas” szóval egzisztenciális tapasztalatot jelölünk meg; ez a tapasztalat szolgál modellül, hogy az ismeretlen titok-helyzetet, a „mindenható” valamiképpen megértsük. A „mindenható” szó nem egyszerűen a „hatalmas” szóval jelzett tapasztalat felnagyítását jelzi; erre a „nagy hatású” szót használjuk. A „mindenható” szót nem felnagyító, hanem utaló, feltáró modellül használjuk, egy az egész mindenséget feltáró tapasztalat modelljéül. A véges modellek az egyetemes feltáró tapasztalat megközelítésére adnak támpontot, rámutató jelként használjuk őket.)

A vallási nyelv, ezek szerint tehát, nem tárgyi ismeretet közlő nyelv, de nem is pusztán alanyi látásmódot kifejező nyelv, hanem a kettő között áll: nem alanyi szemüvegen keresztül való látást fejez ki, hanem a valóság természetének megfelelő látást tesz lehetővé, — belelátást a valóságba, vagy még pontosabban, a valóság felé látást. J. T. Ramsey ugyanazt mondja a nyelvanalízis fogalmaival, mint Aquinói Szent Tamás a metafizikai fogalmakkal: *Articulus fidei est perceptio divinae veritatis tendens in ipsam* = a hitágazat az isteni igazságnak olyan meglátása, amely az isteni igazság felé tör. Mivel a véges tapasztalat is ellenőrizhető, meg az utalási érték is, a vallási nyelv nem önkényes és igazolhatatlan nyelv. Érvényes használata annál is inkább ellenőrizhető, mivel a sokféle modell mind egy irányba mutat.

Mi tehát az Isten szó jelentése? A mindenség-feltáró tapasztalat tartalmát jelöli. Rejtjel a megnevezhetetlen valóság jelölésére. Az, amire vallási tapasztalataink, a Végső Létalapra irányuló nyugtalanságunk és örömünk vonatkozik. Ezt a tapasztalatot másképp, mint az interperszonális tapasztalatok nyelvén megközelíteni sem tudjuk. A mindenség-feltáró tapasztalatnak interszubjektív a struktúrája. Ilyen értelemben a Végső Létalapot személyesnek kell mondanunk.

II.

Eddig csak filozofáltunk, még ha a modern filozófia nyelvén tettük is. A kereszténység azt állítja, hogy a Végső Létalap nemcsak a lét-tapasztalatban tárta föl magát, hanem más — a történelem meghatározott pontjain adott — jelein keresztül is; embereket, eseményeket használt fel a maga felismertetésére. *Lehet-e a történelem Isten-feltáró, kinyilatkoztató közeg? — Hogyan tudom, hogy ezeken az eseményeken keresztül most a végső létalap szólít engem?* Ha erre a két kérdésre választ bírunk adni, már el is jutottunk a *fenomenológiai értelemben vett kinyilatkoztatástól* a keresztény értelemben vett kinyilatkoztatásig.

a.) *Az esemény lehet Isten-feltáró közeg.* Az esemény ugyanis nem pusztán tény, hanem minden történés mond is valamit; jelent valamit; szól hozzám, a szó szoros értelmében létre-hív. Tehát az esemény lét-nyelv. A magát jelein keresztül feltárni szándékozó Létalap bizonyos eseményeket használ fel rámutató modellül. Ahogy a „hatalmas” szó modellül szolgál, hogy a „mindenhatóra” mutató tapasztalatáról szólni tudjunk, úgy szolgálnak egyes események modellül, támpontul, szimbólum gyanánt a mindenség-feltáró tapasztalat számára. Az esemény nem tárgyi adatközlő nyelv, hanem magatartás változtatásra szólító utaló nyelv: az esemény utal valamire, egy kifejezhetetlen titokra, ami egész létemet hívja. A hívó ezzel az eseménnyel interszubjektív kapcsolatba kerül: az esemény hív, szólít, fenyeget, követel, fölnyit, ígér, iránya van, — utal a Végtelen Lét önfeltáró tetteire; ezen az eseményen keresztül a Végső Valóság valamiképpen jelzi jelenlétét, felismerteti magát és szándékát. Gondoljunk például a héberek Vörös-tengeri átkelésére és szabadulására. Ez a történeti esemény utal valamire; modell arra, hogy a Végső Valóság ingyen-szabadító valósága felé lássunk és arról beszélni tudjunk. Ez az esemény-nyelv az intuitív valóságba látás, illetve valóság felé látás nyelve.

b.) *Hogyan ismerem fel, hogy a történeti eseményeken keresztül a Végső Létalap szólít engem? Hogyan értem meg ezt a nyelvet? Az esemény-modell jelentését hogyan értelmezzük?*

Már említettük, hogy a hit nyitottá tesz a Végtelen felé. Mint a radar, várja a jelek beléhullását. Azonnal észreveszi és felismeri az esemény-üzenet fölbukkanását és utalási irányát. Az, ami megérint, nem várt szó és mégis ismerős nyelv. (Talán a szerelmesek gügyögéséhez hasonlíthatnánk leginkább; ez sem új tárgyi ismeretet közlő nyelv, hanem a személyi érték-élmény nyelve.) Az esemény-nyelv, ez a hozzá intézett szó, kiszólítja önmagából, és amikor feléje indul az egész létét átadó döntésben: az elfogadott ígéletben új létmód lehetőségei tárulnak föl előtte, amelyek egy teljesebb és valódibb lét tapasztalatát és ígéletét hozzák számára. A kinyilvánított szó és a figyelő hit úgy egymásba illenek, mint a fogaskerekek. A kinyilatkoztatás tehát se nem pusztán létre ébredés, se nem személyesen ránk törő isteni fény; nem teofánia, hanem eseményben kimondott szó, amelyet a hit fog fel.

c.) *Ha a hit „olvassa ki” az események értelmét, lehet-e ellenőrizni az értelmezés helyességét?* Biztos, hogy nem lehet kívülről ellenőrizni. A gyermekszülés tapasztalását egy férfi csak kívülről közelítheti meg: személyes tapasztalata csak nőnek, helyesebben csak anyának lehet róla. Mivel a hit olvassa az események értelmét, ez a hittevékenységi folyamat csak a hiten belül ellenőrizhető; az ellenőrző beleáll az esemény és a jelentése közt kialakuló párbeszédbe: azon belül próbálja megragadni, mikor hogyan lett a tény jellé, modellé, szimbólummá; hogyan nyílt meg a tény a hitértelmezés számára. Így lehet, — és így lehet ellenőrizni a hit-adta értelmezés helyességét.

III.

Hogyan ellenőrizhetem hitem valódiságát? Hogyan jutok el a mai egyház hirdette hittől az ősegyház Krisztus-hirdetéséig; onnan hogyan jutok el az első pünkösdig, amikor az apostolok számára az addig átélt események a Lét mélységeit feltáró végérvényes üzenetté váltak? És hogyan jutok el a pünkösd tanúk hitétől az azt megalapozó történeti tényekig?

Mi az összefüggés a mai hit és az ősegyház hite között? Ez a hitfolytonosság kérdése. Mi az összefüggés az ősegyház hite és a történelmi Jézus között? Ez a történelmi alap kérdése. Ismét hangsúlyozzuk, hogy mindezt csak a hiten belül

vizsgálhatjuk, nem hitünkéből kilépve, mert az életfolyamatokat csak életfolyamatba ágyazva vizsgálhatjuk.

a.) *Mit hitt és hirdetett az ősegyház?* A Krisztus-hit első tanúi beleszülettek egy üdvtörténeti helyzetbe: hitük volt, hitük nyílt volt, várták Isten jeleit. Ebbe a hitkétségbe hull bele Jézus személye és hívása. Jézus jel, de jelentése eleinte nem világos, a hitetlenek nem is hajlandók jelnek venni. Pünkösdkor világosodik meg, hogy Jézus működése és személye..., mindaz, amin a tanúk addig átmertek..., sőt, a zsidóság egész vallási múltja..., de még a világ történelme is..., sőt maga a Végso Létalap is — csak a föltámadás megtapasztalásának szemszögéből magyarázható. A feltámadt Jézus a Végso Idők jelenléte.

Az első tanúk egyszerre tanúskodnak a tényről és a tények jelentéséről: tapintották, együtt ettek vele, — feltámadott. Amint a héberek számára az exodus Isten-feltárási modell-nyelv volt, úgy az apostolok számára Jézus-tapasztalatuk az Isten-feltárási modell-nyelv.

Központi élményük ez: Jézus életének mindenben túlnyúló jelentése van. A Végso Létalapnak, a Végtelen Személyes Létnak végérvényes szava: Jézus, a Krisztus. Isten ígéreteinek Amenje Ő, fellebbezhetetlen tekintély és norma. Mikor az embertárs, a „másik” pusztán jelenlétével megnyílásra és találkozásra hív, ebben a hívó szóban Jézus jelen van; ő benne a transzcendens dimenzió: magatartásunk Bírāja és Ítélete. Jézuson keresztül tárul fel, ki az Isten, ki a Létmeg-alapozó: föltétlen igényű szeretet. Ez hordoz mindent, ami csak létezik. — Ezek után kegyelem, ígéret, bűn, üdvösség: az alapvető vallási fogalmak és tapasztalatok új, teljesebb értelmet és tartalmat kapnak. A keresztben föltárad a Létföltétlen önadása és föltétlen önadásra hívó szava. Jézus élete, halála, föltámadása együtt az Összeretet képe, szimbóluma és történeti nyelve. Isten egészen más volta jobban megmutatkozik a jézusi önküresítésben, mint bármilyen teofániában. A föltámadás a szeretet győzelmes erejét nyilvánítja ki. Rádöbent a bűn természetére, de a megváltás lehetőségeire is. Az élet, a történelem és a mindenség egészét érintő eseményről van szó.

A tanúk központi hit-élményük kegyelmébe igyekeznek felvenni embertársait: Isten jézusi üdvtörténete most felhangzó léthívássá, több, valóságosabb, isteni életre hívássá lesz az apostoli ígehirdetésben. Így az üdvtörténet folytatódik, mivel a Jézus-élmény és jelentése a hívó válaszában kinyilatkoztatássá lesz a nem tanúk számára is.

A tanúk a szándékolt üzenetet a maguk korának nyelvén, felfogásmódján, mentalitásán keresztül közvetítették. Mi csak úgy férközhettünk a szándékolt jelentéshez, ha a szándékolt üzenetet kibontjuk a korhoz, kultúrához, nyelvi szemléletmódhoz kötött kifejezésmódból, és áttesszük azt saját korunk gondolkodási és kifejezési kategóriáiba. De amint említettük, minden fordítás: értelmezés, approximáció. Ezzel adva van az áthagyományozás hűségének problémája.

b.) De még mielőtt ezzel foglalkoznánk, szemügyre kell vennünk a *hit sugallta értelmezés és a történelem viszonyát*. Nyilvánvaló, hogy az apostoli tanúskodásban ez a kettő: a történések és értelmezésük szükségképpen keverednek. Az apostolok Jézus életének nem riporterei akartak lenni, nem újságírók és filmfőlvevők, hanem Jézus élete *jelentésének* meghirdetői.

Az evangéliumokat olvasva rendkívül nehéz szétválasztani, mi a faktum és mi annak hitbeli értelmezése. A szétválasztás nehézségéből az egyik legnagyobb protestáns szentírástudós, Bultmann azt a következtetést vonta le, hogy a történelmi Jézus nem fontos, elég a hit Krisztusa. Tanítványa, Bornkamm szembe fordult mesterével, és azt mondja: az igaz, hogy nehéz szétválasztani a faktumot a hitbeli magyarázattól; az evangéliumok mégsem engedik meg a székepszist. Bennük van Krisztus: az a valami, az a valaki, aki ezt az interpretációt lehetővé tette. Ez a tény ki nem magyarázható, másra vissza nem vezethető; sokkal eredetibb, semhogy az értelmezőktől jöhetne. Jézus üzenete és élete a föltámadás-előtte, az interpretáció-előtte alap. Az üzenet maga világosabb ugyan a számunkra, mint Jézus életének körülményei; de Jézus magatartásában már adva van és jelen van az, amit a későbbi reflexió onnan kibont, és a Krisztusra vonatkozó tanításokban és dogmákban megfogalmaz. Példa: ha Jézus nem is hívta magát Messiásnak és nem is használta a messiási címeket, az ősegyháznak joga volt és legitim oka volt, hogy ezekkel a címekkel jellemezze Jézust.

Ma sok szentírásmagyarázati kérdés még tisztázatlan — tudományos szempontból. A hitnek szembe kell tudni nézni megoldatlan történeti kérdésekkel. Glo-

bálisan ragaszkodom a hithez, ugyanakkor nyitott vagyok a problémák iránt. Ezt kívánja a becsületes gyakorlati magatartás.

c.) Végso kérdésünk az *áthagyományozás*. Mi a keresztény *hagyomány* fenomenológiailag? vagyis mi a keresztény hagyomány, mint jelenség?

Két önkifejtő erő találkozik benne nemzedékről nemzedékre: a közösség hite és a krisztusi üzenet; ennek a találkozássornak a története adja a hagyományt. Az adott közösség hite az a radar, amelybe belehull a Jézus-esemény, mint a Létalap önfeltáró, valós létre hívó szava. Ez az esemény mond valamit, ránk kérdez és megkérdezi tőlünk: mit jelent Jézus a *mi* számunkra ma, az üdvtörténeti mában? Minderkor egyházi közösségének felelnie kell erre a kérdésre; mindenkor újrafogalmazza a maga számára: ki Jézus és hogyan tárul föl benne az Isten? Hit-folytonosság és folytonosan új megértés nem egymást kizáró, hanem egymást kiegészítő fogalmak és valóságok; az előrehaladó hűség két lába.

Ebből következik, hogy minden újraértelmezés ideiglenes. Az Istenről szóló hit-beszéd tulajdonképpen nem Istenről szól, hanem Istenre mutató, Isten felé történő utalás. Isten mindig szavainkon, kifejezéseinken túl van. Minden újraértelmezés megkérdőjelezi azt, amit előző korok magától értetődőnek tartottak, pedig nem az. Így egyre inkább kihámozza a kifejezőhálóból a szándékolt jelentést és üzenetet. Ugyanakkor nagyon is tudatában vagyunk annak, hogy a szándékolt jelentést nem érhetjük el másképpen, csak ha valami kifejezőhálóba befogjuk, vagyis titok-feltáró utalási nyelvként használjuk képeinket és kifejezéseinket.

Mi biztosítja a sok újraértelmezés közben a hit Jézusának azonosságát? *Mi biztosítja a hit folytonosságát és hitelességét?*

A *sugalmazás* és a *tévedhetetlenség*. A Szentlélek mellettünk állásának tapasztalatát foglalja össze a hit ebben a két szóban.

A sugalmazás nem azt jelenti, hogy Isten a szentíró fülébe súgja mondani-valóját azért, hogy a hitalapító eseményeket hűen írja le; és a tévedhetetlenség sem azt jelenti, hogy most hirtelen felszakad az ég, hogy a pápa egy pillanatra beleláthasson az Isten titkaiba, mert az Isten most valami újat akar tanítani népének. Mind a két szó az Egyház tapasztalatára utal: a Szentlélek állt mellettünk, mikor a jézusi üdveseményt a Szentírás írói megfogalmazták; valóban azt az üzenetet fejezték ki, amit a Jézus-eseménnyel kapcsolatban a Végso Létalap nekünk mondani kívánt, amire a Jézus-esemény nyelvén keresztül a Végso Létalap minket hív és szólít. Az Egyház tévedhetetlensége — és bizonyos, pontosan körülhatárolt feltételek mellett a pápa csalihatatlansága — nem más, mint tulajdonsága az eredeti Isten-feltáró jézusi esemény és a folytonos hívó újraértelmezés között folyó dialógusnak. A Szentlélek mellettünk állása biztosítja, hogy meglegyen a biztos megfelelés a kinyilvánító üzenet és az üzenet újrafogalmazása közt. A Szentlélek önmagához való hűsége a biztosíték erre. A Szentlélek mellettünk állása biztosítja azt is, hogy az üzenetet helyesen értsük meg, vagyis, hogy az üzenet folytonosan hű maradjon önmagához.

A modern gondolkodásnak megfelelően — a jelenséget és a tapasztalatot leíró és elemző fenomenológia fogalmaival és a nyelvhasználat megbízhatóságát ellenőrző nyelvelmélet fogalmaival — próbáltuk leírni, mi a hit és fölvázolni, milyen lépéseken keresztül igazolhatjuk hitünket saját magunk számára úgy, hogy a mai világ ne érezze a hitet irrelevensnek, letűnőben levő világképek és mentalitások maradványának.

A sok érintett és nem érintett kérdéssel katolikus és protestáns, hívó és hitetlen kutatók százai foglalkoznak. A triumfalizmus kora elmúlt, a becsületes párbeszéd a miénk. Munkájuk sokat segít minket abban, hogy hitünket jobban megértsük és világosabban birtokoljuk. Kérdésköltevéseik hallatára nem szabad azonnal elizonyodnunk, hogy jaj, mi lesz a hittel. Ha egy darabig el is bizonytalanodik a hitünk, végeredményben tisztábban és izmosabban kerül ki belőle, ha imádságos lélekkel hívek maradtunk az Isten önfeltáró üzenetéhez, hívásához és minden létkérdésre adott válaszához, Jézus Krisztushoz.

Isten nem tudományos munkát vár tőlünk, hanem annak megértését, hogy a Jézus-eseményben magát feltáró Végso Létalap hívása mindig egy véges és halandó kultúra nyelvén érkezik el hozzánk, és válaszuk is egy kultúrmentális fogalomvilágával fejeződik ki, de minden nyelv csak utalás a nagy Titokra. A Végso Létalap és az én kapcsolata azon a síkon történik, amelyre a nyelv csak utalni bír.

KERESZTES SZENT JÁNOS

A misztikus éjszaka

Egy sötét, csöndes éjen,
mikor szerelmem izzón lángra lobbant —
mily boldogság a részem! —
óvatlan kiosontam,
míg házam pihent csöndes nyugalomban.

Homályba rejtve mélyen,
álruhában, vezetőmmel titokban —
mily boldogság a részem! —
az éjben elosontam,
míg házam pihent csöndes nyugalomban.

E boldogságos éjen
titkon, mert senki sem látott meg engem,
és nem láthattam én sem,
csak azt a fényt követtem
vezetőmként, mely ott égett szívemben.

A fényes napvilágnál
biztosabban tudott oda vezetni,
hol a kedves reám vár,
s el nem választ a messzi
tájon minket egymástól soha senki.

Ó éj, hajnalnál drágább,
ó éj, te voltál szívem vezetője.
Ó éj, te a frigy láncát
fonod a szeretőkre,
és szeretőt olvasztasz szeretőbe.

Virágos volt a keblem,
melyet csak néki őrzök lankadatlan,
s míg aludt rajtam csendben,
gyöngéden simogattam,
s legyeztem cédrusággal, óva, halkán.

Hajnal jöttén hajával
szellő játszott, s ő ébredezni kezdett,
és kezével a lággyal
oly gyöngéden ölelt meg,
hogy érzékeim ájulatba estek.

Fölé hajolva adtam
át magam a csöndnek és feledésnek;
a világ s aggodalmam
mind a mélybe enyészett
s a liliumok árnyán semmivé lett.

RÓNAY GYÖRGY fordítása

ERDŐ PÉTER

A TITKOKAT TANÍTÓ CSEND

Amikor a bennszülött ráébred, hogy fából faragott istene nem isten, könnyen azt hiszi, isten nincs is. Pedig ebből csupán annyi következik, hogy isten nem fából van. Ez a hasonlat jut eszünkbe annak a mai jelenségnek láttán, hogy sokakban az istenhit elbizonytalanodik, kérdéssé válik. A helytelen, gyakran primitív istenképek megrendülése miatt hasznosnak látszik, hogy emlékezetünkbe idézzük a teológiai hagyománynak néhány olyan darabját, amelyben a sok próbát kiállott, fejlett istenhit átmélkedett bensőséggel, klasszikus tökéletességében fogalmazódik meg.

Ha időrendben nem is a legkorábbiak, első helyre kíváncsoznak Pszeudo-Dionüsziosz Areopagita írásai. Az V. század végén keletkeztek, de szerzőjük az Apos-

tolok Cselekedeteiben (17,34) szereplő areopágoszi Dionüsziosznak mondja magát. Valójában azonban minden valószínűség szerint egy szír püspök írta őket, aki az akkori időben elterjedt szokást követve rejtőzött e tekintélyes bibliai személy árnyéka mögé. A művek gyorsan bekerülnek az egyház köztudatába. Nagy Szent Gergely pápa már hitelesnek véli őket, Maximos-Confessor pedig ortodox értelembe magyarázza az Areopagita egyes eretnek módon is felfogható kijelentéseit. Ettől fogva ezek az írások a keleti és nyugati egyházban egyaránt kétségbevonhatatlan tekintélynek számítanak. Kiváltképpen a középkori skolasztikus teológiában és a misztikus irodalomban érezhető erősen a hatásuk.

Az Areopagitától ránk maradt négy tanulmány és tíz levél egységes egészet alkot. Itt következő — a másik háromnál lényegesen rövidebb — írása a nagy elmélkedőknek abból a közös élményéből indul ki, hogy Isten valóságának színe előtt csődöt mond az emberi szó. Ezért választja azt a módszert, hogy kiáltóan ellentmondó kijelentésekkel közelíti meg azt, ami a beszéd eszközével kifejezhetetlen. Ilyen meg gondolásból használ meghökkentő, már-már visszatetsző szavakat, képeket is, mikor Istenről beszél; így akarja elkerülni, hogy emberi világunkból vett fogalmainkat megkülönböztetés nélkül alkalmazzuk Istenre.

Szokatlan szóhasználatának megértéséhez azt is tudnunk kell, hogy amit Istenről tagad, az a görög filozófia szakkifejezéseinek sorozata. Tehát az arisztotelészi, platóni, sztoikus, újplatonikus filozófia fogalmait eredeti — és nem keresztény módon átértelmezett — jelentésükben tagadja a keresztények Istenéről.

PSEUDO-DIONÜSZIOSZ AREOPAGITA

MISZTIKUS TEOLÓGIA

Timóteusnak

I.

Mi az isteni homály?

(1) Természetfeletti Háromság, aki több vagy az „isteni”-nél és a „jó”-nál; keresztények Istenről való meditációjának irányítója; vezess minket a misztikus tanok több, mint ismeretlen és több, mint ragyogó legfelső csúcsára, ahol a teológia egyszerű, abszolút és változatlan misztériumai feltáru lnak a *titkokat tanító csend* több, mint fénylő homályában, mely a legsötétebb homályosságában is több, mint világosan ragyog, s teljes érinthetetlenségében és láthatatlanságában több, mint gyönyörű fényességgel árasztja el a szellemet, mely nem szemmel lát.

En tehát ezekre vágyom; te pedig, kedves Timóteus, a misztikus szemlélődésben összeszedett igyekezettel mondj le az érzékelésről is meg az értelmi tevékenységről is, és minden érzékelhetőről és érthetőről, és minden nemlétezőről és létezőről; és megismerhetetlen módon emelkedj fel — amennyire elérhető — annak egységéhez, ami minden lét és minden tudás fölött áll: itt szabadon, függetlenül és tisztán eltávolodva mindentől, mindent elutasítva és mindentől szabadon, az isteni homály természetfeletti sugarához fogsz felemelkedni.

(2) Ügyelj, hogy ezt senki avatatlan meg ne hallja; azokra gondolok, akik a (természetes) dolgokhoz ragaszkodnak, és úgy képzelik, hogy a (természetes) dolgokon túli, természetfeletti módon semmi sem létezik, s inkább azt hiszik, hogy gondolkodásukkal megismerhetik azt, aki a sötétséget választotta rejtékhelyéül (1). Ha az isteni rejtelmekbe való bevezetés felülmúlja ezek felfogóképességét, mit mondjunk azokról, akik még avatatlanabbak, akik mindennek a legfőbb okát olyasmikben jelölik meg, amik a természetes dolgok közül a legvégsők, és azt mondják, hogy ez semmivel sem múlja felül a maguk kitalálta sokféle istentelen formát; pedig a létezőkről szóló minden állítást Róla kell állítani és kimondani, aki minden dolog oka; de mert minden fölött áll, még sajtósebban mindezt tagadni kell; s nem szabad azt hinni, hogy a tagadások

ellentétesek az állításokkal; ő sokkal előbbi a tagadásoknál, és fölötte áll min-
dennek: a tagadásnak is meg az állításnak is.

(3) Ilyen értelemben mondja tehát az isteni Bertalan (2), hogy a teológia
bőséges is és szűkreszabott is, az evangélium pedig, bár tágas és nagy, ugyan-
akkor mégis rövid. Úgy tűnik, ő kiválóan érti, hogy minden dolog jóságos oka
bőbeszédű is meg szűkszávú is, s egyszersmind szótlán is; mintha sem szava,
sem értelme nem volna, mert természetfeletti módon felülmúl minden terem-
tett dolgot, és csak azoknak nyilatkozik meg födetlenül és valóságosan, akik min-
den tisztátalanon és minden tisztán túllépnek, és az összes szent csúcsokra való
minden felhágást meghaladnak, s elhagynak minden isteni fényt, hangot és égi
beszédet; és behatolnak abba a sötétségbe, ahol — mint az írások mondják —
valósággal jelen van az, aki mindenben túl van. Nem véletlenül parancsolja
ugyanis az isteni Mózes, hogy először ki kell engesztelni (Istent), azután pedig
el kell különülni azoktól, akik nem (tisztultak meg); az összes engesztelések
után hallja csak meg a sokhangú harsonákat, s látja meg a bőven és tisztán
sugárzó nagy fényességet; azután elválik a sokaságtól, és kiválasztott papokkal
éri el az isteni felemelkedés legfelső csúcsát (3). Ám nem társalog magával Is-
tennel, s nem is látja őt (hiszen láthatatlan), hanem csak a helyet, ahol áll (4).
Ez pedig, úgy gondolom, azt jelenti, hogy a látható és érthető dolgok közül a
legistenibbek és a legmagasabbak valamilyen feltételezett igék. Ezek olyan dol-
gokról szólnak, melyek annak vannak alárendelve, aki mindent felülmúl, s
akinek jelenléte épp ezek által válik nyilvánvalóvá. Ez a jelenlét minden belá-
tást meghalad, s mintegy a legszentebb helyek értelmi csúcsán foglal helyet.
Ekkor a szellem elválik mindattól, ami látható és ami lát, és behatol a meg-
ismerhetetlenség valóban misztikus homályába. Itt kizár minden ismereti elő-
vételezést, és a mindenképpen érinthetetlenlennel és láthatatlannal foglalkozik.
Egészen azé, aki mindenben túl van; rajta kívül senkié: sem a magáé, sem a másé.
Azzal pedig, aki minden megismerés hatástalansága miatt teljesen megismerhe-
tetlen, jobb része szerint egyesül és azáltal, hogy semmit sem ismer, értelem-
feletti módon megismeri.

II.

*Hogyan kell egyesülni minden dolog alkotójával,
aki minden fölött áll, és hogyan kell dicséretet mondani neki?*

Mi ebben a több, mint fénylő sötétségben kívánunk járni, s a látás meg a
megismerés tagadása által akarjuk látni és megismerni azt, ami a szemlélésen
és tudáson felül áll, mégpedig oly módon, hogy nem látunk és nem tudunk:
mert ez valódi látás és tudás. A lényegfeletti lényegfeletti módon akarjuk dicsér-
ni azzal, hogy elválunk minden létezőtől, ahogyan azok, akik természetes szob-
rot készítenek, lefaragnak mindent, ami a rejtőző forma tiszta látását köréje
rakódva akadályozza, és egyedül az elvétel útján tárják fel a forma rejtett
szépségét. Úgy gondolom, az állítással ellentétes megfosztást ezért dicsérnünk
kell. Az állítást az elsőkön kezdve a középsőkön át a végsőkhöz leereszkedve
végezzük, innen kezdve viszont a megelőzőkhöz felemelkedve elveszünk min-
dent, hogy födetlenül ismerjük meg azt a megismerhetetlenséget, amelyet az
összes létezőkben eltakar minden, ami megismerhető; és szemléljük azt a lé-
nyegfeletti sötétséget, melyet a létezőkben levő minden fény csak elrejt.

III.

*Melyek az Istenről szóló állító kijelentések
és melyek a tagadók?*

A „Teológiai fejtegetések”-ben (5) arról tárgyaltunk, ami az állító teológia
sajátja: hogy hogyan mondható az „isteni”, a „jó” természet egyetlennek, és
hogyan hármasnak; mit nevezünk (az állító teológia szerint) atyaságnak, mit
fiúságnak, és mit akar jelenteni a „Lélek” isteni elnevezése; hogyan hajtanak
ki az anyagtalan és oszthatatlan jóból a jóság szívbeli fényei, és hogyan ma-

radnak meg soha el nem múlva, a fennállásnak benne, önmagukban és egymás-
ban együttesen örök átszármazásával; hogyan teszik a lényegfeletti Jézust az
emberi természet igazságai létező lényé: ezekről és más, az írásokban kifej-
tett dolgokról tárgyaltunk a „Teológiai fejtegetések”-ben. Az „Isteni nevek”-ben
pedig arról, hogy hogyan nevezzük őt jónak, létezőnek, életnek, bölcsességnek
és erőnek, valamint egyéb, az Isten szellemi megnevezésére vonatkozó dolgok-
ról. Végül a „Szimbolikus teológiá”-ban az érzékelhetőkről az isteni dolgokra
való névátvitelekről, az isteni alakzatokról, formákról és részekről, a szervekről,
az isteni helyekről, díszekről és szenvedélyekről, a szomorúságról és haragról,
a kábulatról és mámorról, az eskürről, az átokról, az álomról és az ébrenlétről,
valamint a szimbolikus istenábrázolás többi szent jeléről és képéről szoltunk.
Úgy gondolom, te is megértetted, hogy a végsők terjedelmesebbek az elsőknél,
s ezért a „Teológiai fejtegetések” és az „Isteni nevek” szűkszavúbb kellett, hogy
legyen, mint a „Szimbolikus teológia”. Mert minél magasabbra tekintünk, szava-
ink annál inkább az értelmi dolgok szemléletére szűkülnek; így mikor az érte-
lemfölötti sötétségbe lépünk, nem a szűkszavúságot, hanem a teljes hallgatást és
érthetlenséget találjuk. A szó az elsőktől az utolsók felé haladva a leereszkedés
mértékével arányosan egyre bővebben árad. Most viszont, alulról emelkedve a
legmagasabb felé, az emelkedés mértéke szerint egyre szűkebbé válik, majd a
teljes felemelkedés után egészen elnémul, és teljesen egyesül a Kimondhatatlan-
nal. Azt mondod erre, hogy általában, ha az isteni dolgokról szóló állításokat
az elsőktől kezdjük, akkor az isteni dolgokról szóló tagadást a legvégsőktől kell
kezdenünk. Amikor állítottuk azt, ami minden állításon fölül áll, a tételezett
állítást azzal kellett kifejezni, ami a leginkább rokon vele; mikor azonban ta-
gadjuk azt, ami minden tagadás fölött áll, azzal kell tagadnunk, ami tőle leg-
inkább különbözik. Nemde (Isten) inkább élet és jóság, mint levegő és kő; és
inkább nem részeg és nem haragszik, mint amennyire nem kimondható és nem
érthető?

IV.

*Aki felsőbbrendűsége szerint az összes érzékelhető dolgok oka,
az nem érzékelhető dolog*

Azt mondjuk tehát, hogy mindennek az oka, ami minden fölött áll, sem a
lényegnek, sem az életnek, sem az értelemnek, sem a szellemnek nincs híjával,
s nem is test. Sem formája, sem alakja, sem minősége, sem mennyisége, sem
terjedelme nincs; nem (valamilyen) helyen van, nem is látható, érzékelő tapin-
tása sincs; se nem érzékel, se nem érzékelhető; sem rendetlenség nincs benne,
sem anyagi szenvedélyek által keltett nyugtalanság; nem is erőtlen, érzékelhető
események sem akadályozzák; sem a fénynek nincsen szűkében, sem változást,
romlást, felosztást, hiányt, lefolyást, létezést vagy birtoklást nem ismer.

V.

*Aki felsőbbrendűsége szerint az összes érthető dolgok oka,
az nem érthető dolog*

Ismét felfelé haladva azt mondjuk, hogy nem is lélek, nem is szellem; és
sem képzelete, sem vélekedése, sem értelme, sem esze nincsen; nem is értelem
vagy ész; nem is mondható ki, nem is gondolható el; nem is szám, nem is rend,
nem is nagyság, nem is kicsiség, egyenlőség vagy különbözőség, hasonlóság vagy
eltérés; se nem áll, se nem mozog, sem nyugalomban nincs; sem lehetősége
nincs, sem maga nem lehetőség (6); nem is fény, nem is él, nem is élet, nem is
lényeg, nem is örökkévalóság, nem is idő, értelemmel nem érhető el, nem tudás,
nem is igazság, nem is uralom, nem is bölcsesség; nem is egy, nem is egység,
nem is istenség, nem is jóság (7), nem is szellem — ahogyan mi a szellemet
megismerjük —; nem is fiúság, nem is atyaság, nem is valami más azok közül
a dolgok közül, melyek számunkra vagy bármely más létező számára megismer-
hető; nem is nemlétező dolgok közül való, nem is a létezők közül. Sem a léte-

zők nem ismerik meg őt úgy, amint van, sem ő nem ismeri meg a létezőket úgy, amint vannak; sem magyarázata nincs, sem neve, sem megismerése; nem sötétség, és nem is fény; nem tévedés, és nem igazság; nincs helye a mindenségben, sem hiánya; sőt rajta kívül levő dolgokat állítva vagy tagadva, róla magáról nem állítunk és nem tagadunk semmit, mert minden állításon fölül áll, tökéletes, és minden dolog egyetlen oka; s minden tagadáson túl mindennek a felülmúlása is, tökéletesen abszolút módon és mindenben túl.

Jegyzetek: (1) Zsolt 18,12. — (2) A szerző itt egy apokrif evangéliumra hivatkozik. — (3) Kiv. 19. — (4) Kiv. 33. Ahol ti. Mózes áll. Nisszai Szent Gergely a „Mózes élete” című művében azt mondja, hogy minden Istenről szóló pozitív állítás az állítást megfogalmazó emberi személy tapasztalati anyagát mondja ki. — (5) Így emlegeti azt a (számunkra ismeretlen) művét, amit a hármasegy Istenről és sajátosságairól írt. A „Szimbolikus teológia” is ilyen ismeretlen művel közé tartozik. — (6) A szerző itt arisztotelészi fogalmakat használ. — (7) Itt a platóni teodiceán való felülemelkedést hangsúlyozza.

SZÉVÁSI SÁNDOR

ANGELUS SILESIUS: HEILIGE SEELENLUST

A 300 éve halott, nagy barokk misztikusnak sokat emlegetett *Arkangyali Vándora* mellett jelentős műve ez is, amelyben „a lélek szent gyönyöre” ujjong meguntatatlán változatossággal. (1) Mindkettő 1657-ben jelent meg, de míg a „Heilige Seelenlust” a szülővárosában, Boroszlóban, addig a „Cherubinischer Wandersmann” (amelynek az első kiadásban még szürkén „Geistreiche Sinn- und Schlussreime” a címe) Bécsben. (Úgy látszik, ott könnyebb volt megszerezni az engedélyt a — nemegyszer — egészen a panteizmusig kalandozó párversek kinyomtatására.)

Az „Arkangyali Vándor” csupa filozófia, elvontság, szellemi hegyjárás. „A lélek szent gyönyöre” csupa érzelm, képzuhatag, a szív ömlengése. Az egyik bámulatosan tömör; a másik parttalanul áradó. Az egyik hol biblikus, hol deista, hol panteista, hol szubjektív idealista istenhitet tükröz; a másik eleitől végig — Jesulatreia. Az ellentétet mutatja a forma is: az egyik csupa párvers, rimes alexandrinus; a másik a sok strófájú dalok formai gazdagságát tárja elénk.

Mielőtt a „Heilige Seelenlust” 206 darabjából párat bemutatnánk, hadd szóljak előzményeiről. A Krisztus-szerelmem e csodálatos sóvárgása mögött oly életutakat láthatunk, amelyet ritkán ragyogott be szeretet. Angelus Silesius 13 éves volt, amikor apja, s 15 éves, amikor édesanyja meghalt. (Apja 62 éves korában vette el a 24 éves *Hennemann* Máriát 1624. február 20-án, s ez év karácsonyán keresztelték költőnket. A házasságból két év múlva Mária Magdolna nevű leány, majd újabb négy év múlva Keresztély nevű fiú született, aki szellemi elborultságban élt 60 éves korában bekövetkezett haláláig.) Azt sem tudjuk, ki nevelhette a három árva. — Értelenséggel találkozott az oelsi lutheránus hercegi udvarban is, ahol orvosként helyezkedett el (Páduában avatták doktorrá 1648-ban). Különösen elkedvetlenítette, hogy az udvari lelkész, a latinul verselgető *Freitag*, mint cenzor, megtagadta a nagy misztikusok imádságaiból összeállított antológiája kinyomtatását, nehogy „vallásos rajongásra” vezessen. (2) Végül sok irigységgel találkozott új kollégái részéről is, úgyhogy megkeseredve halt meg a boroszlói Szent Mátya Hospital egyik szobájában, utolsó heteiben senkit sem engedve maga elé. Csodálhatjuk-e, ha minden idegszálával e „mennyei szerelmem” felé fordult?

A dalok tartalmára a legnagyobb hatással az *Énekek Éneke* volt. Ezt legjobban a 12. ének szemlélteti, melyben a lélek, mint menyasszony, az összes teremtményt sorra kérdi Szerelmese holléte felől. Természetesen sehol sem találja. Így, mivel a külső kapcsolat lehetetlen, marad a misztika, a „magunk fölé emelkedés” útja. — Stílusa nemegyszer oly édeskésé válik, hogy a mai olvasót zavarja, mint

például az 52. énekben, ahol a lélek méhecske szeretne lenni Krisztus sebei-
ben, vagy a 84. énekben, ahol a lélek Krisztus lábának és kezének csókolása után
ajkának csókjára vágyik. (Valószínűleg olvashatta *Clairveaux-i Szent Bernát*
prédikációját, aki szintén az Énekek Éneke alapján beszélt a Krisztus lábának,
kezének és szájának csókolásáról, mint a bűnbánat, a jó cselekedet és a miszti-
kus egyesülés jelképeiről.) (3) Az „*unio mystica cum Christo*” élményének új-
szövetségi képe, amikor a szeretett tanítvány, János módján (*Jn 13:23*) Ura kar-
jaiban szeretne lenni (101. ének). Nem egy ének igazolja a kutatóknak azt az
állítását, hogy a barokk irodalomra jellemző az erotikus képzeletvilág beáram-
lása, az esztétikai hedonizmus és a játékosság. (E játékosság tetőpontját a 33.
énekben éri el, ahol a lélek a visszhanggal társalog Jézuskájáról.)

Az Énekek Énekéhez fogható hatással voltak a műre a korabeli *barokk*
pásztor-dalok („*Schäferlieder*”). (4) Így e dalokban Jézust kívánja hajnalcsillagául
(26. ének), lelke az a galamb, aki a földi zűrzavarból „teremtetlen térségekre”,
Urához szállhat (149. ének), s a szerelmes dalok mintájára Szerelmesét a leg-
különbözőbb nevekkal illeti (77. ének).

A mű hatása óriási volt. Dalai belekerültek a korabeli énekeskönyvekbe.
(A történelem humora: a hallei evangélikus énekeskönyv is ötvenet fölvetett kö-
zülük, anyaga egynegyedét.) Olyan énekköltők kerültek hatása alá, mint *Neander*,
Tersteegen, *Homburg* és *Arnold*.

A „*Heilige Seelenlust*” jelentősége: tiltakozás a merev dogmatizmus, az unal-
mas tankeresztyénység, az érzelmi sivárság ellen. Az ember érzelmi világának
jogaihoz való juttatását sugallja, s ebben már a romantika előkészítője. A hívő
ember számára pedig a bensőségesség, az átélés és az elmélyülés mintája, aho-
gyan egyik párversében is mondja:

*Víz helye a kútban, tövön a rózsáé,
Léleké Istenben, és tűzben a lángé.*

A szívét emelte a Szentlélek széljárásába ez a „*Sziléziai Angyal*” (5), s a
vox coelestis melódiái zendültek meg rajta.

Jegyzetek: (1) A kötet egyik énekét *Szabó Lőrinc* fordította: „*Jertek, mondja Krisztus,*
a Hős” (*Mir nach, spricht Christus, unser Held*, V. 171). Világhírvé vált az „*Ich will*
Dich lieben, meine Stärke” (I. 10), amely magyarul a prot. *Hallelujah* című énekgyűj-
teményben található („*Szeretni vágyom, lelkem éke*”, 312. sz. *Podmaniczky Pálné* fordítása).
Öt énekét *Horváth Béla* fordította le „*Nyugati szél*” című kötetében (Bpest,
1943). A „*Komm, heilger Geist, du höchstes Gut*” kezdetű éneket (III. 82) e sorok
írója tolmácsolta („*Templomablak*”, Ref. Sajtóosztály, Bpest 1975². 275. l.) — (2) *Gerhard*
Desczyk: *Angelus Silesius. Eine neue Auswahl*. Berlin. Union Verlag. 1956. 150. l. — (3)
Ravasz László: A gyülekezeti ígéhirdetés elmélete, Pápa. 1915. 49. l. — (4) *Georg Ellinger*
egész sor párhuzamot felsorakoztat *Angelus Silesius*-kiadásának bevezetésében (Berlin,
1923). (H. L. Held adatai: i. mű, 61., 145. l.) — (5) Az „*Angelus*” nevet a bérmálásban
kapta 1653. jún. 12-én. Egyesek szerint ő maga óhajtotta ezt a nevet *Johannes ab Angeli*,
XVI. századbeli spanyol misztikus szerzetesfró iránti rokonszenvéből kifolyólag, míg
a jezsuita *Schwartz Dániel* a költőnk felett mondott temetési beszédében egyszerűen a
Malakiás 3:1 igéjéből eredezteti. (Lásd: H. L. Held: i. mű, 38. l.)

ANGELUS SILESIUS: HEILIGE SEELENLUST

(Részletek)

VII.

A LÉLEK VÁGYÓDVA HIVJA ÖT
(*Komm, mein Herz, komm mein Schatz*)

*Jövel, Szívem, drága Őr,
Zöld mező, hol kedv virul.
Jöjj, te Csillag, jöjj, te Fény,
Legszebb Arc a földtekén.
Jöjj, te Eltem, drága Lelkem,
Balzsamolaj termő Kertem!*

Jövel, Mannám, Italom,
Legkedvesebb szép Dalom.
Atok ellen Orvosom,
Legnemesebb Illatom.
Jövel Rózsám, szép virágom,
Jó hír termő Rónaságom!

Jöjj, Királyom, Mesterem,
Jöjj, Világom, szép Egem.
Vőlegényem, csókadó,
Üdvösségem, hús Folyó.
Jövel Pásztor, jöjj Fűves rét,
Jövel Jézus, drága Vendég!

XXVI.

KARÁCSONYI VÁGY (Morgenstern der finstern Nacht)

Bús éj hajnalsillaga,
Föld örömszerző Ura!
Drága Fény,
Várlak én,
Gyűlj ki szívem rejtekén!

Fényed ragyog mindenem,
Mi csak volt, van, vagy leszen.
Éj oszol,
Ott, ahol
Felragyogsz Te, szép Mosoly!

Lelkem most a menny maga,
S Te hiányzol, Csillaga!
Száll merész
Sűrgetés:
Jó a reggel, ó, ne késs!

Örömszerző sugarad
Meghódoltat sokakat.
Szép Egünk!
Mindenütt
Istenünkként tisztelünk.

Dicsőséged úgy ragyog:
Tűlszárnyalja a napot.
Temagad
Aranyabb
vagy, mint tízezernyi nap!

Nos, aranyló lelki Nap,
ó, ne késsen sugarad!
Drága Fény,
Várlak én,
Gyűlj ki szívem rejtekén!

XXXIII.

A VISSZHANGGAL TÁRSALOG JÉZUSÁRÓL (Wer wird mir, mein Herz, das Jesulein geben?)

Hű Jézusodat, szív, ki adja tenéked?
Szent, igaz élet!
Úgy vágyom ölelni, csókolni is én már!
Jászol ölen vár!
Ó, hát a Királyhoz jászol hogyan illik?
Láthatod, illik.

Eljött ma szegényen, szalmán, de
mivégezt?

Menteni téged.
Mi hozta le mennyből, hogy megszületett
Ő?

Úgy szeretett Ő!
És mondd, mi a bér, mit kap majd ily
nagy alázat?

Tüske, gyalázat.

Mi az, amiért kint és szörnyű halált lát?
Terheli számlád.
És mit terem, ó, mondd, e szörnyű
kiváltság?

Készen a váltság.
És mondd, mi a jó hír, melytől szívem
éled?

Szép, örök élet.

CXLIX.

INTELEM A LÉLEKHEZ

(Schwing dich auf, mein Täubelein, behende)

*Kis galambom, röppenj föl, sietre,
És repülj el végső menhelyedre.
Föld zajából menekülj ki végre,
Oda, ahol vár az égi béke!*

*Szövetséges párodat kívánod?
Zúrzavarban meg sosem találod.
Véle akarsz boldogan tanyázni?
Teremtetlen térségekre szállj ki!*

*Öldökölj meg minden hiú vágyat,
Mely bilincssel fogva tartja szárnyad.
Tartsd szabadon s igaz áhítatban
Szived, elméd, erőd szakadatlan!*

*Szállj magasba angyal-lendülettel,
minden földi dolgot feledd el.
Egy Uradban teljék csak a kedved,
Ki örökre vigasztal s legeltet.*

*Szépségedet a Király kívánja,
Néked szól az arca ragyogása.
Csókolni fog égi Vőlegényed,
S Benne leszen nagy gyönyörűséged.*

*Röppenj föl hát, lelkem, kis galambom,
Szűk barlangod tovább ne marasszon.
Szállj Uradhoz benső érzülettel,
És örök nagy szerelmét fogadd el!*

SZÉNÁSI SÁNDOR fordításai

FILA BÉLA

HENRI BERGSON ÉS A KERESZTÉNY MISZTIKA

1932-ben jelent meg Bergson (1859—1941) utolsó nagy műve *Az erkölcs és a vallás két forrása* címen. Ebben az erkölcsöt és a vallást mint „a legforróbb és a legmaibb problémákat” (1) veszi szemügyre, hiszen ezek az élet, a lelki világ „mindannyiunkat gyötrő kérdései”, (2) és egyben a legmélyebb bölcséleti kérdések. Bergson eredeti szándéka ma is igen aktuális, ő „csak a lehetőségeket világosítja meg, s figyelmeztet az erőkre — forrongó vagy rejtett erőinkre, melyekkel számolnunk kell s melyekre talán számítanunk lehet”. (3)

Bergson tudományos-bölcséleti alapossággal megvizsgálja és értelmezi az emberi erkölcsöt és a vallást. Kutatja természetüket, különböző megjelenési formájukat, az egyéni és társadalmi élettel összefonódó kapcsolatokat, egészséges és eltorzult irányait; ellentétes és egymást kiegészítő törekvéseiket. A tudományos alapról elinduló tárgyalás erkölcs- és vallásbölcséletté mélyül. Mind az erkölcsnél, mind a vallásnál észreveszi azt, hogy kiemelkedő jelentősége van az egyéniségnek, a személyes lendületnek és inspirációnak, a nagy egyéniségek szuggesztív hatásának. A vallás mélyebb és igazabb megnyilvánulási formáinál

fedezi föl a prófétákat és a keresztény misztikusokat. Ha a vallás nem csupán önző egyéni és praktikus érdekeket szolgál ki, hanem eljutunk végső gyökeréhez, az istenélményhez, akkor itt fedezzük föl a misztikus élményt, amely Bergson figyelmét lenyűgözte. Természetesen ő nem a hivatalos egyházi álláspontot képviseli és nem is abból indul ki. Tudományos kutató módszerrel és elmélyedő bölcséleti értelmezéssel kezeli a misztikát, a nagy misztikusok személyét és műveit. Különösen kiemeli a misztikusok tevékeny életét, erőteljes hatásukat. A misztikusokat élettől duzzadó, tevékeny embereknek látja, akiknek sikerült az éltető forrásig, a teremtő szeretetig, Istenhez eljutniok. Bergson látta korának forrongását és gyötrelmeit, a zsákutcába jutott emberiség vergődését, és élete vége felé az a meggyőződés alakult ki benne, hogy a misztikusoktól függ szellemi megújulásunk és a világ végső jövője.

De hogyan is jutott el Bergson ezekig a végső gyökerekig? Milyen módon tette meg ezt az utat? Ha végigfutunk életművén, akkor azonnal láthatjuk, hogy egész gondolkodó tevékenysége egyenesen és szervesen ebbe az irányba tartott. A nagy bölcselők első és legeredetibb jellemzője, hogy hogyan találják meg a kapcsolatot a valósággal és hogyan fejezik ezt ki. Más szóval milyen a valóság-élményük, mit és hogyan vesznek észre a valóságból, és aztán milyen módon fogalmazták ezt meg, azaz mit neveznek igazságnak. Bergson alapvető feladatnak tűzte maga elé, hogy a valóságot, az életet eredetiségében, közvetlen adottságában, élményszerűen ragadja meg. Nagy központi élménye a változás, az áramló és mégis mindig meglevő idő, a folytonosan valami felé tartó mozgás, a belső élet gazdagsága és elelensége és egységre törekvése volt. A létezők szüntelen változnak és mégis megmaradnak önmagukkal azonosnak. A minőségek változnak és szüntelen egymásba hatolnak, egységekbe rendeződnek és folytonosan egymást felülülják. Ezt az élményt nevezte el Bergson tartamnak.

A valóság-élmény ismereti, igazság-oldalát az intuíció jelentette. Mi is az intuíció? A valóságot a tudományos ismeréssel és módszerekkel csupán relatíve, azaz valamihez viszonyítva ismerjük meg, mindig viszonyítjuk valamihez; a módszerhez, az eddig elért eredményekhez, valamilyen rendszerhez, a dolgokat funkcionálisan vesszük, működésükben és egymásra hatásukban. Így csak körbe járjuk és kívülről ismerjük meg a dolgokat. Az intuíció Bergson szerint azt ígéri, hogy a dolgokba behatolhatunk, belülről láthatjuk őket, élhetjük létüket, közvetlen tudattal fogjuk föl lényegüket szellemi rokonság, szimpátia révén. Ez szerinte a valóság abszolút ismerete: a valóságos dolgok önmagában vett létének és lényegének közvetlen átélése, bensőséges élményszerű ismerete. Valahogy úgy, mint mikor egy várost nemcsak fényképről vagy térképről ismernek meg, hanem közvetlen tapasztalattal és élménnyel. Az igazságra beállított emberi szellem az intuíció bensőséges lendületével egyszerűen és közvetlenül kísérelte meg a valóság megélését és megértését; amely benne is van, kívül is, meg fölötte is.

Bergson ezzel a fentebb vázolt beállítottságával négy alapvető fölfedezést tett. Ezek mindegyike tulajdonképp a bölcséleti gondolkodás közkinccse volt, csak a XIX. század pozitivizmusa elhalványította vagy kiszorította a tudományos életből. A fölfedezések nyomán átfogó metafizikai értelmezés újjászületéséről is szó lehetett.

Az első alapvető igazság: az embernek sajátos benső élete van, melynek központi ereje a szabadság (Idő és szabadság, 1889). Az asszociációs lélektan karmaiból kiszabadulva benső énként valósága tárult föl; a tudatban közvetlenül átélt élmények és a szabadság. A szabad döntésben és cselekvésben kifejeződik az, ami igazán vagyunk.

A második alapvető fölfedezés: a tiszta emlékezettel rendelkező lélek szellemi természetű (Anyag és emlékezet, 1897). Az emberi agy szerepét tisztázza, a test és lélek viszonyát határozza meg, — pontosabban: mi az értelme az anyagságnak a szellem életében és kibontakozásában és mire képes az emberi szellem.

A harmadik fölfedezés: az élet és a fejlődés jelentését a teremtés titka fejti meg (Teremtő fejlődés, 1907). Bergson az emberi életet és általában az életet szeretné teljes egészében és mélységében föltárni. Ekkor merül föl az átfogó kérdés; mi az élet és a fejlődés jelentése? Ennek megfajtására vállalkozott a fejlődéstudomány. De sajnos belekerült a mechanizmus és a finalizmus útvesztőjébe. Az általános fejlődés ténye Bergson szerint arra mutat, hogy az élet valamilyen szellemi erőnek mérhetetlen erőfeszítése, hogy az anyagból olyant alkosson, ami már nem anyagi. Itt a mélyben kitapinthatóvá vált az életlendület, az éltető

lendület, mely teremtő erejű ősforrás. Az anyaggal való küzdelemben a szellemi természetű életlendület különböző ágakra bomlott, néha zsákutcába is jutott. Az egyik főág az ösztön, a másik az értelem világa. Az emberben az intuício által az élet fejlődése szellemivé és szabaddá lett, és képes átfogni a fejlődés egész távlatát. A végső forrásnál, a gyökérnél kiderült, hogy az életlendület teremtő energia, mely abszolút, isteni eredetű erő. A létezők ölen a lét kinyilvánul, mert azok létezésükkel a teremtő isteni fényt sugározzák ki magukból.

Az utolsó és mindent egybefogó felfedezés: Isten a mindent teremtő szeretet (Az erkölcs és a vallás két forrása, 1932). A teremtő fejlődés végső kérdése; honnan jön az életlendület és hová tart? A monizmus és a panteizmus szírtjei között kellett az értelmezésnek a végső biztos révbe eljutnia. Bergson a fejlődés tanulmányozásából jut el a teremtés eszméjéhez, de még hátra volt a legnehezebb kérdés és rejtély megfejtése; a teremtés személyes-e? Bergson itt egy különös, de határozott fényforrás igazította el: a misztikusok. Rájött, hogy a misztikus élmény „az élet primitív lendületébe való visszatalálás”. (4) A misztikusok a teremtés szellemét átélve kerültek közvetlen kapcsolatba a személyes Istennel, mint lendületük végső forrásával. A végső valóság így Isten teremtő szeretete. „A teremtés az anyaggal küzködő, komplikált, ezerféleképp összeszővődött folyamat, de forrása egyetlen, egyszerű teremtő lendület, mely maga az Isten s melynek lényegét a misztikus megismerés nem tudja jobb szóval megközelíteni, mint evvel: szeretet.” (5) A megközelíthetetlen mélységből, az őslendület forrásától csak a misztikusok hoznak számunkra érthető üzenetet. Szeretetteljes egyesülésük Istennel tevékenységre serkenti az anyaggal, étellel küzködő embert. A világmindenség és az élet úgy tárul elénk a misztikus értelmezés fényében, mint a szeretet és ennek teremtő látványa. Bergson végső tanácsa: éljük bele magunkat a szeretet lendületébe és ennek erejével vigyük magunkkal az életet a végső beteljesedésig.

Jegyzet: (1) Babits M.: Könyvről könyvre. p. 131; (2) i. m. 131. o; (3) i. m. 131. o; (4) i. m. 125. o. (5) i. m. 127–128. o. — Irodalom: H. Bergson: Les deux sources de la morale et de la religion. Paris. Lib. F. Alcan. 1934; Babits Mihály: Könyvről könyvre. Magyar Helikon 1973; Jacques Chevallier: H. Bergson. Brescia. 1946; Jacques Maritain: La philosophie bergsonienne. Paris. 1948.

HENRI BERGSON

A KERESZTÉNY MISZTIKA*

Valójában a nagy keresztény misztikusoknál találjuk meg a teljes értelmű misztikát. Most tekintsünk el keresztény hitűktől és vegyük tekintetbe a formát a tartalom nélkül. A keresztény misztikusok többnyire felülmúlják az ókori misztika mozzanatait, éppen ott, ahol érintkező vagy hasonló szempontok vannak. Sőt, nemcsak felülmúlják, hanem bennük teljesen új erők törnek föl; áttörték a gátat és az élet roppant árama őket elragadta; megnövekedett vitalitásukból új energiák szabadultak föl: bátorság, rendkívüli erejű képzelet és tevékenység. Gondoljunk csak arra, hogy milyen tevékenységet fejtett ki Szent Pál, Szent Terézia, Sziénai Szent Katalin, Szent Ferenc, Jeanne d'Arc és annyian mások. Túláradó tevékenységük a kereszténység elterjesztését szolgálta. Aztán itt vannak a kivételes esetek: Jeanne d'Arc elég lenne bizonyásgul arra, hogy a forma elválasztható a tartalomtól.

Amikor a nagy misztikusok belső fejlődését megragadjuk, akkor joggal kérdezhetjük, hogyan is lehetett őket a betegekhez hasonlítani. Kétségkívül bizonytalan egyensúlyú állapotban élünk és nehéz meghatározni, hogy átlagosan mikor egészséges a lélek vagy a test. Mégis vannak jól megalapozott, egészséges értelmű

* A fordítás a szerző Les deux sources de la morale et de la religion című művéből készült. Paris. Lib. F. Alcan. 1934. p. 243–253.

emberek, bár kivételesen, akikről ez könnyen fölismerhető. Megnyilvánul ez a tettvágyban, az alkalmazkodó képességben, a körülményekhez való újraalkalmazkodásban, a rugalmassággal párosult határozottságban, a lehető a lehetetlentől elválasztó prófétai képességben. Lelki egyszerűség ez, amely győzedelmeskedik a bonyodalmakon, végeredményben valami helyes, magasabbrendű érzék. Vajon pontosan nem ezt találjuk-e meg a misztikusoknál, akikről beszélünk? És nem lehetne-e éppen szellemi erősségükkel meghatározni őket?

Akik másképp ítékeznek erről, azok a rendkívüli állapotokat tekintik, melyek gyakran csak bevezetésként szolgálnak a döntő átalakulásokhoz. Gondolnak itt a látomásokra, az ekstázisokra és az elragadtatásokra. Ezek persze olyan jelenségek, melyek kimutathatók bizonyos betegségeknel is és a betegség okai. Ámde a kóros állapotok csupán utánpótlói az egészséges állapotoknak és ezért ezek nem kevésbé egészségesek és amazok sem kevésbé kórosak. Egy örült elhiheti magáról, hogy ő a császár. Gesztusainak, szavainak, tetteinek ez esetben szisztematikusan napóleoni jellege lesz, és pontosan ebben áll örültsége. De mi származik át ebből Napoleonra? Ugyanilyen módon vissza lehet élni a misztikával is, és ekkor jön létre az örült misztika. De következik-e ebből az, hogy a misztika örület? Mégis igaz, hogy az ekstázisok, a látomások, az elragadtatások rendellenes állapotok ugyan, és hogy nehéz különbséget tenni a rendellenes és a kóros között. Pontosán ez a véleménye a nagy misztikusoknak is. Elsőként ők óvták tanítványait a látomásoktól, melyek lehetnek pusztán hallucinációk. A látomásoknak, ha voltak, általában csak másodlagos jelentőséget tulajdonítottak; menetközbeni, mellékes eseményeknek tartották, amelyeken túl kell jutni. Törekedtek is maguk mögött hagyni az elragadtatásokat és az ekstázisokat, hogy a végcélhoz jussanak el: az emberi akaratnak az istenivel való azonosításához. Igaz az, hogy a rendellenes állapotok hasonlítanak a kórosakhoz, és némely esetben közös vonásuk is van. Könnyen beláthatjuk ezt, ha elgondoljuk, milyen fölfordulás támad akkor, amikor átlépünk a sztatikus állapotból a dinamikusba, a bezártból a nyitottba, a megszokott életből a misztikusba. Ha a lélek homályos mélységei mozgásba jönnek, akkor az, ami a felszínre jut és tudatosul, megfelelő intenzitás esetén egy kép vagy érzelem formáját veszi föl. A kép gyakran merő hallucináció, az érzelem pedig üres felindulás. De mind az egyik, mind a másik jelentheti azt is, hogy a fölfordulás szisztematikus újraelrendeződés egy magasabbrendű egyensúly érdekében. Ekkor a kép előkészítő szimbólum lesz, az érzelem pedig lelki összeszedettség az átalakulás várásában. Ez az igazi misztika. De előfordulhat a másik eset, hogy egyszerűen rendellenessel állunk szemben, ami továbbá kóros is lehet. Kockázatos lenne összekuszálni a megszokott kapcsolatokat a tudatos és a nem tudatos között. Ezért nem kell csodálkozni, ha némely esetben idegrendszeri zavarok is fellépnek a misztikánál. Más formában ugyanezzel találkozunk a zseninél, különösen pedig a muzikusoknál. Nem kell mást látnunk ebben, mint esetlegességet, amely mind a misztikánál, mind a muzsikánál szerepel.

A mélységeket valamilyen áramlás fölrazza, amely magával sodorja a lelket. Nem kering többé önmaga körül, és egy pillanat alatt kikerül az alól a törvény alól, amely a faj és az egyed viszonyát kölcsönösen meghatározza. A léleknek meg kell állni, mintha hívó szót hallott volna, és aztán hagyni, hogy egyenesen vigye előre. Nem közvetlenül veszi észre az erőt, mely sodorja, csak valaminek meghatározhatatlan jelenlétét érzi. A szimbolikus látomásban ez aztán értelmet nyer. Mérhetetlen öröm tölti be a lelket, ekstázis, mely elnyeli, vagy elragadtatás, melyet el kell szenvednie. Isten jelen van, és a lélek öbenne érzi magát. Nincsenek többé titkok. A problémák eltűnnek, a sötétség szétfoszlik, ez már megvilágosodás. De mennyi ideig tart mindez? A fölfoghatatlan nyugalanság, mely az ekstázisban lebegett, most rászáll, és mint homály beborítja. Már ez elégséges lenne az ezt követő állapotok nélkül is, hogy megkülönböztessük az igazi teljes misztikát, attól, mely ennek csak elővételezett másolata vagy előkészülete. Mindez tényleg azt mutatja, hogy a nagy misztikus lelke nem állapodik meg az ekstázisban, mint útjának céljánál. Valójában számára ez csak pihenés, hasonló ahhoz, mikor az állomáson a mozdony nyomás alatt marad ugyan, de a mozgás csak helyben maradó lökésekben folytatódik, arra várva, hogy újból előre ugorjon. Fejezzük ki ezt még pontosabban: az Istennel való egyesülés lehet szoros, de soha nem végleges addig, míg nem teljes. A jelen esetben nincsen többé már különbség a gondolkodás és a gondolkodás tárgya között, mert el-

estek azok a problémák, melyek ezt szabályozzák, és a különbséget megalkotnák. Nincsen többé gyökeres elválás a szerető és a szeretett között: Isten jelen van és az öröm határtalan. Ha a lélek gondolatban és érzelemben Istenben elmerül, bizonyos dolgok kívül rekednek, az akarat tevékenysége egyszerűen már Istentől indul ki. Igaz, élete még nem isteni. A léleknek erről tudomása van, és ez homályosan nyugtalanítja is. De mégis nyugalomban végzi tevékenységét. És ez jellemzi a teljes értelemben vett misztikát. Igazában lendülete igen messzire képes elérni. Eksztázisa megérinti látóképességét, megindítja működését; megérinti akaratát is és tevékenységre serkenti; ő maga Istenben merül el. Ha aztán az ilyen érzélem annyira megerősödött, hogy mindent eláraszt, akkor eksztázisba esik, a lélek magányosnak érzi magát, és bizony néha még mélyen szomorkodik is. Bizonyos idő kell, amíg hozzászokik a tündöklő fényhez úgy, hogy többé már semmit sem különböztet meg a homályban. Számot nem tud adni arról a mély munkáról, mely benne rejtetten végbemegy. A lélek azt érzi, hogy sokat veszített, és még nem tudja, hogy majd mindent teljesen visszaszerez. Ez a „sötét éjszaka”, melyről a misztikusok beszélnek; és ez nagyon jellemző és tanulságos a keresztény misztikában. A nagy misztika végérvényes szakaszát készíti elő. A végső előkészületet lehetetlen elemezni, hiszen maguk a misztikusok is alig sejtették ennek mechanizmusát. Egy példával lehetne ezt jól megvilágítani. Olyan ez, mintha egy acélszerkezetet nagyon ellenállóra, rendkívül erőse megalkotnák, és ez a szerkezet szerelésének pillanatában öntudatot nyer. Részzeit egymás után igen kemény próbának alávetik, aztán pedig néhány részét kicserélik és mással helyettesítik; akkor bizonyára az lenne a benyomása, hogy megrokkant, és mindenütt fájdalmat érezne. De nincsen szükség másra, csak arra, hogy ez a teljesen felületi szenvedés mélyre hatoljon, és teljesen elmerüljön valamely csodás eszköz reményteljes várásában. A misztikus lélek ez az eszköz szeretne lenni. Lényéből mindent eltávolít, ami nem eléggé tiszta, ellenálló és hajlékony, hogy Isten őt fölhasználja. Már megérezte Isten jelenlétét, már hitt, látván Őt jelképes látomásokban, az eksztázisban egyesült is vele; de mindez nem volt tartós, még csak szemlélődés volt. A cselekvés pedig a lelket még önmagába fordította vissza, tehát elválasztotta Istentől. Később már egyedül Isten működik általa és benne; az egyesülés ekkor teljes, és ezért már végleges. Amikor erre ilyen szavakat használunk, mint mechanizmus és eszköz, ezek olyan képeket ébresztenek föl, melyeket jobb lenne elkerülni. Ilyenek csak arra alkalmasak, hogy az előkészületről adjanak némi elképzelést. Ezeket keresztül semmit sem tudnánk meg a végső eredményről.

Azt állítjuk tehát, hogy a lélekben túlaradó élet van, mérhetetlen lendület. Ellenállhatatlan nyomás, amely egyre szélesebb körű vállalkozásokba lendíti. Összes képességeinek higgadt felemelkedettsége teszi, hogy látása kitágul, és annak ellenére, hogy erőtlén, mégis hatalmas tettekre képes. A legfontosabb az, hogy egyszerűen lát, és az egyszerűség áttör szavain, magatartásán; átlendíti a bonyodalmakon, melyeket talán már észre sem vesz. Vele született tudás vagy inkább valamiféle ártatlanság sugallja azonnal a legmegfelelőbb utat, az elszánt tettet és azt a szót, melyre nincsen visszavágás. Elengedhetetlen azonban az erőfeszítés is, a kitartás és az állhatatosság. De mindez szinte magától jön és bontakozik ki a lélekben, mely egyszerre cselekvő és szenvedő; és ezért szabadsága egybeesik az isteni működéssel. Roppant energiákról és erő kifejtésekről van itt szó, de ugyanakkor ez az energia rendelkezésére is áll annak, akinek szüksége van erre; a túlaradó vitalitás ezt biztosítja. Az energia olyan forrásból jön, mely az élet forrása. Ettől fogva a látomások eltávolodnak, hiszen az istenség nem kívülről nyilvánul meg az olyan lélekben, amely vele teljesen töltkezett. Úgy tűnik, hogy az ilyen embert lényegesen semmi sem különbözteti meg többé azoktól az emberektől, akik között él. Csupán ő maga adhat számot arról a változásról, amely Isten munkatársainak a rangjára fölemeli; ő befogadja Isten hatását, az emberek között viszont tevékeny. Semmilyen gőg nem származik az ilyen fölemelkedésből. Ellenkezőleg, nagyfokú alázat. Hogy is ne lenne alázatos, amikor csendes beszélgetéseiben, négy szemközt, maga fölmérheti helyzetét? A keletkező érzelemben lelke teljesen föloldódik; ez már isteni alázat.

MISZTIKA ÉS MEGÚJULÁS. Az eksztázisnál megállapodott misztikában, azaz a szemlélődésben is szó van már valamiféle eleve megformált tevékenységről. Alighogy a misztikus leereszkedett az égből a földre, máris oktatnia kell az

embereket. Fölfedezését az egész világnak hírlul kell adnia; a fizikai szemmel észrevett világ kétségkívül valóságos, de van még valami más dolog is. És ez nem csupán lehetséges vagy valószínű, mintha egy okoskodás végkövetkeztetése lenne, hanem bizonyos, mint a tapasztalat, látható, érinthető és tudható. Ez eddig benne csak határozatlan apostolkodási szándék volt, csüggeteg vállalkozás. Hogyan is terjeszti el csupán beszédével meggyőződését, amelyről pedig neki tapasztalata van? És legfőképpen, hogyan is fejezhetné ki a kifejezhetetlent? Ilyen kérdéseket azonban a nagy misztikus már föl sem vet. Ő már megérezte az igazság tevékeny erejének fölfakadását saját forrásából. Az elterjesztés nem jelent többé gondot, hiszen a Nap sem foglalatoskodik azzal, hogyan szórja szét fényét. Számára nincsen immár egyszerűbb dolog, mint szavaival gondolatait széthinteni.

Önemésztő szeretete többé már nem egyszerűen az embernek Istenre irányuló szeretete, hanem Istennek minden embert átölelő szeretete. Isten segítségével, Istennel, isteni szeretettel szereti az egész emberiséget. A misztikus nem olyan testvériségről beszél, mint általában bölcselők ajánlottak az ész nevében; azon az alapon, hogy minden ember eredetileg ugyanabban az értelmes természetben részesedik. Ilyen nemes ideál előtt illik tisztelettel meghajolni és erőltetni megvalósulását, ha az nem túlságosan kellemetlen az egyén és a közösség számára, hiszen ehhez már igazi szenvedély kellene. Néha egyesek visszavonulnak civilizációnk valamely rejtett zugába, hogy a misztika részegítő illatában fellelegezzenek. És vajon a bölcselők tényleges tapasztalat nélkül biztosan állítják-e azt az elvet, hogy minden ember egyenlően részesedik bizonyos magasabb rendű természetből, ha nem lennének misztikusok, akik az egész emberiséget egyazon osztatlan szeretettel átölelik? Nem olyan testvériségről van itt szó, melynek megalkották az eszméjét, hogy aztán eszményt csináljanak belőle. Arról sem, hogy az embernek ember iránt érzett veleszületett szimpátiáját mélyítsük el. Már az is kérdéses, hogy az ilyen ösztön a bölcselők elképzelésén kívül egyáltalán létezett-e; ha igen, akkor is csupán az értelem szimmetria igényéből ered. A család, a haza, az emberiség egyre táguló körök, és a bölcselők úgy vélték, az embernek oly természetes módon kell szeretnie az emberiséget, mint saját hazáját és családját. Valójában a családi és a szociális társulás az egyedüli, melyre a természet indít; csupán ezeknek felelnek meg ösztönök. A szociális ösztönök egyébként inkább a társadalmi küzdelemre készítik az egyik embert a másik ellen, ahelyett, hogy tényleg az emberiség egységére segítenének. Legföljebb a családi és a szociális érzés képes esetenként átlépni természetes határait; de ez vagy fényűzés vagy játék, túl messzire ez sohasem mehet.

Egészen más a helyzet az emberiség misztikus szereteténél. Az már nem az ösztön kiterjesztése, nem is valamilyen eszme származéka. Nem tartozik sem az érzékhez sem az értelemhez. Benne van az egyik is, a másik is; de valójában ezeknél sokkal több. A misztikus szeretet a gyökere az érzéklésnek és az értelemnek, amint minden másnak is. Egybeesik Isten szeretetével, mellyel műveit szereti, azzal a szeretettel, mely minden dolgot teremtett. Ha valaki képes erre rákérdezni, akkor előtte kinyilvánul a teremtés titka. Ennek lényege inkább metafizikai, mint erkölcsi. A misztikus szeretet Isten segítségével törekszik a teremtést beteljesíteni és az emberiséget azzá tenni, amivé azonnal lehetett volna, ha az ember közreműködése nélkül bontakozott volna ki. Erre már más szavakat kellene használni, és ezt más nyelvezettel kellene kifejezni. Az irányítást itt az életlendület végzi. Ezt a lendületet teljes egészében már kivételes emberek közlik, akik ezt szeretnék az emberiségbe beledolgozni; megvalósítani azt az ellentmondást, hogy a valamilyen teremtett formában létező dolgokat teremtő erővel átalakítani és így az, ami lényege szerint mozgás, beérkezetté válnék.

Vajon sikerülni fog ez? Ha a misztikának kell átalakítania az emberiséget, akkor ez az átalakulás csak fokozatosan, lassan és részleteiben jöhet létre. A misztikusok ezt nagyon jól tudják. Ők néznek szembe azzal a nehézséggel, amely útjában áll az istenibe felvett emberiség megteremtésében. Az embernek arca verejtékével kell kenyerét keresnie — másképp; az emberi természetben van bizonyos állatiaság, ez aláveti annak a törvénynek, amely az állatvilágot is kormányozza, és arra kárhoztatja, hogy az élő az előből táplálkozzék. Minthogy az ember táplálkozását a természettel és társaival szembefeszülő küzdelemben szerzi meg, erőfeszítésre van szüksége, hogy önmagáról gondoskodjék. Értelmének az a rendeltetése, hogy erre a küzdelemre és munkára szolgálta a fegyvereket

és az eszközöket. De ilyen feltételek mellett az emberiség vajon egyáltalán az ég felé fordíthatja-e figyelmét, hiszen lényegileg az a földre szegeződik?

Ha ez mégis lehetséges, az nem lehet másként, csak két teljesen különböző módszer egyidejű vagy egymást váltogató alkalmazásával. Az egyik abban áll, hogy alaposan elmélyítsük az értelmi tevékenységet; hogy az értelem mindig többre is képes legyen, mint amire természete indítja; oly módon, hogy az egyszerű eszköz átadja helyét a gépek mérhetetlen rendszerének, melyek képesek az emberi tevékenységet felmenteni. Ezt egyébként a politikai és társadalmi szervezésnek kell megzilárdítania, hogy a gépesítés igazi rendeltetését betölthesse. Bizony ez veszélyes eszköz, hiszen a kifejlesztett gépesítés a misztika ellen fordulhat; sőt látszólag a teljesen kifejlesztett gépezet éppen visszahatás a misztikára. Az itt föllépő kockázatokkal szembe kell néznünk. A magasabb rendű tevékenység rászorul az alacsonyabbra. A magasabb rendűnek kötelessége az, hogy fölébressze és hagyja tevékenykedni az alacsonyabb rendűt, ha szükséges még védelmezze is. A tapasztalat azt mutatja, ha ez a két ellentétes, de egymást kiegészítő törekvés egységes és így mindenütt érvényesülve erősödik, akkor az egyik a másik hasznára van és képesek egymást megőrizni. Ennek forgása visszafordul és mindannak a javát is szolgálja, ami nélküle lett, sőt kifejezetten erősen ellene irányult. Bárhogyan is legyen ez a dolog, ezt az eszközt csak jóval később lehet alkalmazni, és ugyanakkor egészen más módszert is lehet követni.

Arról van tehát szó, hogy nem lehet remélni a misztikus lendület általános és közvetlen elterjedését, ez nyilván lehetetlen. Inkább az kell, hogy a kiváltóságok kis csoportja részesüljön a misztikus lendületben, amely önmagában még gyenge; ők aztán lelki közösséget alkotnának. Ez a közösség képes lenne megkísérelni, hogy mindegyik tagja, aki kivételes képességgel rendelkezik, egyeseket vagy többeket újjászüléssel megajándékozzon. Így erősödnek és folytatódnak a misztikus lendület addig a napig, amelyen az emberiség természetes anyagi feltételeinek alapvető megváltozása megengedné a lelki szempontból fontos gyökeres átforgalmódást. Ez lenne a nagy misztikusok által követett módszer. Csúppán kényszerűségből, mivel másképp nem tehettek, túlradó energiájukat kolostorok vagy vallásos egyesületek alapítására fordították. Akkor pillanatnyilag nem tekintettek távolabbra. A szeretet lendülete, amely őket hordozta, arra szolgált, hogy az emberiséget Istenhez fölemelje és jelenlétükkel befejezze az isteni teremtetést. Ez csak Isten segítségével teljesedhet be, akinek ők eszközei voltak. Minden erejüket összpontosítaniok kellett a roppant nagy és nehéz, de körülhatárolt feladatra. Mások is csatlakoztak hozzájuk, másokkal együtt voltak, de mindennek egy irányba kellett tartania, mert hiszen Isten alkotta meg egységüket.

(Fordította FILA BÉLA)

DAG HAMMARSKJÖLD

ÜTJELEK

Dag Hammarskjöld 1905-ben született, 1953-tól volt az ENSZ főtítkára 1961-ben bekövetkezett haláláig. (Korábban közgazdász, a Svéd Nemzeti Bank elnöke, majd a svéd kormány tagja volt.)

„Ütjelek” című naplóját — amelyből itt szemelvényeket közlünk — New York-i házában találták meg, egy levél kíséretében, amelyben hozzájárul az esetleges kiadáshoz.

A könyv (Vägmärken, 1963. Bonniers Förlag) egyáltalán nem foglalkozik politikával vagy történelemmel, egyetlen célzást sem tesz a földkerekségnek azokra az eseményekre, amelyeknek forgatagában a szerző élt. A napló a lélek belső istenkeresésének állomásait követi. Hammarskjöld nem egyetlen megrázó élmény hatására tért meg. Megtérése egész életén át tartó folyamat volt, az élet értelmének, a lét titkának keresésétől jutott el oda, hogy „megadta magát” Istennek, elfogadta sorsát, és életét egészen az emberek önzetlen szolgálatára szentelte. A „falak” 1954 táján omlanak le. Ekkortájt átírja-összerendezi addigi jegyzetait, s a Szent-

írás meg a misztikusok (főleg Szent Ágoston, Keresztes Szent János és Eckhart Mester) nyomán kutatni kezdi a megtestesülés, a kereszthalál és a feltámadás titkát, az embernek Istennel egyesülő életét.

A könyv megjelenése váratlanul nagy viharokat kavart föl. Több kritikus megvádolta: a napló egy magányos ember hiú öntetszorgása. Gőgjében nemcsak nagy embernek tartja magát, hanem egyenesen Krisztusnak: valamilyen messiási dicsfényt, legendát próbál rajzolni saját életútja köré. (Vö. Sven Stolpe: *Dag Hammarskjölds geistiger Weg*. Frankfurt 1964. Hjalmar Sunden: *Die Christusmeditationen Dag Hammarskjölds*. Frankfurt 1967.) — Úgy látszik, nincs az embernek olyan mélyről fakadó vallomása, életre-halálra tett tanúságtétele, amelyet félre ne lehetne magyarázni. Az Útjelekben szó sincs semmilyen gőgös istenkedésről. Útja: a léleknek az emberéleten át Isten felé vezető útja, a megtisztulása, a megvilágosodása és az egyesülése. Jegyzetei: ennek az útnak változatos, de mindig egy irányba mutató élményeiről adnak számot.

(L. L.)

1930

Sose csak a lábad alá nézz. Csak az talál rá a helyes útra, aki a messzi horizontra szögezi a tekintetét.

1952

Mutass nekem valamit, amiért meghalhatok...

*

A magányt nem az teszi rettenetessé,
hogy nincs, akivel megoszthatnám a terheim,
hanem az,
hogy nincs, akinek a terhét elvállalhatnám.

*

Amit kérek, az abszurd: hogy az életnek legyen értelme.
Amire törekszem, az lehetetlen: hogy az én életemnek találjam meg az értelmét.
Nem merem elhinni, nem tudom, valaha is képes leszek-e elhinni: hogy nem vagyok egyedül.

*

A jószág olyan egyszerű: mindig másokért élni, sose a magunk hasznát keresni.

*

1953

Végző elemzésben mit jelent az „áldozat” szó? Vagy éppen az „ajándék”? Aki-
nek nincs semmiye, az nem adhat semmit. Az ajándék Istené — Istennek.

*

Aki megadta magát Neki, az tudja, hogy az Út a Kereszten végződik —
még akkor is, ha kezdetben a genezáreti örömujjongáson vagy a jeruzsálemi
győzelmes bevonuláson át vezet.

*

Szabad az, aki képes fölállni, és mindent maga mögött hagyni — anélkül,
hogy visszanézne. Aki képes Igent mondani.

*

Egy földi táj is énekelhet Istenről, egy emberi test a Lélekről.

A hiten kívül senki sem lehet alázatos. A gyöngé és a farizeus maszkot visel. Csak az alázat arca fődétlen.

A hiten kívül senki sem lehet büszke. Az éretlen lelkű emberek hiúsága egyik változatában sem igazi büszkeség.

Csak a hitben élő ember lehet alázatos és büszke: egyszerre élem és tudom azt, hogy Istenben semmi vagyok, de Isten bennem van.

Széthullik az életed, ha, bármilyen kérdésben, a magad javára döntesz.

1954

És akkor megláttam, hogy fal sohasem létezett: hogy a „hallatlan” itt van és ez az; nem másutt valami más. Hogy a „fölajánlás” itt van és most, mindig és mindenütt.

Hogy a „megadásom” ennyi: azzá leszek, amit Isten ad önmagából, önmagának, bennem.

„A hit Istennek és a léleknek a házassága.” (Keresztes Szent János)

A hit él: tehát nem írható körül, még kevésbé azonosítható azokkal a formulákkal, amelyekkel megpróbáljuk megragadni a lényegét.

„Sötét éjszakában”: a Lélek Sötét Éjszakája: olyan sötét, hogy még a hitre sem találunk rá benne. A Getszemáni éjszaka ez, amikor az utolsó barátok is elaludtak, mindenki más a pusztulásod várja, és Isten *hallgat*, amint a Házasság létrejött.

A múlt hajtása s a jövővel viselő: a jelen pillanat mindig az örökkévalóságban létezik: az örökkévalóságban, az időnek és az időtlen hitnek metszéspontjában: ezért szabad a múlttól és a jövőtől.

Te, aki fölöttünk vagy
Te, aki egyikünk vagy
Te, aki *vagy* —
mibennünk is,
Hadd láthassanak mindnyájan téged — én bennem is,
Hadd készíthessem elő a Te utadat,
Hadd köszönjem meg neked mindazt, ami történik velem,
Hadd figyelhessek mindig mások szükségére,
Tarts meg szeretettedben,
ahogy kívánságod szerint én is megtartok mindenkit az enyémekben.
Hadd irányuljon bennem minden a Te dicsőségedre,
Ne essem sohasem kétségbe.
Mivel kezded oltalmában vagyok,
s tiéd minden hatalom és jóság.

Adj tiszta szívet — hogy láthassalak téged,
Alázatos szívet — hogy hallhassalak téged,
Szerető szívet — hogy szolgálhassak neked,
Hívó szívet — hogy elmerülhessek benned.

1955

Előtted alázatban, veled a hitben, benned békefényben.

*

Már megint a magad javára választottál — és ezzel a káosznak nyitottál kaput. Káosszá változol, valahányszor Isten keze nem nyugszik a fejed fölött.

*

Aki egyszer Isten keze alá került, elvesztette az ártatlanságát: átéli a pusztulás egész romboló erejét, amely föl szabadul abban a pillanatban, amikor engedünk a kísértésnek.

De ha figyelme odaáttra és odaföltre irányul, akkor mindennél erősebbé lesz, Isten erejével, aki benne van, mert ő is Istenben él már. Erős és szabad, mert maga nem is létezik többé.

*

Nem elég naponta Isten oltalmába ajánlanod magad. Csak egyetlenegy számit: *egyedül* Isten oltalmában élni. A hűségnek bármilyen megosztása kaput nyit az ábrándozásnak, a kicsinyes fecsegésnek, a kicsinyes fölényeskedésnek, a kicsinyes rosszindulatnak — halál-ösztönünk minden kicsinyes fullajtárjának.

*

A fény elhamvadt az alacsony felhőkben. A hulló havat föl itatta a homály. A csöndbe burkolt ágak átöleltek a békéjünkkel. Ahogy így a korlátok leomlottak, újra elcsodálkoztam: hogy *én* létezem.

*

Egy régi sejtetem, amelynek óriási jelentőségét csak mostanában fogtam fel: A Szerelmes arra vágyik, hogy tökéletessé tegye Szerelmesét. Ehhez, többek között, az szükséges, hogy függetlenné tegye őt.

Isten azt kívánja, hogy függetlenek legyünk — ezt akkor érzük el, ha nem harcolunk többé a szabadságunkért — s így „visszahullunk” Istenbe.

*

Egyszer álomban Istennel sétáltam a teremtés mélyeiben. Elmentünk falak mellett, s azok hátrahúzódtak. Kapuk mellett, s azok kinyíltak. Terméken át: a csöndnek, a sötétnek és az örömnök csarnokain át, a meleg fényben élő lelkek lakóhelyein — amíg ki nem nyílt körülöttünk a végtelenség. Itt már együtt repültünk mindnyájan, s újjászülettünk. Olyan volt, mint a víztükörre hulló esőcseppek hullámkörei, amelyek lassan belesimulnak a mély vizek nyugalmaiba.

*

A „misztikus tapasztalat”. Mindig: *itt és most* — abban a szabadságban, amely végtelenül tágas; abban a békében, amely a csöndnek a gyermeke. De ez a szabadság a tevékenységben rejtőzik, ez a csönd a többi emberek között található. A misztérium folytonos valóságát az fedezi föl, aki ezen a világon meg szabadul az önszeretettől. Békésen és biztosan növekszik abban, aki igénylő figyelemmel befogadja.

*

1956

„Lefekszem és békében alszom, hiszen te biztonságot adsz nekem, Uram” (Zsolt. 4,9). „Nyugodj meg az Úrban... föl ne gerjedj, nehogy Te vétkezzél” (Zsolt. 37,7—8).

Minden órában
szemtől szemben
szeretetével.
Ő mindent lát
de túlnéz minden
türelmesen.

Ő az igazság
de nem ítél meg
ha fényeink
őt tükröztetik
alázatban.

Lucifer akkor vált a gonoszság eszközévé, amikor először gratulált önmagának anyagi viselkedéséhez.

*

Szenteltessék meg a Te neved,
ne az enyém,
Jöjjön el a Te Országod,
ne az enyém,
Legyen meg a Te akaratod,
ne az enyém,
Adj nekünk békét veled
Békét az emberekkel
Békét önmagunkkal,
És szabadíts meg a félelemtől.

*

1957

Nem te vagy az olaj, nem te vagy a levegő — pusztán a láng égő pontja, amelyből a fény születik.

Te vagy a lencse a fény sugarában. Csak úgy fogadhatod be és adhatod tovább, csak úgy birtokolhatod, mint a lencse.

Ha magadat keresed, a „te jogaidat”, akkor meggátolod az olajat és a levegőt, hogy találkozzanak a lángban, akkor elrabolod a lencse átlátszóságát.

A Szentség — maga a Fény, vagy belesemmisülésünk a fénybe, hogy az megszülethessék. Belésemmisülésünk, egy pontba összegyűjtve a fényt, hogy újból szétszóródhasson.

*

Magunknak megbocsátani? — Nem, ez képtelenség. *Meg kell kapnunk a bocsánatot.* De csak akkor hihetjük, hogy ez lehetséges, ha mi magunk képesek vagyunk megbocsátani.

*

Ne keresd a halált. A halál majd rádtalál. Azt az utat keresd, amely beteljesüléssé avatja a halált.

*

Testednek meg kell ismerkednie a halálával — minden lehetséges formájában és fokozatában — mint egy természetes, közeli és érzelmileg közömbös lépéssel azon az úton, amely az életedre egyedül méltó célod felé vezet.

*

1958

A hit „Isten házassága a lélekkel”.
E hitben eggyé válsz Istennel,
és Isten egészen benned van,
és egészen benne van számodra azokban, akikkel találkozol.
E hittel az imában leszállsz mélyeidbe, hogy találkozz a Másikkal,

ennek az egységnek erejében és fényében,
s lásd, hogy minden, mint te magad, egyedül Isten előtt áll,
és minden tettet: tudatos teremtés, mert ember vagy, felelős ember,
de annak a tudat fölötti erőnek irányítása alatt, mely az embert teremtette.
Független vagy a dolgoktól, de olyan tapasztalatot szerzel bennünk,
amely fölér a kinyilatkoztatás tisztaságával és világosságával.
Ha hitedben Isten valóban házasságra lépett a lélekkel,
akkor mindennek van értelme.
Úgy élj tehát, hogy fölhasználhasd azt, amit reád bízta.

*

Az alázat éppúgy ellentéte a megalázkodásnak, mint a fölénynek. Aki alá-
zatos, az *nem hasonlítja össze magát* semmivel. Biztos önmaga valóságában,
ezért sem jobb vagy rosszabb, sem nagyobb vagy kisebb, mint bármi más a
mindenségben. Egyszerűen *van*. Semmiség — mégis egy mindennel. Ebben az
értelemben az alázat az abszolút megsemmisülés.

Semminek lenni az alázat megsemmisülésében, mégis az elhivatottság tu-
datával összegyűjteni minden súlyunkat és energiánkat a feladatok teljesítésére.
Adni az embereknek azt, ami tőlünk telik: az alkotásunkat, a költészetet vagy
a művészetet; és elfogadni, egyszerűen és szabadon, mindazt, ami hozzánk tar-
tozik. A dicséret és a gyalázkodás, a siker és a rosszindulat szelei egyaránt
nyomtalanul fújnak keresztül az ilyen életen, s nem borítják föl az egyensúlyát.
Ehhez segíts hozzá, Istenem.

*

A megbocsátás megszakítja az oksági láncolatot, mert az, aki megbocsát
neked — szeretetből —, magára veszi a te cselekedeted következményeit. A meg-
bocsátás ezért mindig áldozattal jár.

Önmagad megszabadulásáért mások áldozatával kell fizetned. Ennek ára
viszont az, hogy amikor rád kerül a sor, neked is készen kell állnod mások
megszabadítására, bármit kívánjon is ez tőled.

*

1960 karácsony

Mennyire szükséges, hogy karácsony kövesse az adventet! Aki a jövőbe lát,
az tudja, hogy a jászol a Golgotán áll, és a keresztet már Betlehemben fölállí-
tották.

*

1961 pünkösd

Nem tudom, Ki — vagy mi — kérdezett meg, nem tudom, mikor. Még a
válaszomra sem emlékszem. De egyszer biztosan Igent mondtam Valakinek —
vagy valaminek — és attól az órától bizonyos voltam benne, hogy a létnek van
értelme, s ezért az én életemnek is van célja — a lemondásban.

Ettől az órától tudtam, mit jelent, hogy „ne nézzetek hátra” és hogy „ne
törődjetek a holnappal”.

Válaszom Ariadne fonalával az élet labirintusán keresztül eljutottam egy
új helyre és időbe. Ráeszméltem arra, hogy az Út olyan győzelemhez vezet,
amely katasztrófa, olyan katasztrófa, amely győzelem. Hogy fölemelkedésünk
egyetlen lehetősége megaláztatásunk mélyeiben rejlik. Ezután a „bátorság” szó
elvesztette jelentőségét, mivel nem maradt semmi, amit elvehetnének tőlem.

Amint továbbhaladtam az Úton, lépésről lépésre, szóról szóra megtanultam
azt, hogy az evangélium minden mondása mögött *egyetlen* ember és *egyetlen*
tapasztalat áll. Imádságában is, hogy ha lehetséges, múltjék el tőle a pohár,
ígéretében is, hogy mégis kiíssa. A keresztén elhangzott minden szava mögött is.

*

Irgalmazz
nekünk
irgalmazz
erőfeszítéseinknek,
hogy szeretetben és hitben,

igazságban és alázatban
követhessünk téged:
önzetlenül, kitartóan és bátran.
És találkozzunk veled
a csöndben.

Adj nekünk
tisztá szívet,
hogy láthassunk téged,
alázatos szívet,
hogy hallhassunk téged,
szerető szívet,
hogy szolgálhassunk téged,

hivő szívet,
hogy elmerülhessünk benned.
Nem ismerlek téged,
de a tiéd vagyok,
Nem birtokollak téged,
De Te nekem adtad magad
Te...

Mindenható...
bocsásd meg
kételyeim,
haragom,
büszkeségem.

Irgalmad
alázzon meg,
szigorod
emeljen föl.

(Fordította LUKÁCS LÁSZLO)

BENEY ZSUZSA VERSEI

Három fafaragás

ADÁM ÉS ÉVA

E szemek nem tükrözik a világot.
E nézés nem válaszként született.
A szár vezette a tekintetet
a gyökérből, a földből, a homályból
a szíromig, hol ív s rács lett a távol,
és valóság, mi benne rejtkezett.
E bimbózó, még harmatos szemek
formákat metszenek a fény porából
s új partok közt örvénylik az anyag.
Az egymásban folyó lét megszakad.
Új medret tör a férfi-áradás,
az asszonyi szem sötét kútba mélyed,
önmagán szűri át a messzeséget.
Forrás, gyöngyözi a föld bánatát.

KRISZTUS

Szemeiben mindaz a fájdalom
összegyűlt, mi rászakadt a világra,
s mi belőle nőtt ki, mint fából ága
most nem tud áttörni a héjakon.
Mert a kinti fény vakítón s vakon
e két kőkemény szemgolyóba zárja
mindazt mi látható — mi önmagába
zárva a múlt gömbjében forog.
Feltörhetetlen és kiolthatatlan.
E szemek mélyén világos pokolban
izzik a múlt, meggyűrődött jelen.
Es nincs más út az áradó sötétbe
mint eltűnni megcsúszó partra lépve
a szenvedés vak útvesztőiben.

GYERMEK-MADONNA

De e gyermek-szem — ez még elmerül
a tarka látvány mélyén a homályba,
jövője titkos katedrálisába,
hol a pillanat ívvé merevül
s az el nem hitt s az elképzelt belül
úgy fonódik mint fára inda szára,
s puha sejtjeire teste csodája:
korallcsontváz épül kegyetlenül.
Önmagában, mint a tajték a habban,
az önmagánál súlyosabb anyagban
így merül el a létezés maga.
És a rejtelmes szövődékbe zárva,
mint kódgomolyok közt csillanó lámpa
fénye dereng elfogyó mosolyja.

SZERETETSZAVAINK

A szeretet ősjándék. Minden egyéb, amit ezen felül érdemetlenül kaphatunk, az is a szeretetben válik ajándékká. — Ma sokaknak gátlásuk van a „szeretet” szó használatában. Egyrészt azért, mert a filmek, a képeslapok a szeretetet, a szerelmet gyakran olcsón kiárusítják. Másrészt azoktól is húzódoznak, akik a szeretet eszméjét a tiszta önzetlenség ködösítő magasába száműzik. — A mai nyelvelmzések sokat elárulnak a szavak gondolati és akarati háttéréről. Fényt vetnek azokra a kulturális, felfogásbeli változásokra, amiknek hatására a nyelvek egy-egy szót felhasználtak, általánosítottak vagy beszűkítettek, esetleg kirekesztettek. A szeretet szó ilyen elemzésével keressük a választ kérdéseinkre. Van-e egymáshoz köze annak a szeretet szónak, amit a szórakoztató ipar szerelemnek hirdet, amit Stendhal esszéje „amour physique”-nak nevez a teológia szeretet-erényéhez? Van-e szerves kapcsolat a köznapi szeretet szó és azon szentírási kifejezés között, hogy „Isten a szeretet” (1 Jn 4,16)?

Ulrich Wilamovitz-Moellendorff nyelvész szegényesnek tartotta a német nyelvet azért, mert egy szóval jelöli azokat a szeretet-változatokat, amit a görögök, a latinok és a belőlük származó nyelvek legalább féltucat szóval illetnek. Ennek a hiánynak a pótlására Johannes Rehmke a filozófiában „Liebe eins”, „Liebe zwei” elnevezéseket akart divatba hozni. A mai *nyelvanalitiká* éppen megfordítva gondolkodik. Az egy ugyanazon nyelvtérületen és környezetben élő hasonló jelentésre utaló szavak sokaságában megkeresi az egy, az egyetlen alapszót, ami az eltérő jelentésűeket is összefoglalja. A *latinban* és az ebből eredő nyelvekben a *szeretet alapszáva* az amor. „Omnis dilectio vel caritas est amor, sed non e converso” — mondja Szent Tamás (STh 1—2, 26,3), és ezzel mintegy jóváhagyja a mai szóhasználatot is. Minden dilectio (dilection) és minden caritas (charité, charity) alapján véve amor (amour, amore, amoor). Ezeket a sokban eltérő szeretetszavakat a német az egyetlen „Liebe” szóval jelöli. Freud emiatt a „nyelv hanyagságáról” beszél, másutt meg éppen megfontolandónak tartja, hogy a szeretet szó a valóság különböző hangulataiban is mennyire hű marad önmagához. A szeretet egyszavú alakja arra hívja fel a figyelmet, ami minden szeretet megnyilvánulásában ugyanaz. A különféle beszűkítő vagy változtató törekvések főként azokat a szavakat érintik, amelyek „egzisztenciánk középpontjára” vonatkoznak. Az alapszavak minden jelentésbeli kilengésnek mégis szívósan ellenállnak. A fokozott visszaélés azonban hirtelen eltüntethet egy szót. Így járt a német „Minne” — szeretet szó, amelyet a Minnesängerek, szerelmi dalnokok még olyan előszeretettel használtak. A „Minne” jelentette a lovagi szolgálatot, az Isten iránti önátadó szeretetet, a segítségre szoruló gondoskodását, valamint a férfi és nő szerelmét. Egy idő után a szó annyira megromlott, olyan közönségesé vált, hogy egyszerűen kiirtották a közhasználatból, még a korabeli nyomtatott könyvekben is átragasztották „Liebe” szóra. Az alapszavak ellenállnak az új szavak mesterséges beültetésének is. Így mondott csődöt a természetfeletti Isten- és emberszeretetre használt caritas szakkifejezés, amikor kb. ötven éve az élő nyelvbe akarták bevezetni. Az emberek tudatában mindvégig előtérben maradt a segélyszolgálatok intézményeinek karitás elnevezése, még azoknál is, akik megéreztek a szeretetszolgálat és az istenszeretet közötti mélyen fekvő kapcsolatot.

A magyar nyelvben a szeretetet szintén egyalakú alapszónak nevezhetjük még akkor is, ha számos kiegészítő kifejezésre bukkanunk. A szeretet és a szerelem a „szer” igéből származik, ami még ősi, urali szóörökségünk. A szer mint főnév széles körű, mindig az élethez szükséges különféle tárgyakat jelölte. 1141-ben a *Szerelem* névként szerepel. 1150-ben a szerelem szót a mai értelemben alkalmazzák. 1198-ban rátalálunk a szeretet igére, és a szerető névszói alakjára. A szeretet első jelentésében a gondoskodást, az egymáshoz fűződő kapcsolatot, a fokozott ragaszkodást jelenti. A szó történetében nem a nemi vonatkozás volt az elsődleges. A szeretet szó jelentéseinek sorrendje: 1. rokonszenves vonzódás, jóindulat, 2. nemek közötti vonzódás, 3. lelki javakat és értékelést fejez ki, 4. örül, kedvel valakit, valamit szívesen fogyaszt, 5. ellát, megajándékozik, gondoskodik valakiről, 6. óhajt, akar, kíván (Magyar nyelv történeti etimológiai szótára, III.

Akadémiai, Budapest, 1977. 735kk). Hogy a szeretet szó nálunk úgyszólván végig megtartotta a középponti és perifériás jelentéseit, az valószínűleg annak köszönhető, hogy ősi alakjában mélyen begyökerezett a használatba és a későbbi jövevény- vagy divatszavak nem tudták kiszorítani.

A *minket körülvevő nyelvek bölcsője a latin nyelv* volt, főleg ezekre irányulnak Josef Pieper kutatásai (Über die Liebe, München, 1972.) A klasszikus latinban az *amor* és a *caritas* volt a legtöbbet használt szó, ami még ma is meghatározza az európai nyelvek szeretet-szótárát. Gyakori még a *dilectio*, és a később tanulmányt jelölő *studium* kifejezés is, amivel egy római „készséges szolgálatát” a másíknak felajánlotta. A *pietas* a szeretetből fakadó részvétet és irgalmasságot jelentette, amit ezután Schopenhauer radikálisan általánosított: „Minden igazi és tiszta szeretet: részvét” (Sämtliche Werke, I. Leipzig, 493). Ez a gondolat arra indít, hogy az igazi szeretet valóban nem lehet a másik kímélete, komoly segítése nélkül. A szeretet új elemét tárja fel az *affectio* (affection), ami együtt jár a *passio* kifejezéssel. Itt egyik sem a szenvedélyt vagy a szenvedést jelenti, hanem a szeretet „megtörténtét”. A szeretetben általában aktívan tevékenykedünk, de olykor váratlanul megérinthet, megigézhet, rabul ejtethet, szerelemre gyűjthet. Ezért írja a hatvanéves Goethe: „A szerelem olyan szenvedély, szenvedés... amit az embernek akkor is el kell fogadnia, ha nem akarja”.

Az *egzisztenciánk lényegét érinti* az egész embert elkötelező szeretet, a *dilectio*. Ez a szeretet magasabb, átgondoltabb formája (*dis-legere* szétválaszt), amely megkülönböztet, kiemeli az értékesebbet és azt nagyra becsüli. A *dilectio* az emberi szeretet személyes és szellemi jellegének minősítésére alkalmas. A *caritas* szót már Cicero is használta a szellemi javak értékelésére. Mellékeve a „carus”, drága, — az, amiért nagy árat kell fizetnünk. A kettős jelentés összefüggésén lehet elmélkedni: A szeretett személyért olykor nagy árat kell adnunk; vagyis ami nekünk emberileg sokba kerül, azt nagyon szeretjük. Máskor a *carus* értelme azzal a kérdéssel konfrontál, hogy a szeretett személy alkalmi jelenség-e számomra, vagy képes vagyok-e érte komoly áldozatot hozni? Ebben a közelítésben a *caritas rámutat a szeretet „lényegi magvára”*: az önkéntes, az érdek nélküli áldozatra, a kiárasztó szeretetre. Ezért kiemelt értelemben az Isten neve *Caritas*. És itt rögtön felmerül a gyakori kérdés: Bár jól tudjuk, hogy Istent szeretnünk kell, de egyáltalán képes-e erre az ember, amikor Ő annyira meghaladja érzésvilágunkat? Éppen a *caritas* szó nem tartalmaz semmi szentimentálisat, még csak felfokozott érzelmeket sem, hanem olyan tiszta értékelés, akarati készség, amivel kialakíthatjuk istenkapcsolatunkat. Akik akaratilag teljesen átadták magukat a Caritasnak, azokban megérlelődik és szétárad a szeretet minden egyéb formája. Szalézi Szent Ferenc ezért nevezhette az istenszeretetről szóló nagy művét így: *Traité de l'amour de Dieu*. Ez az „*amour*” minden emberi dimenziót átjáró szeretetet jelent, a szellem elragadottságát, amely a testet, az érzékeket is lángra lobbantja.

A klasszikus görög nyelv is gazdag a szeretetszavakban. Ezeket a szavakat kultúránk kiemelte és önállóan továbbfejlesztette. A görög *erosz* jelentése sok dimenziójú: A testi szépség láttára felgyulladt érzelmeket, a részegség isteni mámorát, és az isteni szépség látásának felemelő erejét Platon egyaránt *erosz*-nak nevezi. Szophoklésznál a szenvedélyes örömet is jelenti. Ő hozta be a szeretet és öröm lényegi összefüggését a nyelvhasználatba. A *filia*-t általában barátságának nevezik. Ennél többet jelent: az embertársi, a közösségi érzést, nemcsak a baráti, hanem a házastársi kapcsolatot is. Antigóné híres jelszavát: „Nem gyűlöltem, hanem szeretetre születtem!” — a filein igével írja Szophoklész. Az agapé-t a bibliai görög nyelv töltötte fel jelentéssel. Karl Barth véleménye szerint a Septuaginta fordítói, majd az Újszövetség írói azért alkalmazták, mert határozatlan jelentésű, szintelen szó volt és az egyszerű emberek jól ismerték (vö. Kirchliche Dogmatik, IV. Zürich, 1955. 836). Az Újszövetségben még előforduló sztorgé a családi szeretet, a filantropia (Róm 12,10; 1 Tesz 4,9) az általános emberszeretet, a filadelfia (Tit 3,4) pedig a testvéri szeretetet jelenti. Ahol a Szentírás a szeretet abszolút jellegét hangsúlyozza, mindig agapé-t használ „A szeretetben nincs félelem, a tökéletes szeretet kizárja a félelmet, aki tehát fél, annak szeretete tökéletlen” (1 Jn 4,18).

A ma annyira használatos *sex*, *sexus* szó az antik szeretet-szótárból hiányzik. Aki ismeri Arisztophanész vagy Plautus műveit, az tudja, hogy itt taburól

szó sem lehet. Rollo May amerikai antropológus írja: „A mi fülünknek idegen, hogy a latinok és a görögök mennyire nem beszélnek szexusról. Azért nem, mert őket az amor és az erosz érdekelte. Mindebből arra a következtetésre jutunk, hogy korunkban az erosz elől menekülünk és menekülünk szekerébe a szexet fogtuk be” (Love and Will, New York, 1969. 73. 65).

A mai angol és francia nyelvben a latin szeretetszavak tovább élnek: *Amour, dilection, charity, charité, affection*. Az angol nyelvhasználatban számos finom megkülönböztetésre bukkanhatunk. C. S. Lewis leírja, hogy egy diákot az iskolában megszihtak azért, mert a földi eperről azt mondta: I love them (like helyett). Ha azonban éppen kedvenc ételéről volt szó, amit „szenvedélyesen szeret”, akkor kifejezése találó volt. A *to like*-ot akkor használják, ha valamit kedvelnek, megnyerőnek találunk. A *to love* kifejezés már a szeretet elkötelezettségét, az igazi személyes szeretetet jelenti. Ezt a megkülönböztetést fejezi ki a mondás: *I like him, but I do not love him!* — Kedvelem, de nem szeretem!

Egy másik érdekes összefüggés van a *like* — kedvelni, és *likeness* — hasonlóság szavak között. Bár egyesek szerint a két szó különbözőből többől ered, viszont egy alapos angol értelmező szótár arra utal, hogy már az *amare* szónak is van kapcsolata az azonosság tőszavával, ami megfelel a görög *hama*, a latin *similis* és az angol *same* kifejezésnek (vö. C. S. Lewis, — Ch. Short: Latin Dictionary, Oxford, 1958. 107). A szeretet és a hasonlóság nyelvi szomszédsága azt a jelentésemel tudatosítja bennünk, hogy a szeretet magába foglalja a szeretőt és a szeretettet, egymáshoz hasonlítja, rendezi, harmóniába hozza. Általánosítva: senki sem szerethetne semmit vagy senkit, ha világunk nem olyan valóság volna, ahol lépten-nyomon megtapaszthatjuk a dolgok egységes mivoltát és közös eredetét. Minden létező eredendően rokon és ezért valóságosan illenek egymáshoz, megfelelnek egymásnak. Mindannyian — minden különösebb tudatosítás nélkül — abban a bizonyosságban élünk, hogy szeretetünknek nemcsak a gyümölcse az egység, hanem az egységet már eleve feltételezi. Úgy, amint Paul Tillich a szeretet meghatározásába felvette: „A szeretet nem annyira az idegenek egyesülése, hanem inkább az egymástól elidegenedettek újraegyesülése. Mert az elidegenedés már feltételez egy eredendő közös emberi egységet” (Love, Power, Justice, New York, 1954. 25).

Az angol nyelvhasználat a bort szerető emberről azt mondja: *fond of vine*; a szerető tekintetét pedig: *fond of look*. A nyelvi elemzés kiderítette, hogy a „fond” egy már eltűnt igének a múlt idejű szenvedő igeneve, ami régen annyit jelentett, hogy elbájosolni, elvarázsolni (vö. C. Abel alapvető munkája: Der Begriff der Liebe, Berlin, 1872. 17). Itt tehát ismét találkozunk az érzelmi elbűvöltséggel, a szeretet befogadó jellegével. Ide illik a német „ziehen” ige (vonz, húz) intenzívebb alakja: a „zücken” is. Az *Entzückung* (elragadtatás, önkivület) a szeretett személynek azt az állapotát jelenti, amikor az illetőt a szeretet ereje kiemeli, magához vonja, és ezzel önkivületbe, extázisba helyezi. Ez a jelentés megfelel a már elemzett latin *affectio*-nak, a megilletettségnek.

A francia az *affection* szó jelentését kiterjeszti és olyan átfogó kategóriát jelöl vele, amely a szeretet minden formáját összegezi. Az egyik értelmező szótár szerint az *amour* szó általában jelenti a szeretetet, az „*affection profonde*”-t; szorosabb értelemben pedig az erotikus szerelmet, a „*sentiment d'affection*”-t (Litttré: Dictionnaire de la langue française, 1956).

Végül tekintsünk be az orosz nyelv szeretet-szótárába. A közhasználatú *ljubov, ljubovatyszja* szó annyit jelent, mint „szemmel szeretni”. Tehát olyan szeretetet jelöl, ami szemléletben, vízióban valósul meg. És ez emlékeztet arra, hogy Plátón mennyire hangsúlyozta, a szeretet tárgya csak a szépség lehet. Ezt veszi át Szent Agoston, amikor mondja: „Csak a szépet szeretjük. — Nem tudunk mást szeretni, csak a szépet!” (Vallomások 4,13). Ide kapcsolódik a régi tétel: Szép az, ami tetszik a látásnak. (Pulchrum est, quod visu placet.) Az igazi szeretet beleegyező szemlélettel szeret és nem akar feltétlenül minden áron „birtokolni”. A másik orosz szeretetszó egy mélyebb dimenziót tár fel. A nyelvelemzés figyelembe veszi a nyelvi tilalmakat, azaz, hogy a közhasználat egy fontosabb szót bizonyos összefüggésben alkalmaz és szinte „lehetetlennek” tűnik más kapcsolatra vonatkoztatni. Így például a reális rómaiaknak eszükbe sem jutott, hogy isteneik szerethetők az embereket —, rájuk soha nem is alkalmazták szeretetszavukat. Az orosz *blagoszty* szó viszont kizárólag az Isten emberek iránti szeretetét

jelentí. Ez a sajátos szó a szeretet teljességét jelzi, azt, amit a Szentírás mond: Szeretet az Isten!

Ha összefoglaljuk a számunkra ismerős nyelvek sokoldalú felvilágosításait, akkor a *szeretetről* összeáll bennünk egy kép:

— A szeretet egyszerű olyasmí, amit tudatosan „gyakorlunk és cselekszünk”, más-
kor viszont váratlanul tör ránk és mint valami varázslat, elragad, — olyan,
ami „megesik” velünk.

— Egyrészt birtoklásra és élvezetre vágyó törekvés —, másrészt önfeledt átadás,
ajándékozási magatartás, ami „nem keresi a magáét”.

— A vágyódás „tárgya” éppen úgy lehet az önerőnkéből elérhetetlen Isten, mint
ahogy „tárgyai” az emberek: a kedvesünk, a barátunk, a gyermekünk és az az
ismeretlen, akinek segítséget nyújtunk.

— Szerethetjük az élet javait: a sportot, a tudományt, a zenét és a bort.

— A szeretet olyan aktus, amit teljességben az Istennek tulajdonítunk, annyira,
hogy Isten azonos a Szeretettel.

Ha a szeretetszavak ennyiféle közös vonást tárnak fel, akkor végül is meg-
kérdézhettük, hogy *mi a szeretet leglényege*? Előzetes sejtésünk van már arról,
hogy a nevek nincsenek azonos valóságalap és háttér nélkül. És ha így áll a
helyzet, akkor ezt a számtalan formában visszatérő azonosságot pontosabban
akarjuk kifejezni.

A különböző válaszadási kísérletek közül Josef Pieper válasza ez:

A *szeretet: jónak nevezés, jóváhagyás, helyeslés* (Guttheissung). És ezt való-
ban „szó szerint” kell vennünk! Valakit szeretni, jónak elfogadni, jónak nevezni
annyit jelent, mint felé fordulva ezt mondani (és ezt nagyon sokszor meg kell
ismételni): Jó, hogy vagy! Jó, hogy a világon vagy! — Természetesen, nem egy
semleges elméleti ítéletről van szó, sem pedig esetleges hízelgésről, — hanem
szavahihetőségünkre hivatkozva —, a *jóváhagyás belső akarásunk őszinte és*
hiteles kinyilvánítása. Egy ilyen kijelentés annyit mond: Elkötelezés valakiért, bele-
egyezés, igenlés, tetszés, dicséret, dicsőítés, sőt még dicsekvés is lehet érte és
miatta. És bármilyen nagy is a fokozati különbség az egyszerű beleegyezés és a
lelkendező dicséret között, ezek mégis mind beleérnek a szeretet bármelyik alak-
jába, aminek akarati megnyilvánítása: *Akarom, hogy légy!* — A szeretet tehát
a jóakarásnak a módja. Az akarást azonban nem szabad összetévesztenünk az
aktivizmussal, az állandó tenni akarással. Mert az ilyen aktivizmusban a megis-
merés is csupán a „szellemi munkát” jelentené és elhanyagolná az egyszerű
szemléletet. A diszkurzív következtetés útján a megismerő még csak keresi azt, akit
a szemlélődő már megtalált, neki már jelen van, csak szeret és tekintete rajta
pihen. A *szerető szemléletnek* — az okozati gondolkodással szemben — már nincs
„futurikus feszültsége, nem célzó vagy irányul sehová, hanem igenlő beleegy-
ezése annak, ami jelen van: *le consentement est sans futur* — írja Paul Ricoeur
(*Philosophie de la volonté* I. Paris, 1963. 322). A már megvalósultat megerősí-
teni és helyeselni — a szeretetnek ezt a módját már Szent Tamás felismerte,
amikor írja: „Az akarat nemcsak azt az aktust ismeri, hogy valamire törekedjen
(vis appetitiva), hanem van egy másik tevékenysége is: *szereti azt, amit birtok-
kol és örül neki*” (De Potentia 3,15). A szeretetnek ez a formája nemcsak a fi-
lozófiában, hanem a köznapí beszédben is ismeretes. Szent Jeromos latin zsol-
tárfordításaiban az akkori nyugati szóhasználat szerint többször úgy fordít, hogy
az Isten az embert „akarja”: „Kivezetett a szabadba, szabadulást hozott, mert „akart”
engem (quoniam voluit me)” (Zsolt 17,20). — Ezt a gondolatot a beuroni bencések
(a Jeruzsálemi Biblia német fordításában, Freiburg, 1968) találóan így adják vissza:
„Mert szeret engem” (weil er mich liebt). Martin Buber ugyanebben a versben
a szerelem erotikus hangját szólaltatja meg: „Kivezetett a szabadba, eloldotta
kötelékeimet, mert kedvét leltem bennem” (denn er hat an mir Lust).

Amint a közvetlen szemlélet bizonyossága a gondolati tevékenység alapja és
serkentője, úgy a szeretet az *akarat ősaktsa*, ami átjár minden tettet, akarást és
döntést. „A szeretet nem csupán a természet szerint az akarat első aktsa, nem-
csak belőle árad minden akarati megmozdulás, hanem a szeretet olyan *kiindulási*
elv, amely állandóan áttűszit és döntésre serkent” (Contra Gentiles 4,19). Ha
igaz, hogy minden létező „lényegi magva” törekvő képessége, ha az emberi
szellemi erők között uralkodó az akarat, akkor a szeretet, mint az *akarat ősténye*,
létezésünk forrása, itt dől el, milyenné válunk. Ezért mondja Szent Ágoston:

Talis est quisque, qualis eius dilectio! — Mindenki olyan, amilyen a szeretete! (Ep. Johannis ad Parthos, 214. PL 42.228).

És most tegyük fel magunknak konkrétan a kérdést: *Mit is akarok én, amikor szeretek?*, amikor a másinak valamiképpen jelzem: *Jó, hogy vagy!* A leg-
elemibb az, hogy beleegyezem pusztá létezésébe: *Nincs semmi kifogásom ellened!*
Es ez nem is olyan kis dolog. Főként akkor nehéz jó szándékkal kimondani, ha az
illető nem kellemes családtag, szomszéd, lakótárs vagy munkatárs. — És a
beleegyezési skála odáig fokozható: *Csodálatos dolog, hogy te létezel!* Tehát
mindenekelőtt azt kívánom, hogy a másik éljen, — ha rajtam múlna, megaján-
dekoznám a lét minden javával. A belső szándék, az *intenció* életerősítő és életadó
erejét egyetértésben vallják a gondolkodók Szent Tamástól egészen Maurice Blon-
delig. „Az első az, amit a szerető akar, hogy a szeretett létezzék és éljen” —
mondja sommásan Szent Tamás (STh 2—2.34.4). — „Az én, aki szeret, mindenek-
előtt a te létezését akarja” — így jelzi a szeretet jóakaró kölcsönösségét Maurice
Nédoncelle (Vers une philosophie de l'amour et de la personne, Paris, 1957.
15). — Behelyettesítve azonnal kitűnik, mit jelent ez: A szülő dönt, akarja-e
a gyermek létezését vagy sem. A családtag felelős azért, hogy az öreget, bete-
get gondozza, ellássa és ezzel életét hosszabbítsa. És vannak egyének, sőt közös-
ségek, akik lemondanak saját javaikról, esetleg életüket is áldozzák, hogy a má-
siknak élete legyen, minél több legyen.

A további lépés az, hogy a szerető fél — amennyiben rajta múlik — tilta-
kozik egy olyan világ ellen, amelyből a szeretett személy hiányzik. A következő
merész kijelentés Maurice Blondelé: „A szó teljes értelmében az nevezhető sze-
retetnek, ami létet ad! (Exigences philosophiques du Christianisme, Paris, 1950.
241). A hívő ember mindenek felett remél abban, hogy a szeretett személy fel-
támad és örökké élni fog. Erre utal Gabriel Marcel: „Egy embert szeretni
annyit jelent, mint azt mondani neki, nem fogsz meghalni!” (Geheimnis des
Seins, Wien, 1952. 472). Ilyen kijelentést joggal és teljes értelemben az *tehet*,
aki szereti az embert és egyben ura az életnek és a halálnak.

Az eddigi következtetésekből két dolog válik világossá:
— Először is, „a *legnagyobb*, amit egy dolog *tehet*, hogy ugyanis *létezik!*” —
írja Étienne Gilson (L'Existentialisme est un humanisme, Paris, 1946. 18). Azt
viszont tudjuk, hogy a létezés végül is az élet urának szeretetével lehet osz-
tályrésztünk.

— A másik felismerés, hogy *minden szeretet-intenció valamiképp teremtés*. „A
teremtettség pedig igent mondás a szeretetre!” — mondja Georg Simmel. —
Van, akinek még ez a logikai sor sem világos, de az igazán szeretni tudóra a
tények kényszerítő erejével hat. Mert aki szeret, az tudja, hogy a másik elfoga-
dásának a legegyszerűbb helyeslése is üres térbe futna, ha nem volna jelen
mindenütt a Teremtő Erő, amiben az ember csak részt vesz, együttműködik vele,
amikor szeret. Irreális gondolat lenne pusztán embernek tulajdonítani ezt a teremtő erőt,
ha még olyan szenvedélyesen szerető, vagy önmagát hősieen feláldozó egyénről
is van szó. — *A teremtés tényében* — minden emberi szeretetet megelőzően —
*először Isten mondja ki alkotó módon: „Akarom, hogy légy, mert az jó! Nagyon
jó, hogy létezel!”* (vö. Ter 1,31).

És a mi első szeretetmoccanásunk már öntudatlanul is a válasz, az elismerés
és a hála jele. Szeretetünk öntudatos kibontakozásával mindinkább tágítjuk a
közvetlenül megtapasztalt életadó szeretet körét a mindig nagyobb felé. Minél
jobban szeretünk, annál kielégíthetlenebbül éhezünk a teremtő erőre. Így lesz
minden szeretet az isteni teremtés jóváhagyása és ismételt végrehajtása. Ezért,
ahol jó és boldogító dolgokról van szó, mindig több történik, mint a szeretet
utánzása, utána mondogatása. Emberi szeretetünk tevékeny és mindinkább tudá-
tos beteljesítése annak, amit a teremtésben elindított az, aki Önmaga a Szeretet.

GALAMBOSI LÁSZLÓ VERSEI

Karácsony

Karácsonykor körbejár a fenyőfa.
Füstőlőből lekúszik a szalonna.
A sonka is ereszkedik utána.
Rábólint a készülődő kolbászra.
Círadás a tél konduló kapuja.
Havasházán sipot serkent a duda.
Megy a pásztor jégrogyasztó csizmában,
Angyal topog csillagozott irhában.

Ringatjuk a subás bölcsőt mindnyájan,
aranyrojtos, jégrogyasztó csizmában.
A fiúnak fogunk szárnyas lovakat,
ne ülj a barkával szórt szamarat.
Botunkat a jászol mögé támasztjuk.
Jézuskánkat királyunkká választjuk.
Hóvirágból fonunk neki koronát.
Batyujába teszünk sonkát, szalonnát.

Elefántesontfehér tetők

Elefántesontfehér tetők, márványhasú hold-csiga,
szórják tükrös szikrájukat batyut vivő csacsira.
Batyut vivő csacsi szája lilaszirmú tulipán.
Mária, menny arany ága, lebeg József ács után.
Éj-királynő pártájára feltűzte a hegyeket,
hegyek fölé lángcsillagot, lássanak az emberek.

Rezeg pálmák árnyas tornya. Félített báránylej mozog.
Nyájat őrző tüzek mellett ébrednek a pásztorok.

Ólmos bottal kopogtatva
pislognak, zöld csillag ontja
üstökösnagy sugarát.
Kőfehér a farkas foga,
de a szalma-istállócska
védi sovány udvarát.

Körbe-körbe pásztorok,
csörgő-láncú táncosok.
Mulasson a kiskirályka.
Páralombos homlokára
szög-korona ne virradjon.
Emlőadó Boldogasszony,
báránylegények gyapjas sátra
leheljen szép fiacskára
nyájeleget, vas erőt.
Ne rogyassza a tetőt
villámfényű szél-pata.
Nő a csillag, égi fa.
Három király szakálla
ér farkasprém-csizmára,
jászol előtt bölcsen áll:
Gáspár, Menyhért, Boldizsár.

Parancsvivők csődörei nyeriteenek, bő lomb alatt
lopakodva zokog József, vezeti a szamarat.
Mária kék köntösebe öleli a gyermeket,
sárkányfalkák kutatják a tűzbeomló hegyeket.

Zsugorodj fény, illanó.
Meg ne marja vad kopó
fehér ruhás kiskirálykát,
(emlőadó édesanyját,

József ácsot ne mutassad)
szomját forrás, könnyű harmat
verje. Szegény pásztor, király:
Gáspár, Menyhért, hű Boldizsár
csizmanyoma, bocskor-pora
ne árulja. Sziklák foga
tündércsontját ne roppantsa.
Ne tépje le töviság
fejéről a koronát.

Elefántcsontfehér tetők, márványhasú hold-csiga,
szórják tükrös szikrájukat batyut vivő csacsira.
Kopog a bot, a vándorbot, pára-gyolcsos kőveken.
Mért lármáznak kakasaid aranytornyú Betlehem?

SÁRY GIULA

MICHELANGELO TANULMÁNYOK (2)

A KÉZ VALÓBAN ÉZSAUÉ

A művészettörténet négy Michelangelótól alkotott pietát tart számon. A Rómait (Szent Péter templom), a Firenzeit, a Palestrina és a Rondanini Pietát. Az első teljesen befejezett, a világhírt hozó, a közismert. A Firenzei Pietát *Ascanio Condivi*, Michelangelo életének egykorú krónikása ismerteti, de művének egy előző helyén már utal rá a következőképpen: „Az elhagyott Krisztus minden tagja elernyed és tehetetlenül esik le, azonban teljesen különböző állásban, mint azon a szobron, amelyet Michelangelo a Pescarai Marchesának készített, valamint a Madonna della Febbrétől is különbözik.” Ezt a gondolatsort folytatva az LV. fejezetben így ír: „Ezen úrnő (Vittoria Colonna) kérésére egy meztelen Krisztust csinált (nem rajzolt, festett — megjegyzés tőlem), amidőn a keresztről emelik le, mely mint elhagyott holttest szentséges anyja lábai elé esnék, ha két karjánál fogva nem tartaná két kis angyal. Ő pedig a kereszt lábánál ül, könnyes, fájdalmas arccal, mindkét kezét tárt karokkal égnek emelve, mintha azt mondaná, ami a kereszt tövére írva olvasható... A kereszt hasonló ahhoz, melyet a férférek 1340-ben a dőghalál alkalmából vittek körül.” Ebből az idézetből az derül ki, hogy Michelangelo saját síremlékének szánt Firenzei Pietáján kívül még készített, azaz faragott egy pietát Vittoria Colonnának, de ennek nyoma veszett. A Palestrina Pietà nem jöhet szóba, mivel 1536-ban kezdődött ideális barátsága Vittoria Colonnával, és tizenhat éven át tartott annak haláláig, a kérdéses mű pedig 1553-ban készült. Tehát egy pietának mindenképpen nyoma veszett? Elpusztult, vagy talán lappang valahol?

Michelangelo pietái között van egy problematikus, a Rondanini Pietà. Kétalakos, Mária és Jézus összefonva, összesimulva áll. Talpazatán Michelangelótól idegen helyesírással és töle idegen betűtípussal kivésve olvasható a mű címe és a készítő neve. Eddig utolsó szoborművének tartották, amellyel valami újat, a régi, heroikus stílusát meghaladót akart volna kifejezni. Van azonban a művön, az alakok jobb oldalánál egy szépen kifaragott karcsonk, amely nincs összefüggésben sem Jézussal, sem Máriával. Egy tört kar, mely lecsüng, ernyedten, mint a szárnyaszegett madár. Egy önmagában is tragédiát sejtető kar, semmi más. Sőt, két tragédiát, mert egyet a szobor fejezett ki, melyhez készült, és egy másikat, annak a szobornak tragikus sorsát, amelyből csak ez a karcsonk maradt.

De mit keres ez a kar a töle felfogásban, kidolgozásban teljesen idegen művön? Ha ott van, akkor nem később került-e rá? Nem, bátran mondhatjuk, ennek semmi értelme nem volna, hanem feltétlenül előbb. Biztos, hogy a Rondanini Pietà márványa előzőleg másnak készült. Ebből, az előző műből csak ez a kar, valamint valószínűleg Jézus két alsó lábszára maradt, mivel azok ugyancsak stílus- és aránytörést jelentenek az agyongyötört márványroncsban. Ha egy olyan

művet képzelünk most már a Rondanini Pietà fölé, melynek nagysága arányos a magányos karral és a két kidolgozott lábszárral, akkor egy hatalmas műnek kellett lennie. A felkarcsontok iránya egy széles mellkast feltételez, amely egy egész testmélységgel még előbbre is dőlt. A Rondanini márványa tehát egy előző, nagyobb pietà márványából maradt. Ez valamilyen okból megsemmisült, de létezéséről árulkodik az ott felejtett kar és a Krisztus-alakhoz nem illő két alszár.

A következő kérdés: kit keressünk, és mi lehetett az a mű, amelynek roncsaiból valaki a Rondanini Pietának nevezett szánalmas csoportot kifaragta? Michelangelo kellett, hogy elkezdje. Hogy a Rondaninit ő csinálta volna, nem valószínű, sőt biztos, hiszen élete végén alkotott művein hiába keresnénk olyan alaktorzításokat, mint amilyeneket a Rondanini mutat. Ekkora stílustörés csak egyetlen művön nem létezik. Ide kell jutni, fejlődve, vagy hanyatlással. Egyébként is *Condivi* egy pietáról beszél, melyet Michelangelo a Pescarai Marchesának készített. Ennek rajza is megmaradt, de a leírás is egyezik: olyan pietà, amelyen a lehanyatló Krisztust felkarjánál fogva két angyal tartja, mögötte a keresztdombon ül Mária. A rajz után készülhetett a márvány, de befejezni talán már nem tudta, talán már nem is akarta. A készülő mű tehát Michelangelónál maradt, mignem valamilyen okból összetörte. Ne lehessen másé? Hogy egy pietát öreg korában összetört, azt tudjuk két életrajzírójától, az említett *Condivitől*, de említi Giorgio Vasari, a munkatársa is. A maradék márványt segédjének adta, aki a roncsokból szeretett volna valamit csinálni. Mindezen események összeegyeztethetők, helyesebben logikusan elhelyezhetők abban az időszakban, mely Vittoria Colonnához fűződő barátságának kezdete és a halála között telt el.

Ha az eddigi okfejtést nem fogadnánk el, akkor sem tagadható le, hogy a Rondanini Pietát megelőzően egy másik szobor anyaga volt az, amit ma Michelangelo Rondanini Pietájának hívunk. Ugyanis az még valószínűtlenebb, hogy Michelangelo valamelyik kortársa által elrontott szobrot szerzett volna és abból faragta volna ki a szerencsétlen, mondjuk ki nyíltan, hozzá méltatlan csoportot. Nem, ő saját márványát, saját alkotását törte össze. Erre döntő bizonyíték a kar, a két alszár. Megegyezővé válik mindez, ha beleképzeljük a Rondanini Pietát abba a vázlatba, amely ránk maradt, s Vittoria Colonnának készített. A két angyalt, a keresztet és a fálakokat leverte. A maradék márvány pedig farigcsáló famulusa kezén csak e megnyomorodott alakokat adta ki.

Az utolsó pietája a saját síremlékének szánt Firenzei Pietà. *Condivi* pontosítja készítésének idejét a következő szöveggel, mely ugyancsak az LV. fejezetben olvasható: „És ez az utolsó mű, melyet mind a mai napig festett és amelynek befejezésekor 75 éves volt. (A Paolini freskókról van szó.) Most pedig egy márvány művön dolgozik saját gyönyörűségére, mint aki telve van eszmékkel és kénytelen azokat világra hozni. Ez a mű négy emberfeletti nagyságú alakból álló csoport, éspedig a keresztről levett meghalt Krisztus, kit anyja karjaiban tart.” Ugyanezt a gondolatsort így folytatja: „Azt tervezi, hogy ezt a pietát egy templomnak fogja ajándékozni, és majdan az alá az oltár alá temeteti magát, amelyre a szobrot helyezték.” Tehát Michelangelo haláláig ezen munkálkodott, síremlékének szánta. Nincs ok arra, hogy felvegyünk e mellé műveinek sorába még egy pietát, amely stílusosan annyira elűt mindentől, amit csak életében alkotott. Egy roncsot, amelyen csak a kar Ézsaué. De az biztosan Ézsaué.

ÉRZELMES ELŐJÁTÉK

A firenzei reneszánsz ünnepi időpontja az 1504-es év. Ekkor alkotott ott egyszerre a művészettörténet három legnagyobb alakja, Leonardo da Vinci, Michelangelo Bounarroti és Raffaello Santi. Meglepő, hogy mindhárman női arcképeken dolgoztak, mintha egyszerre találtak volna műzsát a bájos firenzei nők között. Michelangelo abban az évben három tondót készít, az olvasó Pitti Madonnát, a Taddeo Taddi tondót és a Doni Madonnát. Raffaello kezéből a szépséges Madonna del Granduca és a szelíd, könyvet olvasó Madonna Conestabile kerül ki. Leonardo pedig elkészíti a világ azóta is leghíresebb arcképét, a titokzatos mosolyú Mona Lisát. Vajon véletlen-e, hogy a témán kívül szépségeszményük is megegyezik? És vajon miért csak Leonardo modelljét ismerjük?

Michelangelo életműve az emberi arányokat meghaladni kívánó alkotót példázza, vonzódását a fenségeshez. Kortársai a művészetét még magasabbra he-

lyezték, mert jelzőjeként a terribilitát, a félelmetest használták. Van valami lenyűgöző alakjain, valami e világon túli. Az alkotó évek hosszú során át születnek robusztus izomzatú, végtelenbe tekintő figurák, szinte töretlen sorban. Mégis van egyetlen rövid időszak életében, amikor a védő és az ecset az emberi, nagyon is emberi érzelmek felé fordul. Egy megmagyarázatlan, érzelmesebb hangú év, az említett 1504-es. Ekkor gyors egymásutánban megszületik a három Madonna-kép, kettő márvány és egy festmény, amelyek életképszerűségükkel, közvetlenségükkel feltűnő ellentétet mutatnak mind a megelőző, de még inkább az elkövetkező alkotásokkal. Egy ennyire egységes életműben feltűnő ez a kontraszt és óhatatlanul kérdésessé válik, mi készítette a művészt a három azonos témájú mű elkészítésére? Mondhatnánk, a véletlen, a megrendelés, talán a rivalizálás Raffaellal és Leonardóval? Minden okot előráncíghatunk, de a motiváció, úgy érezzük, valahol máshol rejtőzik. Michelangelót hajlamosak vagyunk nagy magányosnak, csak az alkotásért élő művésznek elképzelni. Alakját már az életében megindult elregényesítés, majd az évszázadok íróinak fantáziája olyan magasra emelte, hogy mi már szinte minden gyengédséget és emberibb megnyilatkozást megtagadunk tőle. Hétköznapijait, ünnepeit a művekkel folytatott küzdelemmel töltjük ki. Pedig bizonyára volt fiatal, hevülő szívű, szépre tárt lelkű ifjú, akit sétáin, társaságban, ünnepeken megfogott a bájos arc, a hajlékony termet látványa. Ugyan miért nem találták meg eddig műveiben a mélyen emberi érzés, a szerelem megnyilvánulását? Nézzük meg említett műveit úgy, hogy látásunkat ne torzítsa el semmilyen általánosító előítélet, mintha nem tudnánk szakértőinek könyvtárnyi véleményéről. Akkor talán rátalálunk.

Tegyük fel a kérdést így: Mi készíthet egy fiatal művészt arra, hogy egy év alatt három Madonnát alkosson, ezek közül az első kettőn bájít, a földi szépséget ábrázolja, majd a harmadikon, a festett Madonnán újra meginduljon a rövid időre elhagyott eszmény, az emberfeletti felé? A válasz, azt hiszem, egyértelmű. Az ellágyulás, a vonzódás egy szép személy iránt, amely érzelem megszűntével újra régi elképzeléseiben talál vigaszt. Ez így talán költőien hangzik, de Michelangelo maga adja meg a támogatást, hogy elképzelésünket a realitás, a valószínűség rangjára emeljük.

Első művei közé tartozik a Lépcsős Madonna elnevezésű alacsony relief, amelyet a Casa Buonarrotiban őriznek. Ez rózsaszín márványból készült, 56x39 cm nagyságú, tehát aránylag kis méretű mű. Szenvtelen arcú, távolba tekintő Madonnája majdhogynem személytelen. A korai művek közé tartozik, 1491-ben készült. Ezután faragta a világhírt hozó kétalakos Pietát, melyet egy külföldre szakadt honfitársunk herostratosi módon megrongált. A vizsgált időszakig még több műve is született, de figyelmünket most már csak a három tondóra fordítsuk. Ezek közül az első az 1504-ben készült Pitti Madonna. Meglepő frissességű, közvetlen hatású mű ez a 81 cm átmérőjű márvány relief. A Madonna viruló szépségű fiatal nő, a kor divatja szerint megkötött diadémus fejkendővel. A gyermek az ölében levő nyitott könyvre könyököl, másik oldalán a szintén gyermek János látható. A Madonna kitekint a képből, bájos arcán a földi dolgok iránti érdeklődés tükröződik. Az egész meghitt közvetlenséget, életképszerűséget sugároz.

Ugyanezen évben készült a Taddeo Taddei Madonna, vagy másképpen Londoni-tondo. Jóval nagyobb, mint az előző, központi alakja a Mária ölében fekvő gyermek Jézus, aki visszatekint a vele játszó Jánosra. Reprodukciókon kevésbé látható, de eredetiben feltűnő a kettő közötti érzelmi különbség. Ennek Madonnája elfordul a külvilágtól, csak a játszó gyermekre figyel. Életképszerűsége, de még inkább közvetlensége már csökkent.

A festett Doni Madonnán újra uralomra jut a terribilità. A hatalmas, izmos kezű Mária maga mögé emeli a súlyos gyermeket, az érte nyúló robusztus Józsefnek. A háttérben meztelen ifjak csoportjai és Keresztelő Szent János feje látható.

De miért időztem el a három tondo érzelmi elszegényedésének és az ezzel párosan újra megjelenő fenségesnek bemutatásánál? Azért, mert egy magyarázatra szoruló lelki jelenség olvasható ki a három műből. A legföldibb Pitti Madonnától az emberfeletti Doni Madonnáig egy lélek kitarulásának, majd újra bezáródásának képi megjelenésével van dolgunk. Hogy itt ilyesmi történt, azt bizonyítja maga Michelangelo is. Véleményem szerint érzelmi szálak kellett, hogy fűzzék a Pitti Madonna modelljéhez, legalábbis egy levele közvetve ezt erősíti meg. A

művész 1506-ban Rómába megy, ott a pápa udvarában dolgozik. Mindene Firenzében maradt, személyes holmija, vázlatai, elkészült művei. Hogy ezeket biztosítsa az elkallódástól, atyjának 1506. január 31-én levelet ír. Ebben kéri, hogy ingóságait vegye magához, ládájával együtt. De levelében még egy furcsa kívánságát is kifejezi. Idézem a levél inkriminált helyét: „Arra kérem Kegyelmedet, emlékeztesse erre, és törődjenek egy kissé ezzel a két dologgal: Először is azzal, hogy a ládát biztos és védett helyen őrizték, másodsor a márványból való Madonnával azt szeretném, ha magához venné a házba és nem engedné meg, hogy egyetlen ember is lássa.”

Eddig ez utóbbi megjegyzést úgy értelmezték, hogy a Lépcsős Madonnára vonatkozik. De az kicsi, beleférne a ládába, nem kellene külön említeni; a többi ingósággal együtt a ládában volna a helye. De rejtegetni sem kellene, hiszen már tizennégy éve készen áll, bárki láthatta, kíváncsi szemek elől értelmetlen eldugni. Rejtegetni csak a kedves képét szokás. Egyébként is Michelangelo rendkívül szemérmes volt. A másik tondo, a Taddei Madonna már akkora, olyan súlyos, hogy csak úgy magához venni nehéz lenne. A kompozíciójánál pedig mint Tolnay Károly megjegyzi, a művész nem Mária alakjából indult ki, a kerületet alakokkal kitölteni volt a fő problémája, Mária alakja ezért másodlagos szerepet kapott, ellentétben a Pitti Madonnával, ahol Máriából indult ki, ő volt a lényeges, a központi figura. Maradt tehát a Pitti Madonna. Ez nehézség nélkül elvihető bárhová. Annnyira portréyszerű, hogy bárki ráismerhet modelljére, a tekintetet pedig szinte vonzza. A legközvetlenebb hangulatú, szeretettel min-tázott, a leginkább megfelelő egy érzelmes lélek kifejezésének.

Az ellágyulás nem tartott sokáig. Michelangelo 1506-ban Rómában van, és a következő évek művein az idillikus hangulatnak már nyoma sincs. Szétfoszlott egy álom, a fellángolás kihuny. A múzsa vonásait őrzi a művész lelke, majd a fehér márvány. Az utókor pedig csak azt látja, hogy a herolkus művek sorában szerényen megjelenik egy Madonna, arca portréyszerű, környezete firenzei életkép is lehetne. Ellene vethetné bárki, hogy a tények ilyen csoportosítása nem egyezik meg az eddig kialakult véleményekkel. Ez így is van, ha csak egy-egy szálát követjük végig az életrajz fonadékát alkotó eseményeknek, alkotásoknak. Másképpen néz azonban ki a részek halmaza, ha egy mélyebb, pszichológiai vezérfonalra fűzzük fel őket. És talán egyszer tárgyibb bizonyítéka is előkerül a vizsgált 1504-es év érzelmi hullámvázisainak.

TÚZ TAMÁS VERSEI

Könyvek fölött

*Immár tudom, mit nem láttam előre,
mert nem sejtettem, mi jó s mi rossz,
csak derengett, mint Behemótok bőre
s én mélyre hulltam, félőriült filosz,*

*mig méricskéltem mondatok kontrasztját,
Leviatán alatt görnyedt az ész,
a zajló századok egymásnak adták,
mit mondott Agoston, Origenész.*

*Nincs mit tanulnom többé. Felvizezték
a toszkán mesterek tájképeit
primér színek, kék-vörös-sárga festék —
mindazt amit da Vinci végbevitt.*

*Szellemi fölfedezés, őszintén szólva,
búvárhajók, les yeux de la foi,
egy-egy hídronc ha kibukkan alóla,
de a titok, a lényeg, az soha.*

Ráhajlok a görög egyházatyákra,
üzen a táj útmenti fáival,
tépeldőm, valami másra várva,
talán jön még egy igazi vihar.

Mi lesz ha

Leltározol, míg hason fekszel,
a természet szótárát forgatod.
Szeretnéd látni azt a fénylő foltot,
mit Junó szabadon hagyott.

Szeretnél élni boldogan,
atmoszferikus bűvöletben,
folyókanyar ölén napozni,
hol a pillangó fűre lebben,

hol a halak gyors villanása
holt pillanattá dermed
s a porrá semmisült időt
kell majd örökkön énekelned.

Példát is mondhatok: a freskók
Pompeji romjain
s Villon zord balladájában
a varjújárta rim.

Benjamin vagy, a Dél Fia,
a Jobbkéz ivadéka.
Sohasem mondtad még nekem.
Szeretsz a napba nézni néha.

Mi lesz, ha ránk hajnalodik
s orrunkba csap a halszag?
Felöltsem zarándokruhám
vagy melletted maradjak?

Zarándokút

Csoda volna, ha a kiégetett szőnyeg
sebe begyógyulna, ha arcomon
egymást váltaná a tavasz és a nyár,
az ősz és a tél s megint előlről.

Játszhatnánk álarcosdít.
Ma sarkvidéki fókavadász, hideg pofa,
de holnap feketebőrű törzsfő,
inkább csak elvből. Hallottál már ilyet?

Metafizikai éhségem
sötét hegyek között borong.
Leszállhatnánk már a korallszigetekre.
Ebben a kisértetidőben? Mért ne.

Holnap vendéglőben ebédelünk.
Nem lesz tivornya. Wurlitzer szól.
Megtapsoljuk a konyhafőnököket,
ropogatjuk a kétszersültet.

Aztán szelídebb hangot ütve meg,
nel mezzo, javulást ígérünk.
Hazafelé a klastrom kertje már ég.
Almunkban isteneket gyúrunk sárból.

Bartók

mintha az első bünt izlelgetném
megrázkódom a gyönyörűségtől
a többi már nem nehéz kitalálni
villámokkal dobálózik az Isten
a rövidszárú rozs a fellegekbe nő
időnek előtte érkeztem meglehet
de sohasem fogtam mellé egy félhang
erejéig sem fáradt pátoszok herélt zenék
járdáról fölszedett puhány dalocskák
lefolyhattok a csatornákba
gyötörjük egymást Múza jobb így
a pokoltól se félek bárha
koránt sincs befejezve még a mű

Kodály

már csaknem leszakadt az este amikor
elindultam én napkelet felé
hegynek föl völgynek le nem sürgős
mondták
egymásra torlódó szép nedvdús tájakon
elátkozott várak hűvös árnyékában
mohazöld utakon tündérek között
kiket elvitt a tüdővész hasas fenyők
szültek ezután ózonfriss levegőt
fújták az ébresztőt táncoló paripák
patája csattogott fölnyitotta szemét
a dal a Te Deum a Psalmus
hagyom hogy folytassák háborgó tenger
az idők parttalan végezetéig

Riasztó gobelin

A hadoszlop megindult. A zsalukat behúzták.
Alaposan ráijesztettek a játszadozó gyerekekre.
Vége a boldog kornak. Itt a háború.
Már messziről eléje utaznak a füstök, a lángok
a látogató halálnak. Hátravetett fejjel
sietett az öldöklő angyal, színültig töltötte
a vedreket vérrel. Lassan ringva közeledtek
a temetési bárkák s akár hiszed, akár nem,
megelevenedtek a kőelefántok, letiporták
a zsendülő vetést. Egy nap alatt megőszültek
az anyák, elszáradtak a koszorúk. Ez már
így van, volt és lesz is.

Végre láthattuk, hogyan múlt ki egy mítosz,
hogyan hervadnak le a hegyesre pedert bajuszok
s igen, a dragonyosok mentéje, a sebezhetetlennek
hítt fegyvernemek, a „nincsen párjuk” elit
csapatok. Rohamléptekkel — komor olvasmány ez —
a sárkányfejes lobogók, „haragszomrád” harci
kiáltások, puskapororkán, üsse-kő-kurázs!,
kupán-váglak-úgy-hogy dinomdánom.

Komor olvasmány, fogcsikorgató emlékezés.
Legjobb lenne lent a halak közt, vagy selyemmel
bélelt úrhajóban, fönt a Hold-anya ölében
elgügyögni, hogy „szent a béke”.

A kő útja (2.)

Írta SZILI LEONTIN

— Nem volt baj a mamával? — minden szerdán ezzel a kérdéssel toppan Vera elébe a fiatal Mellerné. Pedig hol van már ő is a fiatalságtól! Szeme fátyolozott a sok lelki és testi kifáradástól, dehogyan van rá ideje, ereje meg felesleges pénze, hogy időnek előtt megöszült hajának hamis illúziót festessen a fodrásznál, hiába kárpálják érte a barátnői. Túlságosan kisavazta a közel őt esztendő, amit szelűtötte béna anyósának az ágya és a karosszéke közelében élt le. Erős akarattal markolta mindvégig a türelmét, fáradhatatlanul válaszolt a gyermekesen együgyű sztereotip kérdésekre, de egy reggelen rádöbbsent idegeinek elkerülhetetlen rövidzárlatára. Ijedten érezte, meghaladja már erejét kegyes hazugságainak szüntelen ismétlése, az öreg belek túlbuzgóságának kiszámíthatatlan kitörései, vagy éppen lanyhaságának valamiféle radikális orvoslása. Bármennyire szánta, az óriási pelenkák rendbe hozása egyre gyakrabban kavarta fel a gyomrát, az ember felsőbbrendűségébe vetett hitét. Akarta, mindenáron akarta, de semmiképpen sem győzte már a sok gépelés mellett, amellyel meg kellett toldania az elkerülhetetlen kiadásaira szükséges fedezetet. Emberséges körzeti orvosuk egyszer félrevonta az urát, és négy szemközt figyelmeztette: ha ez így folytatódik, a fiatalabb előbb mehet el az öregnél. Mégis, amikor az orvos erélyes közbenjárására bekövetkezett a nagy változás, lelkiismeretét szüntelen mardosta az elcsöndesedett lakásban feléje görbülő megüresedett karosszék. Leküzdhetetlen szánalmát és aggályosságát próbálta ellensúlyozni a különlegesen jó bánásmódot megcélzó — anyagi erejüket messze túlhaladó — borítékokkal és apró figyelmességekkel. Verával könnyű volt a dolga, de Márta nővér szigorú határozottsággal utasított vissza mindenfajta külön juttatást; csak a kötelességemet teljesítem, mondta röviden. Vera vele kapcsolatosan sokat sejtető félmondatokat ejtett el, például ilyeneket: Az öregeket nem lehet már megváltoztatni, felelőtlenül fecsegő szájukra sem lehet lakatot tenni, de a hozzájuk tartozóknak nem ártana mérlegre tenni minden egyes Márta előtt kijelentett szavukat. Pedig a fiatal Mellerné — a többiekkel együtt — százszorta rokonszenvesebbnek érezte Mártát. Tőle senki sem hallott szirupos szólamokat a soron levő drágámról, sose dicsekedett extra szolgáltatásokkal, mégis gondja volt rá, hogy szabad idejében sorba nyírja a hosszúra nőtt vén karmokat, és gyöngéd határozottsággal valériana nélkül is le tudta szerelni Marina hisztériás rohamait. Volt türelme — és tudása — elbeszélgetni Janusek Bertával az igazi Horatiusról, mert ő már arisztokrata mama nélkül is gimnáziumot végzett; a megváltozott kornak volt szerencsésen jól sikerült példánya, aki hivatásnak érzi választott pályáját, és benső törvénynek minden ember tiszta hitének és eszméjének tiszteletben tartását. Hogy Vera jól jövedelmező titkos üzelmeiről adott-e valóban jelentést (amint Vera állította), azt persze senki sem tudhatta, de hogy senkinek, aki becsületes munkás életet él, nem kell tőle tartania, az hamarosan mindenki előtt világossá vált. Mindenképpen megértette az öregeket, például nagyon is jól tudta, hogy a Meller Janka nénit gyakran meglátogató deresedő hajú úr a civilruhás lekipásztora, ilyenkor hát mindannyiszor diszkrétan félrevonult, hogy őt a szent ostya magához vételében zavartalanul részeltethesse.

Tudta ezt a fiatal Mellerné is; magában régen megvonta már Márta javára az egyenleget. De természetesen — anyósa érdekében — kellő megilletődéssel nyelte a szokásos szerdai nokedliket, hogy a felülmúlhatatlan Verának sikerült Janka néni számára újabb külföldi injekciókat kijárnia, hogy tegnap a soron kívüli fűrdetés után alaposan megmasszírozta a drágámat, akinek olyan kitűnő az étvágya, hogy — „egyem a zúzáját!” — ma kétszer is repetált a déli töltikéből. Naponta többször is tanácsos felülnie — s persze ő, Vera ülteti fel — és beszélteti, sokat beszélteti, hogy mozgásra serkentse az öregségtől meglustult tüdőlebenyeket.

Újból zizzent a fehér kötényzseb, de a borítékon kívül egyéb nem került ezúttal Vera számára felszínre a kockás szatyorból. Sem soron kívüli csokoládé, sem kölni vagy nájlonharisnya, és ez meglehetősen lehervasztotta a kedvét, mert mára esedékes lett volna már valamiféle külön figyelem. Tudta ezt a fiatal Mellerné —

Kata — is, érzett is valamiféle büntudatot, hogy valamiképpen mégiscsak elő kellett volna kerítenie, két nappal a fizetés előtt is. No, majd legközelebb, nyugtatta magát, de leküzdhetetlen rossz érzéssel haladt végig a fehér dunnás ágy-sorok között.

Öreg Mellerné már messziről felismerte a menyét. Tekintete felhőtlenül tisztult, és becézésre vágyón nyújtotta feléje ágas-bogassá torzult göcsörtös ujjait, hogy Kata a tenyerébe fogva, gyengéd kényeztetéssel simogassa májfoltos öreg kezét. Furcsa viszony volt a kettőjüké, valóban nem mindennapi anyós-menyi komplexum. Katát, aki érzelmes volt és gyermekkorától anyátlan, egy csipetnyi melegséggel „vajaskenyérre kenhette volna” az anyósa. De Mellerné szigorúan becsületes élete csupán kötelességeket ismert; nem jött rá a szeretet ízére. Az érzelmi megnyilvánulásokat gyöngeségnek tartotta, így Kata — együttes életükben — sose melegegkedhetett fel a közelségében. Sose beszéltek egymással lényeges dolgokról, sőt, az önfeláldozások nehéz éveiben akárhányszor szólt fia feleségéhez igaztalanul keményen az öregasszony. Kata nem vette különösebben a lelkére, mert orvosuk előre figyelmeztette, hogy a szklerózis okozta ingerültségek természetszerűleg épp azok ellen irányulnak, akik a beteg közelségében élnek. Megértette ezt az eszével, időnkénti szekatúrát, próbálta is egyszerűen köresetnek minősíteni, de lelke legmélyén mégiscsak megsebezte hálátlanságnak érzett keménysége. Azután, amikor öreg Mellerné már az otthon kriptájának lakója lett, furcsa módon megváltozott. Váratlanul felforrósodott érzéssel várta minden szerdán a menyét. A távolság felszépítette együttes életüket, épp egyre homályosuló agyában billent értékítélete Kata javára, a türelméről. Lehetséges, hogy — az út vége felé tartva — sokan tapintanak rá ösztöneikkel biztosabban az emberi kapcsolatokat átfűtő lényegre? És ez kifejezésre jutott a külsejében is: meglágyította arcának régebben férfiasan markáns vonásait, sőt a hangját is. Ő, aki munkaképes korszakában röstellt volna bármiféle kis gyöngöseséget (még a nátháját is letagadta), időtől egyre jobban szétmorzsolódó sziklalényéből új életre hagyta feltámadni régen múltba süllyedt nyűgös gyermekségét; valamiféle ámitó képzzettel meghalt anyjának személyével azonosította a halk szavú asszonyt, fiának a feleségét.

Kata is így érezte: az ő nyűgös öreg gyermekének, akiért elsősorban ő felelős. És elsimogatta az ágas-bogas indákká torzult bütökös ujjakat, a tenyerébe simuló kemény csontokat, mert mi egyebet is adhatott volna neki útravalóul? És megértette a zavaros szemek büszke hivatkozását is, hogy „látjátok, miféle anyósa lehettem a menyemnek, ha így becézget?” — talán ez volt körülhordozott tekintetének a mondanivalója, de lehet, hogy több, bensőbb, sokkal lényegesebb.

És ifjabb Mellerné különös anyaságából Doktor Bertának is jutott egy-egy sugár: az ő állapotok iránt is gyengéden érdeklődött, számára is hámozott narancsot. Hol az egyiknek, hol a másiknak szájába dugott egy-egy girizdet, habár Berta hét közben egészen jól látta el önmagát, sőt Jankát. De ilyenkor neki is jól esik a kényeztetés; jól esik az mindenkinek. Ilonnak is, hogy felaprózza az almáját, mert késik a lánya, a barátnője meg türelmetlenkedik. Még Ancsa is vizet kér tőle, pedig nem is szomjas, de megragadja az alkalmat, hogy alattomban odabökheti a rágalmaikat Doktor Berta ellenében.

— Jó lesz megszámolni, mennyi maradt a mama bukszájában — súgja oda gonoszul —, mert láttam, amikor megdézsmálta. Minden jó falatot elzabál a Janka néni szájából az a doktor szarka!

Katát megszurkálják a szavai. Nem hisz neki, de mégis kényelmetlen érzés, és az erszény valóban üres, pedig egy hete még két húszas bújít meg a belső rekeszében. A múlt heti extra-mosást sem fizette meg Fáncsi néni a mama, — s most ő sem adhatja meg, hisz a két utolsó tizesével kell gazdálkodnia a holnaputáni fizetésig. Majd beszélék Fáncsi nénivel, — határozza el, s egyre fokozódóbb rossz érzéssel bökdösi a gyanú. Kifelé menet, egyenest Verának csapódik a hallban, de mintha bújna előle? A két húszas dolgában ő lenne tán a ludas? Eh, úgyse derül ki az igazság; ha többről volna szó, akkor se vonna felelősségre senkit, de a jövőben azért óvatosabbnak kell lennie.

Vera azonban hirtelen visszafordul. Fontoskodó titokzatossággal vonja félre, a sarokba, és Katában — maga sem tudja mért — egyre erősödik a rossz érzése.

— Valami baj van a mamával? — kérdi elhalványodva.

Vera bólint. Jobb túlesni a dolgon, gondolja, be kell adni neki a keserű pirulát, esetleg kistrófolnia belőle, ami még kistrófolható. De késik a válással. Meg kell

fontolnia, hogy mit mond. Rágyújt hát egy cigarettára, de előbb megkínálja az asszonyt. Tüzet adó keze már szilárdan tartja a gyufát, míg Kata ajkai között megremege a cigaretta.

— Most jövök Benson doktortól — mondja végre a hosszára nyúlt slukk után. — Nagy változások lesznek az otthonban.

— Változások?

— Igen — bólint Vera, és ajkára helyezett mutatóujjával parancsol szigorú titoktartást. A hangját erősen letompítja. — Arról van szó, hogy a kriptá lakóit egy új fővárosi kórház-részlegbe telepítik át. Persze Janka nénit is. Hacsak...

— Hacsak...?

— Én körömszakadtáig harcolok érte! — lobog színpadias pátosszal. — A lehetetlent is megpróbálom érte. Semmit sem ígérhetek, de előfordulhat, hogy sikerül töröltetnem a listáról...

Kata tudja, hogy most, ebben a pillanatban volna szükség a nyomós aláírásmasztásra; de mit számít az a szerényen meglapuló két tizes a retiküljében? Zavartodottan motyog valamit a hálájáról, és — mi mást tehetne? — lelkeben-testében egyformán ólmos csüggedtséggel tér vissza szegény öreg gyermekéhez a kórterembe, teljesen megfélemlítve Fáncsi néniről meg az extra-mosásról.

Vera utána néz. Bosszús kegyetlenséggel szívja be húsos alsóajkát, és rágyújt egy újabb Darura. No jó, vonja meg a vállát, öreg Mellerné ezek szerint mindeképpen megy, Bujtás mama meg marad. Az előbb ugyanis — Kata szerencsétlenségére — mindkét Bujtás külön-külön leguberálta neki a maga százását, és hazait is annyit hoztak, amennyinek a harmada is elég az öregasszonynak. És ami ennél is nyomósabb: Bujtás mamát nem kell örökké tisztába rakni, mint az öreg Mellernét, akinek a beleit már ópiummal sem tudja megfékezni.

Es az elvetett követ útjában megállítani már nem lehetett.

Hiába lötött-futott, kilincselte öreg Mellerné életéért szívos akarattal a menyé, a fia. Mert erről volt szó: a még hátralevő pár hónapjáról, legfennebb egyetlen, utolsó esztendejéről.

— Értse meg, főorvos úr — bizonygatta izgatottan Kata Benson doktornak —, ilyen vén fát átültetni már nem lehet! Hisz itt is oly nehezen eresztett gyökeret! És most újból kitépni? A halálos ítélete volna. Mondja kérem, tiszta lelkiismeretere, olyan állapotban levőnek tartja, hogy kibírhát még ekkora változást?

Benson, aki egy követ fújt Verával, állig begombolkozott.

— Az állapota eléggé túrhető, természetesen a korához képest. És ott még gondosabb ápolásban lesz része; hisz egy kimondott kórház-részlegbe megy!

Kata szótlánul hagyta ott. Az otthon gondnokát kereste, de senki sem tudta, merre van. Mindenki elzárkózott, másra hivatkozott, eleve hátrította át kámfor-ként eltűnt személyekre a felelősséget.

Az elhajított kő feltartóztatlanul röpült már kikerülhetetlen végzeté elébe!

Ifjabb Mellernének nem volt se éjjele, se nappala. Éfetzte, hogy itt egy jóvátehetetlen bűnös folyamat vette kezdetét, amiért nem egy, hanem több ember a felelős — tehát senki, illetve mindazok, akik megalkuvó magánérdekből, közönyből, vagy egyszerűen csak ostoba bürokratizmusból hiúsítják meg a közösség áldozatvállalásaiból megvalósított eredményeket. És hiába építenek — költséget nem sajnálva — újabb, meg újabb ápolókat az elagottak számára, ha ahelyett, hogy az odagyökerezetteket meghagynák a régiben, és a kinti elesettségükben gondoskodásra sóvárgókat telepítenék az újba, merő érzéketlenségéből a nagy nehezen végre gyökeret eresztetteket rángatják ki a lassan megszokott talajból, kitéve megkorhadtt törzsüket egy újabb átültetésnek.

Természetesen elvágatott az új otthonba is.

Megdöbbenve meredt a baljósan komor épülettömbre, mely valamikor, a régmúltban kolostor volt, később meg rabkórház. Az évszázados falakról — mint a homokóra szemcséi — hullott lassan a lepergő vakolat. A mély kapualj dohos torkából boltíves, zegzugos folyosóra jutott. A verejtékező falak mintha az egykor itt szenvedettek sóhajait visszhangozták volna, a sötét csönd benépesült körülötte szöges övvel önsanyargató barátokkal, kemény priccükön lelkiismeretükkkel viaskodó rablógylkosokkal, és a homályos sikátorok nedves útvesztőiben bolyongva egyre jobban lázadott kintző tehetetlenségében: lehetetlen, hogy ide hozzák őket!

Most egy kovácsoltvas belső kapuhoz érkezett, mely valaha az elzárt klauzúrába vezethetett. A lenyomott kilincs engedelmeskedett, s a kapu mögött — mintegy varázslatra — megváltozott minden. Itt elkészültek már az átalakítással.

A klastrom, illetve börtön szorító kalodája átváltozott már a jelen élesen határozott, tiszta vonalaira. A cellák elválasztó falait áttörve, teret és levegőt szabadítottak fel. Egybeolvasztva kitágították a keskeny ablakokat is, széles benső párkányaira üdezőld növények valóságos erdejét varázsolva. A középkor ódon elzártága céltudatosan ésszerű modern kórtermekké tágult, melyek valóban hasonlíthatatlanul szebbek és kényelmesebbek voltak a szocilis alagsori kriptájánál. Csodát művelt itt a tervező és kivitelező, de mégiscsak más és új volt, Kata pedig tudta, hogy az öregség semmitől sem irtózik oly betegesen, mint a megszokottságtól eltérő mástól és újtól.

Az egyik teremben rátalált az új otthon vezetőnőjére is, aki szobájába tessékelve figyelemmel hallgatta meg. Határozott és résztvevően könyörületes embernek látszott, Kata megérezte, hogy a keze mindennemű kis és nagy érdektől mentes. Azt is érezte, hogy voltaképpen igazat ad neki, sőt meghatja mindenáron segíteni akaró kétségbeesése, de semmit sem tehetett, mert illetékes helyről fellebbezhetetlen utasítást kapott az első transzport haladéktalan befogadására. A terv szerinti utasítást végre kell hajtania. Így nem tehet mást, mint biztosította az asszonyt: legyen nyugodt, gondja lesz a mamára.

Kint, a szocilisban reggeli után hordták ki az átköltözésre ítélteteket a kriptából. Ott feküdtek a hordágyakon — sorjában — a kavicsos úton. A saját lábán csak Sztázi néni téblábolt nagy izgatottan, gyöngyös kis kalppaggal a kontyán, meg Mihalekné a mankója segítségével, szatyrában a Damján ajándékozta fiatal fikusz. A többi tíz, a hirtelen rájuk villant napfénytől riadtan hunyorogva, tehetetlen mozdulatlanságban várakozott. Itt künn milyen közelségben láthatják a lombok közül előbukkanó csókákat és varjakat; ejnye, egyike-másika mennyire hasonlít a hordágyak fekete kendőkbe bugyolált, hegyes orrú és hegyes állú teremtményeikhez.

Vera aznapi beosztását felcserélte Mártával; mit is várhatott volna még tőlük a búcsúzáskor? Márta sose hátrált meg semmiféle nehéz feladattól: most is, gondosan titkolt megrendüléssel babusgatta, takargatta őket, igazgatta el féltett kis bugyraikat.

Lassan vánszorgott előre az idő, már delet harangoztak, amikor végre begördült a szocilis lemeztelenített épülete elé — mint fekete rabkocsi — a hatalmas zárt teherautó.

Haza!... Haza!... hallatszott ki még a kriptából az ismerős papagájszólam, amikor elsőnek Ancsa hordágyát tölték a teherautóba, mint koporsót a temetési kocsiba. Épen maradt felszeméből kibuggyant a könnye. A melléje került Ilon megsápadt óriás zsemle-arcára kiül az irigy vágyódás; tán soha nem kívánta még ennyire mohó vággyal a számára elérhetetlent: sírni, sírni, sírni!

Csikorogva érkezik melléje Becske Julis hordágya; egy szem savanyút nyom gyorsan Ilon elferdült szájába, és szigorúan szól rá: „Szopjad! Vigyázz, nehogy a torkodra szaladjon, és megfulladj tőle!” De remeg a hangja.

Doktor Berta itt is öreg kenyerespajtása, Meller Janka néni mellé kerül. „Mint Theseus, aki az alvilágba is elkíséri Pirithousát” — motyogja, s csak a valamikor spiclinek rágalmazott gyöngéd érzésű Márta érti meg a vén pedagógát. Ő tudja, hogy a baráti hűségről példálózik, s ez módfelett meghatja. Vajon akad-e az új otthonban valaki, aki időnként elkíséri Berta nénit az Olimposzra?

Ancsa másik oldalára Fuller néni kerül. Érett padlizsán-lila arccal liheg, fújtat, hörög víz után: Inni!... Inni akarok! — rikoltozza, és hadonászó kezével indulatosan markolja meg Ancsa vállát. „Honnét a csudából fakasszak vizet neked” — mormolja méla egykedvűséggel, mert most már ő sem a régi, folyvást berzenkedő garázda kakas. Nézi az eleven firhangjától lecsupaszított házat, az ablakot, amely mögött ott áll az ágy, ahol — úgy képzelte — eléri az utolsó perce... Persze, ott is rossz volt, de hol is lehetne jó neki? Azt a rosszat legalább ismerte már, míg az eljövendő rosszat... S hirtelen tör fel belőle a kései bánat: „Szebb volt azelőtt!... Véték volt letépdetni, amikor már odaszoktak végre!”

Mihalekné megérti töredelmes eszmetársítását. Dehát nem lenne a darázs-mérgű fullánkossal Ancsa, ha nem szórna a végére egy kis kénköves mennydörgést is: „Hogy száradna le a kezük!”

Végre együtt már mind a tizenkét hordágy. Márta is felkapaszkodott, hogy elkísérje öreg pólyáit. Lassan indul útjára a nagy kocsi, szűk ablakai oly homályosak, mint a benti hályogos szemek; amúgy sem látnák meg a fák sűrűjéből

előpiruló ritkás berkenyékét, a fák törzsei között ezüstösen elúszó pókhálókát, enyészetes őszi-költészetével a vénasszonyok búcsúzó nyarának, — csak érzik, szavakban meg nem fogalmazhatóan, az elfutó és soha vissza nem térő tájat.

A sima aszfaltút még elringatja őket, de azután hirtelen durva zökkenőkre vált a javításra váró feltört szakasz sűrű buckáin és gödrein. Meller Janka néni is felszisszen a fájdalomtól, kényes csontjaiba oly élesen hasít az istentelen rázás. Szíve összeszorul, gyomra émelyedik valamiféle szédítőnek érzett rohanástól, mely egyre keményebb zökkenőkön át röpíti a homályos és ismeretlen cél felé. Márta aggodalommal figyeli az arcát: szorosan lezárt ráncos szemhéjait, kihégyesedett orrát és állát. Mintha már élet sem volna benne. Görcsösen összekapaszkodó ujjait is összekulcsolja, akár a halottak.

Kusza érzések nagy bizonytalansága szorongatja szegényt. A vágy: bár toppanna most mellé a fia, vagy a menyé... Vagyis az anyja... És fogná a tenyerébe, simogatón a kezét... Hazá!... Hazá!... visszhangzik még fülében a kis Rapcsákné sztereotip papagájszólama, miközben a félelmes rohanás zűrzavarából váratlanul feltisztul előtte az egykori szolnoki indóház emeleti lakásának frissen síkált puhafa padozata... A terített asztalon — hát nem tört el? — a pirospöttyös bögre... A reggeli kávé, tetején a pillés, ízes fölivel... a frissiben sült házi-kenyér jó illata... Persze, szerda a kenyérsütés napja... Látogatni is mindig szerdán jön a szocilisba az anyja... Kenyérsütéskor már hajnalban kel... De őt sem kell kizavarnia az ágyból... Csupasz, izmos lábai szinte repítik lefelé, az indóháztól lejtő kertben... A szalmafonatos kosarat teleszedte már; harmatcseppes levelek közt megbúvó érett eperszemekkel... Csupa illat, üde fuvalom a tavaszi hajnal, mosolyog a feltisztult ég, a szigorú arcok... Még Apáé is, amint begombolja feszes állomásfőnöki zubbonyát... És Anyáé is, amint a megszedett eper után nyúl...

„Anyá!... Anyá!...” — kap ijedten a durva zökkenőtől szertepottyanó eprek után. Aztán jeges rémülettel, szinte nyöszörögve kérleli: — „Nem az epret, anyá... nem az epret... Inkább a kezemet... Anyá!... a kezemet...”

— Valami baj van, Janka néni? — kérdi Márta, tenyerébe fogva a kétségbeesett erővel kezére fonódó öreg ujjakat. De öreg Mellerné eszméleteig nem ér el már semmiféle hang a jelenből. A kéz simogató érintése azonban megnyugtató. Képezte a száguldó autóval egyre messzebb szánkózik a régen elhagyott tájakon: fiatal lányból iskolássá, iskolásból meg totyogóssá törpül vissza. Védelmet, esdő gyámoltalansággal szorongatja a végre megtalált kezét, aztán — pillanatok alatt újból felcseperedve — az éjszaka rémei elől bújják síkosra vasalt vászoningének hús redői közé. De ott sem lehet nyugvása... Ő, ez a szüntelen rohanás, örökös szédület!... Tapogatózó keresés és kutatás valami eszméletlen és mégis érző, zizgő és kattogó, gondolatok nélküli fényességben... Mikor?... Hol?... És miért?... Émelyítő édeskés szag után szimatol egy elfelejtett félelem benne. Persze rögtön felébred, és meghallja a kisfia sirását, mint akkor, a szülőasztalon...

Nem gondolatok ezek, csupán összevissza képekben felbukkanó régi érzések, hirtelen megnyílt visszaidézéseknek ismét átélni kívánó vágyódásai. Az öreg templom oltárképe; rézsút tűz rá a nap, kigyullad tőle a ránéző Krisztus-arc... Elvakítja a szemét a csupa-homályban, csak onnan, egyedül onnan hasad a fény... Uram, nem vagyok méltó... nem vagyok méltó, hogy a hajlékomba... Ő, ez a kéz... Nem anyáé... Erősebb és mégis puhább, lágyabb... A kéz, mely az oltár vakító fényéből... egyenesen őhozzá, ide a rácshoz... a várakozó áhítathoz... Hogy megsimogassa... ráhagyatkozzék... a Kézre, igen a Kézre...

Nagyot huppan a kocsi, s ő is újból nagyot szisszen. Lelkének egyre emelkedő jó érzéseit kemény korlátok közé szorítja már testi esendősége; nem engedi tovább ringatózni a szinte eufóriás megkönnyebbültségben. Törődött vén csontjait kegyetlenül kezdi hasogatni a fájdalom. Visszaparancsolva fiatalodó képzeletét, nem engedi tovább nyaldosni a múltat, mint öreg be a már régen lerágott csontokat... Lám, lám, sokszor kötötte Anya a lelkére, ne száguldozzék szélvészként a kavicsos úton, mert orra bukik egyszer... Megérdemelted, hogy a durva kövek felvérezzék a kezedet meg lábadat!... Rögtön hozom a kis üveget, a jóddal... Jaj, csíp, Anyám, nagyon csíp... elég már, ne többet!...

— Fáj valamije, Janka néni?...

Janka néni?... Mért nem Janikának nevezi már anyá?... És mért nem mondja, ahogy ilyenkor szokta: „Ebsont beforr! Katonadolog ez, Jani!” Vagy nem

is ő?... Lehet, hogy Katinka?... A szerda a napja... meg a kenyérsütése is a szerda...

„Katonadolog!” — csámcsogja fogatlan inyével a megtalált régi ízt. Márta persze nem értheti; biztosan a döccenőkre, a költözködésre, a változásra gondol... De már nem is szól többet, elcsendesült; hagyja, simogassa csak a kezét... Az öreg templom oltárképén kihuny lassan a fény, a szerdai házikenyér illata is messze úszik az időben; az emlékező lágyság határozottá élesedik már kivasalt arcán, olyanná, mint a kemény formába kényszerített viasz...

Kata már kora reggel óta ott topog az egykori rabkórház előtt. Egyre nyugtalanabbul lesi az érthetetlenül késedelmeskedő transzportot. Bentről — a boltíves folyosókról — kihallatszik a kőművesek és ácsok ütemesen visszhangos kopácsolása, gyors iramban száguldanak már ők is a befejezés felé. Mennyi jószándék és igyekvés! — gondolja Kata, — és mégis kátyúba rekednek a tettek, ha az irányító érzéketlenek nem látják meg a közösséget kitevő egyes embereket!...

Pedig már hajnalban felkelt, nehogy lekésse az érkezésüket. Ma még egy falatot sem nyelt le, persze, hogy megéhezett. Fázik is; csupa vacogás a teste, a lelke. Makacsul kerületi körül — istentudja már hányadszor — a masszív épülettömböt, hátha mégis van másik kapuja is, a hátsó frontján? Habár újból meg újból meggyőződhetett róla, hogy nincs; csak változtatja folyvást a helyét, éhesen, fázva, topogva, egyre jobban borzongva valamiféle benső vacogástól, ami a jószándék tehetetlenségétől didereg olykor a mindent elnyelő közönnyel szembenező emberben. Mert mit érnek az évezredek meg újabb eszmék; a régi Máriák áhitata, a mai Márták hivatásérzete, a hozzá hasonlók lelkeségéből születő megvalósulások, ha hatalmat ragadhatnak kezükbe a semmitől vissza nem riadó Verák is, csak hogy aranyforrást fakaszthassanak önmaguk számára még a koldusok barlangjának szikláiból is.

Szinte kopog a nyelve, annyira kiszáradt a torka. Valamiféle kínzó szomszúságtól fuldoklik, mintha ő is felelős lenne valamiért, amit lehetetlen volt megakadályoznia... De mit tehet az ember a közönyösök ellen, akik egyetlen vállrándítással, egyetlen tollvonással intéznek el emberéleteket? Irigy alacsonyrendűségükben sárral fröcskölik be az embertársaikhoz odahajló Mártákat, ők, akik még a kisujjukat sem hajlandók megmozdítani, hogy megakadályozzanak esetleges tömeggyilkosságokat... Miként is ötlött eszébe ez a kegyetlen szó? Talán csak azért, mert... Igen, igen, így érzi: ha Benson doktor sorba injekciózza szegény kisöregeket, ez talán kegyesebb megoldás lett volna a számukra...

No, csakhogyl... lassan befordul végre a fekete rabkocsi a sarkon, lassan gördül a kapu elé. Megáll. Feltárul a hátsó ajtó, Márta tornászik lefelé. Ő is gyűrött és összetört, nem az úttól, hanem a kegyetlen úti élményektől; ezeket a hozzá hasonlók lelkéből kiradirozni sohasem lehet. Kata érzi ezt, és örül neki, mert különben kik vennék fel a harcot a Verák érdekszövetkezte ellenében, egy egyre tisztulább, felelősségteljesebb élet reményében? A gyerekekért, de az öregekért is, akiknek mindenképpen részük van a folytonosságban, ha másként nem, hát a világépítőkhöz fűződő vérségi kapcsolatuk révén.

Márta után bizonytalan lúdtalpaival Stázi néni kacsázik lefelé. Bizony sok víz folyt le azóta a Dunán, amikor még hattyúmodra ringatózott szirupos színeinek álomtávnán; a valóságos élet rég letörölte giccses vásznairól az ábrándos nefelejceket, s nyakon csípve őt, bezárta a kriptá közösségébe, majd onnan a fekete rabkocsiba. Ott kint, a szocilis kerti napsütésében felfénylettek még olykor a megfakult álomliliomok; de mi várhat rá a több évszázados vedlett falak hasas rácsai és dohos kapualja mögött? Hulló vakolat, maga az elmúlás, — mi egyebet várhatna?

Utána mankóstul Mihaleknét segítik le. Az út megviselte a szatyrából előkan-dikáló fiatal fikuszt is; legfrissebb hajtását törte le egy váratlan zökkenő; megsebzett törzséből azóta is szüntelen bugyog elő nyúlósan ragacos tejfehér fikuszvére. Haza!... Haza!... sikolt fel benne is az ott maradt kis Rapcsákné makacs követelőzése, mert sok elsüllyedt otthona után e percben a szocilist érzi elhagyott hazájának; emlékezetében még él alvadt vérszínű szép őszi firhangja, létezik még a bihari régi ház is, a gyermekkor, az eltűnt ifjúság, pedig mindebből — álmok és házak végtelen sorából — mi egyéb kézzelfogható valósága maradt meg a szatyrában sebzetten vérző fiatal fikusznál?

Orbán Pista és Vedres Jóska — a szocilis kis háztáji gazdaságának két markos legénye — sorjában tolja ki a hordágyakat; fürdetésre is ők liferálták a kádakba őket. Elsőnek Becske Julist, aki vaksi módon hunyorgat a váratlan világosság-

tól. A szocilisban még a fiataljához számított, de itt, a tűző déli fény utcai forga-
tagában — az élet örökkön zajló folyamatának valóságában — róla is kiderül,
mennyire avított és vén már. Az ő kabátja, kendője is oly jellegzetesen zöldes fekete,
mint a többié; valamennyi most került elő a szocilis alagsori raktárából. Ott őriz-
ték az ápoltak utcai ruháját, a hozzátartozóktól számukra bekért halotti csoma-
gokkal együtt: az ünneplő feketét, egy pár stoppolatlan harisnyát, tiszta inget,
és aki kívánta, keresztet meg rózsafüzért is. Most — egy gondosan betakart ko-
sárban — velük utaztak ezek a csomagok is; mindeniken rajta a név; ki veszi
majd hasznát az elérkezendő időben?

Julis után Toplák néni bukkan napvilágra, összevissza görbült tagjait a vas-
tag hárászkendőbe bugyoláltan is félti a friss légáramlástól, fejét még mélyebbre
húzza be a takaró védő rejtékébe. Utána Ancsa pillogtatja gyanakvón azt a
sanda félszemét, majd mint a sápadt telihold a sötétszürke égen, Ilon terül szét
az aszfalton. A tekintete morcos, a szája panaszra görbülten haragoskomor. Pedig
csak a latyakos gumijára haragszik, bőrét csipi a sok csúnyaság. Mit szólnak
majd hozzá? Itt biztosan szúrósabbakat paskolnak majd a fenekére!

Fuller néni haragoslila padlizsán-képe ugyancsak elűt a sok pergamentarctól;
mert olyan a bőre valamennyinek — a rókaképű Franyicskánénak, a golyvás Tó-
biás Marcsának, meg az örökkön kényeskedő, parókás kis Holzmann Viktóriának
is — akár az időtől megfakult fóliánsoknak a lapja. Amint sovány nyakukat
nyújtogatják a szürke aszfalton, olyanok, mint vihartól leverte halódó varjak a rég
learatott élet sivárrá fosztott tarlóján.

Ott buzgólkodik már köröttük az új otthon vezetőnője is. Mindenkihez van
jó szava, bátorító mosolya, mégsem sikerül még feloldania a meredt tekintetek ijedt
szorongását. Katát egyre jobban kinozzák meg a tágra nyílt, aggodalmas vén ba-
golyoszemek. Értéktelen motyójukat leküzdhetetlen remegéssel markoló göcsörtös
ujjaiknak árulkodó félelme. Tehetetlen magárahagyottságuk, mely csapott vállai-
kat még mélyebbre húzza: mit hoz számukra a nagy változás, melynek új ritmu-
sától már előre riadozik berozsdásodott öreg agyuk, megszokottságba tespedt, bom-
ladozó szervezetük.

Számolgatja az ismerős kisöregeket; tízen vannak már, tizenegyediknek most
bukkan napvilágra Berta néni. Mint a többi, sötétségből kikerült társa, ő is vaksi-
módra hunyorgat. Erősen barázdált magas homloka mögött az értelem erősen ha-
dakozik most elmeszesedett sejtjeinek tompa érzéketlenségével. Rég leülepedett
szavak úsznak felszínre, csupa elfelejtett dallam. Például diffugere nives... Persze,
persze! ... Mit tudod, adnak-e majd e napunkhoz holnapot is az égbeli istenek...
Neki ennyi évtized után is még mindig Horatius lüktet a változások sodrásának
minden hullámverésében. Állandót sose várj — inti őt év és óra — elviszi dús
napodat... És az aszfalt szürke tarlójára vetődve is makacsul markolássza tovább
a mélyből felkúszó, újból felvillanó régi értelmeket, akárcsak összekötözött kis
bugyrát a mellén. Benne lapos erszénykéje, egy ostoba négylevelű lóhere; sose hitt
benne, nem is hozott szerencsét. (Valamikor, büszke „szabad szellem” korában,
holmi babonasággal azonosítva, a hitet is lenézte, de hajlott korára — miért ta-
gadja? — gyakran irigyelte meg öreg kenyerespajtását a békességes nyugalmaért,
amint lehunytt szemmel és fiatalra vasalt arccal hallgatott hosszan, civilruhába
öltözött lelkipásztora látogatásai után.) Mit kötött még a szürkepöttyös kendőbe?...
A karácsonyi kölnit, amit még fel sem bontott, a latin szótárát, egy kerek doboz-
ban két háromszögletű ömlesztett sajtot és két szem múmiává aszalódott fűgét...
Egy gyöngye pillanatában csente el Ilontól, azután elfelejtette megenni, de kidobni
sem volt szíve...

Kata kedvesen köszönti, s ő szinte vidáman kiáltja oda:

— Megyünk a kazamatákba! — és boldoggá teszi, hogy minden gondolkodás
nélkül talált rá a megfelelő szóra.

— Valamikor kolostor volt ez az épület — magyarázza Márta, és Janusek
Berta, egykori „szabadszelleme” fellobbanó humorával, pokolian élvezi helyzete
groteszkjét.

— Nohát ezt se gondoltam volna, hogy vénségemre kolostorba vonulok! — nevet
fanyar fintorgással, és meglazult kendőjét kámzsa módjára húzkodja rá dús sörte-
hajára.

De Kata most nem értékeli a humorát, egyre erősödik benne egész napi szo-
rongása. Várja már, hogy végre napvilágra kerüljön a tizenkettedik kriptalakó is.
Végre zökken már a bárka-ajtóban a hordágy, Orbán Pista a fejénél, Jóska a

lábánál hozza, és itt, a napvilágon, méri csak fel az arányokat: milyen csöppnyi semmiséggé fogyott szegény mama! Zöldefeketére kopott, foszlott tollú aprócska varjú már ő is, lehullott szemhéjai alatt hegyesen kiélesedett csőrrel. Álla alatt megkötött fekete kendője kemény-fényesre vasalt viaszarcot keretez, melyet nem lágyít már sem fájdalom, sem öröm, sem emlékezés, sem félelem. Arcának pettyhűdt kuszasága már élesen határozott vonalakat öltött; még a pillája sem rebben, csak hallgat, vádló némasággal. Fel sem szisszen a fájdalomtól, amikor hordágya a kemény aszfalton nagyot koppan.

— No pajtikám, öreg Pirithousom, csak hogy partot értünk végre! — nyújtogatja sovány nyakát öreg Mellerné felé Berta, Kata meg fölélé hajol, hogy lecsüngő kezét a tenyerébe kapva, simogatásával becézze; hadd érezze, hogy itt van mellette, már reggel óta várja, és nem hagyja el őt soha.

De émelyedő öklendezéssel visszatántorodva, hirtelen iszonyattal engedi ki kezéből az ólmosan visszahulló megnehezedett ujjakat. Márta feketekeretes pápaszeme hajol már a hordágy fölébe, pár pillanatra ő is kezébe fogja a hideg kőujjakat, de szótlánul ő is visszaereszti őket, majd összébb húzza a kendőt a csendes viasz-arcon. A partra vetődött vén varjúhadból — szerencsére — senki sem figyel fel a jelenetre. Egyik sem veszi észre, hogy egyikük már elhullt. Egyedül Berta előtt rémledeznek valamiféle szörnyűség, amit nem akar megérteni. El kíván futni a valóságtól, de hová is futhat előle? A valaha mélyen beléidegződött horatiusi szavak most — mint a „szocilis”, az elhagyott ház homlokzatán — foghíjasan szitálnak előtte a szürke aszfalton, oly összemosódottan, mint a túlforgatott filmek kopásának esője:

... sem rang... sem cifra szavad, sem erényed
nem hoz a földre megint...
... mert a sötét mélyből nem menti Diána se...
... és Theseus sem erős megmenteni Pirithousát
léthei láncából...

Léthe... Léthe... — ez a szó motoz benne makacsul a zavarosan rátört káosz-ból. Feszülten erőlteti értelmét, de minden jelentés messze úszik most tőle, csak Fuller néni lihegését hallja „vizet, vizet, vizet”, majd Fuller néni hangja mögül váratlanul bukkan elő újból az értelem: inni! Persze: inni... Inni a Léthe vizéből!... És markolja már, mint kincset, a megtalált szót, s főleg értelmét: Feledés!... feledés... feledés!...

Kata elfordul. Nem akarja, hogy valaki is meglássa visszagyűrni nem tudó könnyeit. Márta észrevétlenül szorítja meg a kezét, csak a hangja náthás kissé, amint rendelkezik, hogy Pista meg Jóska milyen sorrendben szállítsa befelé a szürke aszfalt-tarlón tolláskodó kisöregeket. Csak amikor már valamennyiüket elnyelte a kapu sötét torka, kerül sor az utolsó hordágyra. De öreg Mellernét nem az emeleti kórtermek felé irányítja az otthon vezetője, hanem lefelé, az alagsorba. Egy ablaktalan, egyetlen célt szolgáló hűvös helyiségbe, mely sokkal inkább rá-szolgál a kriptá elnevezésre, mint a szocilis hosszú terme. De öreg Mellerné már úgysem mérheti fel a kettő közötti különbséget, nem emlékszik ő már sem a szocilis kriptájára, sem másra, mert Doktor Berta rábókolt a valóságra: öreg Pirithousa már „örök felejtést kortyol az alvilági folyók vizéből”.

Az elhajított kő ezzel befutotta már látható pályáját.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy a jövőben lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabvány-nak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Tizenhárom sor a csalódásról

Szétroncsolódott hát végképp ez is.
Már csak az idegvégződésék ránganak,
és az fáj, ami nincs. A csonkolt láb,
a csonkolt kéz fájdalma ez, a hiányé,
az ágaitól megfosztott törzsű fái,
a katatón betegeké, akik emlékeznek még
az önfeledt szökdelésre, a rohanásra.
Ilyen fájdalommal indulok tovább
a kanyargó ösvényen, ami nem tudom
hová vezet, micsoda kínok elébe,
micsoda nyaktörő, szégyenletes utakra.
Mégis megyek, botladozva távolodom.
És senki sem szól, senki sem kiált
utánam.

Apokaliptikus délután

Akkor már nincs segítség,
amikor hólyagos a föld,
feketén bólogatnak a fák és
kóróvá szikkadtan lehanyatlanak
a kövér hajtások, a tarka virágok,
amikor csontok buknak ki a földből,
s nyüzsg, pezseg a férgek népe,
amikor ilyen békés nyári alkonyat van,
ami valójában csak könnyű fátyol:
az iszonyat arcát alighogy eltakarja.

Patthelyzet

Tudom, hogy X olyan, amilyen.
Tudom, hogy Y értelmes,
okos és napra készen ismeri
mindazt, amit ismernie kell.
Tudom, hogy mennyit ér a szó,
tudom, hogy a részletekben,
a mindennapos kavarodásban
nehezen védhető az álláspontom.
Tudom, hogy X és Y menthetetlen.
Tudom, hogy az időnk kevés,
s mire fontosságát megértenénk,
a választásnak már nincs értelme.
S dönteni mégsem tudnék, hogy
a kettő közül először melyiket
áldozzuk fel, ha választhatnék,
ha választanom nekem kellene.

Minden olyan

Minden olyan átmeneti, suta.
Alkalomszerű, beszenyezett,
mint ez a pohár az asztalomon.
Lehetett volna másként,
minduntalan ez tolakszik föl bennem.
Valami torz esetlegesség szabja meg
Lépéseimet, időleges, halogató
hadmozdulataimat. E szélcsöndes,
libapiszkos porondon, ahol élek,
nem történik soha semmi
említésre méltó. Csak játszom.
A nyílt színen forgolódom,
idegesen és zaklatottan,
az ép eszemet kockáztatva
holmi csalóka semmiségért,
egyetlen fűszál törékeny szépségéért.
Mintha értelme lenne,
mintha figyelne valaki rám.

Hódítás vagy ajándék

Két őseredeti képet őrzünk az emberről: Ádám alakját a Biblia állítja elénk, Prométheuszét a görög mitológia. Ádám az istenközelség paradicsomi boldogságának emlékét hagyta ránk, Prométheusz az istenek elleni gyanakvását. Ádám azáltal boldog, hogy gyermeki szeretetben él Istennel, Prométheusz úgy akar boldoggá lenni, hogy szembeszáll az istenekkel, és ellopja tőlük a Tüzet. Ádám ajándékba kapja a boldogságot, Prométheusz a meghódítására tör.

Ösünk mind a kettő, elődje minden boldogságkereső embernek, nem tagadhatjuk meg egyiküket sem. De éppen az emberért való felelősségünk választ keres a kérdésre: melyikük megoldása viszi előre igazán az emberiséget, melyikük módján lehet boldoggá (azaz tökéletessé: egészen önmagává és egészen szabaddá) az ember?

Ádám Isten bizalmas közelében él, „négy szemközt” vele. Benne, a Lét Teljességében ismeri meg önmagát és a világot, lényeglátó, homálytalanul áttetsző tudással: belülről és fölülről lát mindent. (Mai hasonlattal azt mondhatnánk: ahogyan a tervező ismeri az általa létrehozott mű minden csínját-bínját.) „Ne-vükön nevezi” a világ dolgait: tudja eredetüknek, lényegüknek és beteljesülésüknek legfontosabb titkát: Istentől neki szánt ajándéku, szeretetből lett minden, s szeretetből van ő maga is.

Az istenközelség biztosítja uralmát önmaga és a világ fölött: a teremtés folytatására magától a Teremtőtől kapott fölhatalmazást. De nemcsak hatalma korlátlan, hanem szabadsága is: nemcsak uralkodhat az egész anyagvilág fölött, hanem akadálytalanul eljuthat a végső beteljesülésig, a boldogságig: magáig Istenig. Isten létre szerette a semmiből, s megajándékozta öntudattal, szabadsággal meg szeretni tudással. Evvel a szeretettel Ádám átlendülhet azon az áthatolhatatlan szakadékon is, amely a végest az Abszolúttól elválasztja.

Emberi történelmünk leggyökeresebb titka ez: Ádám a szeretetben egyesülhetne Istennel — ő azonban mégis elutasítja a fölkinált boldogságot, egyetlen életlehetőségét.

Prométheusz szintén a lehető legnagyobb szeretné elérni: a boldogságra, szabadságra törekvő emberiség nagy fölfedezői, úttörői közül való, akik bátran és büszkén vágtak neki ismeretlen veszélyeknek, erejüket fölülmúló feladatoknak is, hogy előbbre vigyék az emberiség ügyét. Az istenek világát, vagyis a tökéletességet ostromló ember testvére Ádámnak, akit Isten szeretetből keltett életre. Amit Ádám elveszített (mert elutasította magától!), azt Prométheusz más módon próbálja megszerezni.

Bátor és nagyvágú, nem riad vissza semmilyen kockázattól sem. Ellopja a tüzet, amiben az istenivé válás titkát sejtí. Vállalkozása sikerrel jár, mégis tragikusan végződik. Maga semmisíti meg azt, amit meg akar szerezni.

A Lét Teljessége szabadon, szeretetből, maga kínálja föl az embernek önmagát. Ő viszont bátor és erős hódítóként próbálna magához ragadni a teljes hatalmat. A tragikus félreértésre ráborul a szeretet fájdalma: az Ajándékozó kezéből erőszakosan kiűtik azt, amit szeretetből készített, rablott préda lesz az ajándékból, eltorlaszolódik az ajándékos szeretet áramlása. — Minden szeretet kudarca fájdalmas veszteség. De itt nemcsak egy mással-másképpen pótolható szeretet-közösség lehetősége pusztul el, hanem az ember legnagyobbra feszülő, Istent ostromló vágya jut zsákutcába.

A Prométheusz nyomán járó ember legfőbb célja a függetlenség. A jólétért vállalt meghunyászkodásnak, cifra rabszolgasorsnak érzi az Istennek adottság állapotát. Nem veszi észre, hogy a lét csúcán nem az egyeduralkodó hatalom áll, hanem a magát ajándékozó szeretet. Az önmagánál is többre vágyó ember csak a szeretetben léphet túl saját magán. A Szeretetisten nem a függés jármában akarja tartani az embert, hanem a szeretet egységében. Csak a szeretetben érheti el az ember legnagyobb és legigazibb (azaz legemberibb!) célját: a megistenülést.

Az ember mégis elutasítja ezt a lehetőséget, és önellátásra rendezkedik be. Létrehozza az ész uralmát a test és az anyagvilág fölött. Viszonylagos nyugalmat teremt magában és maga körül: környezetévé szelidíti a természetet, és képességeit föltárva igyekszik megvalósítani önmagát, tervezi egyre szebb jövőjét. Észszerű világban talán helyet ad valami világmozgató Első Oknak, az embert megborzongató Nagyszerűnek, Ünnepestesnek is, igyekszik ünnepekbe, szertartásokba, mítoszokba beleterelni mélyebből fakadó és távolabbra nyitó vágyait.

Az ember azonban nem csupán észlénny. Hódítása sikerrel járt, éppen győzelmében azonban elvesztette azt, amit a szeretet szabad ajándékaként kínáltak föl neki. Szabadságra vágyott, a szabadság pedig az volna, hogy akadálytalanul elérheti a tökéletes létet, boldogságát. Ehelyett csak függetlenül próbált a Szeretettől: így aztán „elidegenült” a világtól, az emberektől és önmagától. Eltöltötte a „szorongás”: hiányzik belőle az alapok biztonsága, a célbajutás és a beteljesülés öröme.

Többre vágyódása indította neki vállalkozásának, s most éppen a végtelen vágya (tehát a tökéletes boldogság és szeretet sóvárgása) sajdul bele a kudarcába. Rabjává lett annak a világnak, amelynek a csúcsára igyekezett fölkapaszkodni.

Prométheusz hősi tragikumja és Ádám törékeny boldogsága — vagyis az ember igazi helyzete — Krisztusban válik nyilvánvalóvá. Benne ölt testet Isten végtelen emberszeretete: Ő egészen kiszolgáltatja magát az embernek. Nem akármilyen ajándékot kapunk tőle, hanem saját magát: a Tökéletes, Abszolút Lét, a Valóság maga ajándékozta magát nekünk. — De benne válik láthatóvá az ember lényege is: Krisztus életre-halálra szereti azt, akit mennyi Atyjának nevez, egészen egy vele — s ez az egység fölébe emeli minden végesnek és töredékesnek. Szeretetük így valóban erősebbnek bizonyul még a halálnál is: Az Atya föltámasztja a halálból. „Ő az elsőszülött a holtak közül” — benne valószínűleg meg először és egyedül teljesen az a mindent elsodró szeretetáram, amely valóban a tökéletes szabadságba és szeretetbe, az Istenig tudja elragadni az embert.

Az istenvágyú ember nem kaparinthatja meg Istent hódításai során. De amit meg nem hódíthatott, az a világ legcsodálatosabb ajándékaként az övé lehet: elérheti Öt, ha újra ráeszmél arra, amit eredetileg tudott és ami Krisztusban föltárult: ha ráébred arra, hogy szólítják, szeretik, és igennel felel a hívásra. Elfogadja a szeretetet, és maga is szeretni kezd: embertársai között éppúgy, mint viszonzszeretve Azt, aki mélyeiben és a messzeségből, „odatúlról” szólítja őt.

A keresztény hitben ez a világ tárul föl az ember előtt: ismét négy szemközt van Istennel, s ebben az istenközelségben fölismeri a mindenség eredendő egységét és végső titkát, s megszabadul az elidegenüléstől meg a szorongástól.

A misztikusok intenzívebben, oldottabban és odaadottabban élik át azt, amit kezdő-kezdetlegesebb fokon minden keresztény eleven hittel vall: a Teljesség, amire (Akihez!) tudva-tudatlanul törekszünk, maga közeledik felénk, s a szeretet természetes mozdulatával ajándékozza nekünk magát. Jézus kereszten kitárt karjával egybeöleli az egész világot: minket mindnyájunkat, Ádám és Prométheusz utódait, akik valami úton-módon isteni tökéletességre, életre és boldogságra vágyunk.

Lehár László

PÉTERY KATALIN VERSEI

Égig érő rózsák

Nem ismertelek. Véletlen hozott ide.
s most nézlek. Arcodon ijedt csodálkozás, s
szemed zárt titok. Nincs se tüze, se színe.
kutató kedvem benne titkot ás.
Mikor megállt benned a szív dobbanása
mindent ölelő, vagy bölcsen eldobó volt
tekinteted? A békesség varázsa
egyetlen örökös hallgatásba zár.
Nem tudom, volt-e örömmel és kinnal
lázveréses fojtó gyötrelmes szerelmed
vagy alázatlan-bűszkén, szűzi álmaidban
tiszta dalt dúdoltál? Lustán, kereveten
folyt életed napja, vagy kemény rideg

munka
rabságba kötött. Nem tudom, a szellemed
ormokra vágyott, vagy a betűket is unta?
Nem tudok semmit. De ravatalod felett
íme imát mondok. Istenem! köszönöm
az életemet. Hogy a gyümölcs érik,
hogy szívem fénylik, hogy itt e küszöbön,
kapud előtt, virág nyílik az égig
és hazatérőn megfáradt gyermeked
a Te rózsáid között fehérén megpihen.
Köszönöm a rózsát. És most szívem felett
fény gyúl ki hirtelen és ragyogó íven
a hála hidján minden érzésemmel én
elindulok Feléd... tán még soká élek
De életemben ezután ez a friss zsenge

fény
lesz a dísz és Feléd száll minden ének
Istenem! Idegen nő ravatalánál
megtalált hitemmel áldó könny éget
és hogyha majd engem szólítanál
csak azt érezném, hogy szeretlek
Téged.

Levél

Címzett ismeretlen. Valahol
falusi csend asztalára hajol,
vagy egy pesti panelházban ül és ást.
Idegen ember te vagy az te másik.
Nem tudok rólad semmit, s nem segít
a képzelet. Hangod se hallok én
s neked írok.

Papír, ceruza eléd visznek most,
hogy testvérem legyen, ki messze ül
kezeiben versem és szeret talán.
Mert én tudom, hogy sok rossz éjszakán
a szíve fáj. S tudom róla, hogy néha
ujjongva repül kedve és néha méla
Esték ringdtják halk álmodozásba,
s rejteget egy titkot, senki ne lássa.
Tudom, néha vágy is perzszél
s most simogatlak ezzel a kis verssel
Dédelgetlek, szeretlek, nem is vers ez
de ölelés, te messzi, messzi kedves
Címzett ismeretlen, csak ennyi volt
levelem. S tán rád fénylett mint a hold
simogatott meleg testvéri kéz
segítő szem, mely kéken áldóan néz
Már vége. Küldöm. S akár tépjed széjjel
bizalmam lelkem rajta a pecsét.

DÉVÉNYI IVÁN SÍREMLÉKÉNEK FELAVATÁSA

1977-ben elhunyt munkatársunk, Dévényi Iván síremlékét 1978. november 25-én, temetésének első évfordulóján avatták fel az esztergomi temetőben. A síremléket Borsos Miklós szobrászművész domborműve díszíti. A művész díjmentesen ajánlotta fel alkotását régi barátjának síremlékére.

A síremléket a hozzátartozók és a barátok nagyszámú seregének jelenlétében Kovách Zoltán érseki tanácsos szentelte meg. Majd a barátok nevében Dorombo Károly, a Vigilia főszerkesztője emlékezett meg a lap egykori kedvelt munkatársáról, a Borsos Miklóshoz fűződő barátságáról és egyben a művész adományát is megköszönte. Ezután Bodri Ferenc olvasta fel Bálint Endre festőművésznek a síremlék avatására küldött levelét, amelyet az alábbiakban közlünk:

Hosszú évezredek óta utalnak faragott és faragatlan fa- és kődarabok arra, hogy alant egy kupac föld nem keveredhet el a meg nem jelölt földdel — por és porral —, és ugyanakkor hirdetik a „porból lettünk, porrá leszünk” ígését.

A végtelenség és mozgás áramai fölött ugyancsak porladó kövek vigyázzák az emlékeket; persze ideig-óráig, mint ahogy minden ideig-óráig történik ebben a gondosan felparcellázott világban, s hiába is a nagy erőfeszítés, hogy másképp legyen: ami Volt, az Van, csak másképp van, mint képzeletünk teherbírása engedi, és minden örökké Lesz, csak éppen nem a számunkra, a lehatárolt idejűk számára, hanem a képzeletünk végtelensége számára.

Tudjuk még, hogy e kőrákás alatt Dévényi Ivánt egy kupac szétporladt anyag vigyázza addig, ameddig; és e fölé a szétporladt anyag fölé emlékekből jelképet kíván a lélek szomorúsága, mert ismerjük hűségünk határait és hűtlenségünk határtalanságait.

Am mindez legyen az élők gondja, ami már nem érinti, mert nem érintheti a szürke nomádélet örök vándorait...

Emlékezzünk arra, amit Dévényi Iván valóban tett: őrizzük kézfogásait a társakkal, érinteni akarását és segítő szándékait, és a szellemi világban való hitét. Ha csak ezekre a dolgokra emlékezünk, akkor volt értelme a megállíthatatlan időt megállítani erre a röpke pillanatra, és volt értelme néhány darab kővel megidézni Dévényi Iván szellemét.

Segítsen minket megérteni a csend, egy más lélegzetvételi Csend ünnepi pillanatát

Amen.

Tájékoztató

A Szemtől szemben sorozat új kötete: Szalay Károlynak Chaplinről írt monográfiája, amely a viszonylag gazdag hazai Chaplin-irodalom és könyvkiadás mellett is tud újat mondani a filmművészet klasszikusáról, és nem egy esetben korrigálja a Chaplin életrajzi adataival és munkásságával kapcsolatos tévedéseket. — Pándi Marianne Ravel-esszéje a kiváló francia zeneszerzőt életműve és tevékenysége tükrében mutatja be, bőséges dokumentációval, fényképanyaggal. A kis kötet különlegessége Ravel 1928-ban Amerikában tartott előadásának publikációja; többek közt a modern zenéről, zene-

szerzőkről, a folklór és a zene kötődéséről, valamint Bartók és Kodály népdalgyűjtő munkájáról szól.

*

Natalia Szac, a húszas évek szovjet színházművészetének egyik izgalmas egyénisége, rendező, társulatvezető, író emlékezéseit adja közre *Életem novellái* címmel. Nemcsak a korabeli szovjet művészeti élet jelentős személyiségeivel (Lunacsarszkij, Vahtangov, Sztanyiszlavszkij) ismerkedhetünk meg közvetlen hangú írásaiban, hanem Natalia Szacnak többek közt Otto Klempererrel, a világhírű karnaggal és Albert Einsteinnel való találkozásai is.

A VIGILIA KIADÓHIVATALA KÜZLI: Megjelent a Vigilia 1978. évi nyolcadik száma tartalomjegyzéke. Előfizetőink részére a januári számunkhoz díjtalanul mellékeljük. Példányonkénti vásárlóink számára 1,— forintos bélyeg beküldése ellenében készségesen megküldjük.

NAPLÓ

KLASSZIKUS SZERZŐK — KLASSZIKUS MŰVEK*

Nincs hálásabb és nincs nehezebb dolog, mint a sokszor hallott klasszikus alkotásokat lemezre játszani. Hiszen ha megnövekedett is napjainkban a modern zene iránt való érdeklődés, az igazi „sikerszámok” változatlanul a klasszikusok, a zeneművészet legnagyobbjainak alkotásai.

A karmestereket is aszerint méri a közvélemény, mit tudnak hozzátenni egy-egy Mozart- vagy Beethoven-mű ismert képéhez. Bruno Walter talán akkor emelkedett pályáján a legmagasabbra, amikor utolsó felvételeit egy lovarda hatalmas termében készítette, ahol sikerült a klasszikus szerzők éterien tiszta hangzásképletét a legtökéletesebben megvalósítani. Furtwängler lobogó Beethoven-jéhez hasonló nincs ma sem. S ha bizonyos elképzelés kél is bennünk Toscanini egyik-másik felvételét hallgatva, azért ma is meghajlunk szuggesztivitása, pontos zenei kidolgozása és félelmetes következetessége előtt. Ezek az igazán nagyok — és természetesen közéjük számíthatunk még néhányat — tudtak valamit, amit szavakkal nagyon nehéz kifejezni, s amit talán megtanulni sem lehet soha. A mesterség fogásait mindenki elsajátíthatja, de a tradíció szelleméhez közeljutniok csak a kiválasztottaknak sikerült.

A kiválasztottságnak ilyesfajta bélyegét érzem mindenkor Erdélyi Miklóson, aki nemegyszer győzte meg hallgatóit, hogy zseniális értője Haydn és Mozart világának. (A Rádió joggal őrzi klasszikusnak számító felvételeit között az általa vezényelt Szöktetést.) Remek ötlet volt vele lemezre venni két Haydn-szimfóniát, az oly népszerű „Üstdobpergetés” alcímet viselőt, és a No. 93, 1791-ben kelt D-dúr hangneműt. Az úgynevezett Londoni szimfóniának e két darabja már a műfaj nagy betetőzése. Beethoven felé mutat előre, s kivált az „Üstdobpergetés” a népszerű, talán épp az üstdob hatásos indítása miatt. És

éppen ennek tolmácsolásakor kell arra gondolnia a hallgatónak, hogy Erdélyi Miklós tudja a „titkot”. Ismeri azt a bölcsességet, azt a megnyugvást, az önismertetnek azt a végérvényes gesztusát, melyről „Mozart hallgatása közben”, de a klasszicizmus hatására általában érvényesen írt Szabó Lőrinc. És idegeiben hordja az apollói művészeszményt, a lebírhatatlan, kristálytiszt szépség ígézetét, mellyel e lemezt a magyar hanglemeggyártás emlékezetes teljesítményei közé emelte.

Kórodi András két Mozart szimfóniát vett lemezre. A „Linzi” és a „Prágai” szimfóniák talán nem emelkednek az utolsó nagy szimfóniák magaslatára, de ezekben ugyanúgy jelen van az a sugárzás, mely Mozartnak szinte minden művét egyénivé és maradandóvá teszi. Talán ez az egyetlen, ami hiányzik különben korrekt és szép előadásából.

Ránki Dezső — a Sándor Frigyes vezette Liszt Ferenc Kamarazenekar kíséretével — két Mozart-zongoraversenyt vett lemezre. A fiatalkori Esz-dúr versenymű a zenei klasszicizmus első híradása, a K. 449-es Esz-dúr az úgynevezett bécsi zongoraversenyek nyitánya, teljes, befejezett remekmű. Mindkét alkotás emlékezetes előadásban szólal meg. Lobogó szenvedély, a felületek ragyogása, a kontrasztok finom érzékeltetése teszik izgalmassá Ránki Dezső Mozart-értelmezését, s csak remélhetjük, hogy e felvétel nyitánya egy sorozatnak, melyen előadásában az összes Mozart-zongoraversenyeket hallhatjuk.

Lemeznyi Rossini-nyitány — biztos siker! Aligha lehet megkülönböztetni őket egymástól, mindegyik egyforma, mintha csupa ikertestvér énekét hallanánk. De mindegyikben együtt és külön-külön is hatalmába ejt a képzelet könnyedsége, a fogalmazás eleganciája és a zenei szövet színes változatossága. Ki feledné el Bernstein nagyszerű Rossini-felvételét? Gardelli tolmácsolásait? Fischer Adámé még nem versenghet az övékkel. De a Rossini-muzsika pezsgését, mozgalmasságát, olasz temperamentumát már hibátlanul érzékelteti. S ez nem kevés.

(R. L.)

* Haydn: Szimfóniák (Hungaroton SLPX 11923) — Mozart: Szimfóniák (Hungaroton SLPX 11924) — Mozart: Zongoraversenyek (Hungaroton SLPX 11942) — Rossini: Nyitányok (Hungaroton SLPX 11932)

A PRÓZA HUMORA*

A magyar irodalomban mintha másodlagos volna a humor. Ami az angolban természetes, nálunk ritka, mint a fehér holló. Történelmünk alakulása lehet ennek a jelenségnek a magyarázata: a magyar líra nemzeti sorsfeladatokat vállalt, a próza pedig akkor vált a legkeményebbé, legizgalmasabbá, amikor adatfeltáró munkával segítette a társadalmi tisztázódás folyamatát. A magyar történelem nem mutatott föl olyan eseményt, amely alkalmas lett volna arra, hogy felhőtlen nevetést keltsen. A társadalombírálat a felháborodás tüzeiben fogant, s ha egy-egy regény, elbeszélés peremén megvilan is a humor, többnyire a tragédia árnya sejlik föl mögötte. A *Hét krajcárban* az anya nevet, nevet megállíthatatlanul, s közben kisfia keze fejére csöppen a vére. A lagziban halálra eszi magát a főhős. (Tragédia) De ha a huszadik századi magyar regény többi kísérletét nézzük, azokban is majdnem mindig felhabzik a balsejtelem, valami komor árny, amely fokról fokra felhőzi be a cselekményt és válik az események mozgató rugójává. Így van Babitsnak majd mindegyik regényében, így Kosztolányi nagyszerű regényfolyamában, s ha nagyon a mélyére hatolunk Krúdy csodálatos világának, abban is felfedezhetjük a magányos ember tragédiáját, melyet nem enyhít a még oly művészi szépséggel ábrázolt, lebegővé átlényegített környezete sem.

Van persze a magyar regénynek egy másik ága is, a Kakuk Marcik és az Ábelek világa. Meggyőződésünk, hogy Tersánszky azért nem nyert írói rangjához méltó elismerést, mert a kritika, a tudomány egyszerűen nem tudott mit kezdeni a humorával. Még remek irodalomértő kortársai is finnyás távolságtartással közelítettek világához és alakjaihoz, csak a remek ítéletű Osvát mondta ki, hogy a *Ruszka Gyuriék karácsonya* az egyik legjobb magyar elbeszélés. (Ebben tűnik fel először Kakuk Marci.)

A humort részben mégis Tersánszky honosította meg nálunk. Mert Karinthy kora előtt járt, az abszurditásig fokozta mondanivalóját. Herczeg Ferenc és utána pedig az urambátyámos kedélyeskedéssel, mely a *Gyurkovics fiúk és -lányok* világát jellemzi, s amely alighanem Mikszáthból ered, jóvátehetetlenül beporosodtak mára. (Mindez nem jelenti azt, hogy Herczeg olyan rossz író volna, amilyen nagy körülötte a csönd.)

Talán e néhány vázlatos bevezető sor is jelezheti, mily bátorság kellett Kolozsvári Grandpierre Emil részéről ahhoz, hogy elfogadtassa az olvasóközönséggel Csibráky doktort, illetve különféle alteregóit. Kolozsvári Grandpierre profétikus korba született, s ő fityiszt mutatott (és mutat ma is) a profétának. Pajzán mozdulatokkal ütögeti bizonyos testrészét, amikor a felelősségvállalás heroizált gesztusaival találkozik, s ugyanakkor ő maga is hivatást teljesít, hisz lebegő intellektualizmusa, mely ugyanakkor nagyon is érzéketlen — és érzéki — realizmussal párosul, új ággal oltotta be prózairodalmunkat.

Vannak regényei, esszébe oltott emlékezései és történeti példázatai. Írjon bármelyik formában, az események háttérében mindig ott érezzük az író ironikus fintorát, szemének gúnyos villanását, hogy no most megint sikerült pukkasztania prúd olvasóit. A *Tegnappal* mégis iskolát teremtett, hiszen az azóta született önelemzések és életrajzi regények kimondva-kimondatlanul ezt tekintették példájuknak. S hogy írója számára is sokat jelentett, azt abból sejthetjük, hogy a műfaj nagyszerű telitalálatához vissza-visszatér, legutóbb épp a *Hullám-törőkkel* (de ezt, hogy „legutóbb”, máris idézőjelbe tehetjük, hiszen a Kortársban hónapról hónapra jelennek meg ennek is újabb folytatásai *Béklyók és barátok* címmel, s ahogy az író bámulatos munkabíráását ismerjük, nem lenne meglepetés, ha hamarosan a könyvesboltokban is vízszínláthatnánk ennek teljes változatát).

Lehet-e újat mondani egy élet és egy nemzedék élettörténetének szeletéről a *Tegnap* után? Ez a kérdés óhatatlanul felvetődik, hiszen az 1942-ben megjelent mű kétségtelenül remeklés volt, egy életérzés, gondolkodásmód végérvényes kritikája, a középosztály mentalitásával való szakítás látványos és eredményes gesztusa. Míg nemzedéktársai úgy vetettek számot múltjukkal, hogy nosztalgikus elemekkel színezték át emlékeik rajzolatait, Kolozsvári Grandpierre Emil egyetlen mozdulattal kivágta az egészet az ablakon, s már fordult is új világ, új téma után.

Persze — mint ahogy a *Tegnappal* indult, de ma sem végérvényesen lezárt önelemző regényfolyama bizonyítja — a szakítás mégsem olyan egyszerű. Az író meg-megkísérti a múlt. Új meg új réte-

* Kolozsvári Grandpierre Emil: *Hullám-törők* (Magvető, 1978); Jékely Zoltán: *Angyalfia* (Szépirodalmi 1978)

geit tárja hát föl, de egyre kérlelhetetlenebb iróniával teszi ezt, olyan ember mozdulatával, akinek immáron csak véletlenül volt köze mindehhez, aki egykori önmagát is tudja az irónia, a leleplező gúny eszközeivel ábrázolni. Az „eltávolítás”-nak sajátos, új lehetőségét találta meg így, hiszen emlékezéseinek főhőse, a fiatal Kolozsvári Grandpierre Emil, akinek jócskán van ugyan köze a maihoz, de ez a mai mégis egészen más: bölcs derűvel és megértéssel követi nyommon fiatalkori énjét, fejét csóválja egy-egy pájzán kalandja láttán, s felcsattan, ha igazságtalanság éri. Azt azonban mindvégig érezteti, hogy amit elmond, azt részben megoldotta, részben lezárta már a múltó idő.

Az ötlet elbűvölő, a könnyedség szemkápráztató, humora pedig ellenállhatatlan. Igazi elbeszélő, nincs szüksége izdadságos mutatóvanyokra, hogy nyersanyaga legyen. Mesél, emlékezik, egyik emlékképét követi a másik, egyik ötletéből következik az újabb, s növekvő érdeklődéssel követjük kalandos útján, hiszen megejt és lefegyverez humorával, mely oly ritka madár mai prózairodalmunkban.

Jékely Zoltán prózáját is belengi a pájzán humor és önrónia. Nála nem alkalmi kirándulás a regény, nem a nagy költő játszi erőpróbálgatása. Hisz épp a legnagyobb irodalmi viharok idején, a Nyugat második és harmadik nemzedéke irodalmi bevillongásainak tetőpontja körül jelentek meg első regényei, a *Kincskeresők*, a *Medárdus* és a *Zugliget*. Az akkori fiatal írók nagy kísérlete volt a szürrealista regény új életre keltése: Jékely művei is ebbe a folyamamba illeszkedtek — a legparadoxabb példák kétségtelenül Molnár Kata művei voltak —, ám az ő prózájában tetten lehetett érní az erdélyi hagyomány egyes elemeit, elsősorban Tamási Áron Ábelének villódzását. Kisregényei közül, az 1943-ban megjelent *Házsongárdi föld* kifejezetten erdélyi tematikájú, a *Két régi csók* ugyanebből a kötetből átkerült a most megjelent *Angyalfiába* is. Ez a téma különben Jékelynek egyik legsajátabb terénuma: hősei állandóan álom és való határmezsgyéjén egyensúlyoznak, káprázatot űzi velük tréfáját, de mikor kápráztatnak hiszik, kiderül, hogy a valóság üzenete volt. Hasonló alapállásból született *A halászok és a háló* (1946) néhány lidérces története, míg későbbi regényeiben (*A fekete vitorlás*, *Felséges barátom*, *Bécsi bolondjárás*) elsősorban fergeteges humorával bilincseli le az olvasót. Az *Isten madara* elbeszélései me-

gint a múltba ásnak vissza, humor és nosztalgia elegyül bennük, a nevetés habján ott úszik a könnycsepp is.

E rövid áttekintésünk is sejteti, hogy Jékely Zoltán mögött komoly prózai életmű áll. Az *Angyalfi* sem teljesen új elbeszéléseket tartalmaz, az író pontosan válogatva újabb termése mellé sorolta a régebbiekből azokat, melyek hangulatilag vagy tematikailag ide illettek. Mert ez a kötet teljesen egységes, leginkább Krúdyra emlékeztet; fél százzal utána egy másik prózaíró kalandozik emlékei és vágyai között, meg-megidézve a jövőtehetetlenül továbbúnt arcokat és tájakat, kísérteties emlékeket ébresztve a múltból. A kötet legjobb elbeszélése alighanem a *Két kard keresztben*. Egy látszólag elfeledett régi összetűzés nyomán indul a cselekmény, az akkor párbajt vívó két fiú ismét találkozik, s az akkori vesztes szinte törbe csalja a győztest, hogy újra megvívhasson vele, elégtételt vehessen rajta. Az értelmetlen, de vérre menő párbaj végül is eldöntetlenül végződnék, a régi vesztes azonban nem tud belenyugodni ebbe, földre dönti ellenfelét és beléharap. Úgy szedik le róla a segédek a közben eszméletlenné vált hatalmas testet, s közben kiderül, hogy „megint rohama van”. Az író — mert hiszen ő a szenvedő fél; s elbeszéléseiben amúgy is szívesen alkalmazza az egyes szám első személyes, közvetlenebb elbeszélő módot — a rendkívül csinos és „szolgálatkész” szobalánnyal együtt lopakszik ki az elátkozott házból. Körülöttük mintha a régi Tabán, Krúdyék Tabánja éledne újjá. A varázslatnak azonban vége, az idill csak két napig tart: a volt szobalány kísért szemel állást keresni indul, Baku pedig — a hajdani vesztes — hosszú időre eltűnik, majd ismét telefonál: rezervátumi vadászatra hívja volt osztálytársát, aki azonban előrelátón visszautasítja a meghívást. Nem is találkoznak többé: Baku „egy hét múlva halt meg, azon a vadászaton, a szállóban, hajnalig tartó muri után”.

Ennyi az elbeszélés váza. De Jékely igazi prózaíró: egyetlen sorsba, Bakuéba belészövi az elmúlt évek történelmének sok jellemzőjét, kis és nagy tragédiák árnyát, örömök gvéántját. Varázslata az, hogy mester módjára bonyolítja a történetet, mely egyre érdekesebb, izgalmasabb, ám aki pontosan figyeli az elvarásokat, rögtön ráébredhet, hogy költő keze műve ez, aki az életanyagból maradandót teremt, a habzó masszából pedig kiemeli és felmutatja, amit öröknek vél.

SÍKI GÉZA

Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: Károly Dorombozy —
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 16 \$ US dollar

R É S U M É

L'étude de fond de notre numéro, paru sous le titre *Une Année — trois papes*, est due à Károly Dorombozy. Après avoir rappelé l'élection du pape Jean Paul Ier et son pontificat extrêmement bref, l'auteur fait les considérations suivantes à propos de l'élection du pape Jean Paul II:

Ce n'étaient plus les points de vue pour la plupart éliminatoires encore en vigueur lors de l'élection de Jean Paul Ier en Août dernier qui sont entrés en jeu à l'élection de Jean Paul II. Il n'est pas moins évident que, contrairement aux communiqués de presse „sensationalnels”, ce choix n'a nullement été dicté par des motivations politiques. Tout en reconnaissant que le Collège électoral des cardinaux a fait preuve d'une impartialité remarquable en faisant accéder au pontificat suprême le cardinal d'une Eglise vivant dans un Etat socialiste, on aurait tort de motiver cette élection par des considérations politiques.

Et dès maintenant, il importe d'éclaircir une question à laquelle on est tenté de conférer plus d'intérêt qu'elle n'en a réellement, à savoir la question de la politique Est du Saint-Siège — ce terme usité, en règle générale, pour désigner les efforts déployés par le Saint-Siège depuis quinze ans pour nouer des relations avec les Etats socialistes et pour les améliorer en les resserrant de plus en plus. Certes, la politique Est du Vatican a son importance: à elle, toutefois il est erroné d'y voir le problème n° 1 de l'Eglise.

Quinze ans après le Concile, la question majeure qui préoccupe l'Eglise jusqu'à son chef suprême, c'est de savoir comment dépasser l'ancienne conception de l'Eglise saisie comme une institution hiérarchique et appelée à dominer le monde, conception qui continue toujours à survivre dans bien des esprits empêchant par là l'instauration de la nouvelle conception élaborée par le Concile: celle d'une Eglise conçue comme Peuple de Dieu en pèlerinage sur cette terre, comme le troupeau des fidèles du Christ qui est envoyé à l'univers entier pour le servir en lui annonçant le message de salut. C'est cette charge missionnaire qui constitue la dimension fondamentale de l'Eglise à partir de laquelle se définissent ses relations avec le monde. La réussite du renouveau de l'Eglise *ad intra* dans tous les domaines — jusqu'à présent seul dans celui de la liturgie que la réforme conciliaire a été pleinement réalisée — tient à ce dépassement de conception et c'est là la question clef de l'Eglise d'aujourd'hui...

De par sa mission à visée transcendante dans ce monde, l'Eglise se trouve mise devant des tâches essentiellement les mêmes à l'échelle universelle. En même temps, l'identité des tâches ne signifie pas l'uniformité totale des situations. Il y a des cas particuliers où le choix de la solution à adopter appartient à l'Eglise locale et cela pour deux raisons: d'abord parce que c'est l'Eglise particulière qui, étant la mieux renseignée sur les données locales, en a la compétence requise; puis surtout parce que les véritables solutions vivables ne s'élaborent qu'à partir de cette expérience du message de salut qui est proprement celle des membres de la communion de charité constituant l'Eglise locale et de ce fait, elles ne peuvent nullement venir d'ailleurs.

Bien entendu, on voit l'Eglise de Hongrie comme Eglise locale unie par des liens indissolubles à l'Eglise universelle, engagée dans le même labeur de renouvellement post-conciliaire. Les entreprises que l'Eglise de Hongrie a faites l'année dernière, fournissent des preuves concrètes de sa volonté de contribuer, par ses moyens et à son niveau, à la solution des tâches assignées à l'échelle universelle. Pour ce qui concerne le renouveau interne de notre Eglise, nous rappelons l'instruction de l'épiscopat hongrois aux termes de laquelle tout le clergé hongrois est tenu obligatoirement à suivre des cours destinés à opérer une mise à jour des connaissances en cette période post-conciliaire. Conjointement avec ces cours, des retraites spirituelles sont organisées en vue de la recollection. C'est le même renouveau que l'Académie de Théologie catholique

de Budapest se propose de promouvoir par l'inauguration, en Septembre dernier, des cours par correspondance pour assurer la formation théologique des laïcs au niveau de l'enseignement supérieur. La durée des études s'étend sur trois années. Cent-cinquante étudiants ont été admis pour l'année scolaire 1978/79 et le même nombre est prévu pour l'année 1979/80. Les étudiants admis, recrutés parmi des hommes et des femmes, très différents d'âge et de profession, sont tous pénétrés du désir d'approfondir leurs connaissances en matière religieuse, de vivre leur foi chrétienne avec intelligence et de servir par là avec plus de discernement encore la communauté dans laquelle la Providence a assigné leur place.

Après avoir réalisé des reportages télévisés à grand succès dans les milieux ecclésiastiques d'Italie (cf. notre numéro de Novembre 1977) et des Etats-Unis, sous le titre *Les Révérends*, le reporter, László Róbert s'est rendu en France avec son équipe pour y continuer la série entreprise par lui. L'émission du reportage a été prévue par la Télévision hongroise dans son programme de Janvier.

Le reportage se compose de quatre parties d'après les localités visitées. La première partie a été tournée à Paris; la deuxième, près de Lyon, à L'Arbresle, dans le couvent des Dominicains construit par Le Corbusier; la troisième à Marseille et finalement la quatrième à Orléans où l'équipe de la Télévision hongroise a eu l'occasion de filmer toute une journée de travail, du matin au soir, de l'évêque Riobé, décédé tragiquement en Août dernier. Du scénario intégral de son reportage que László Róbert a eu l'obligeance de mettre à notre disposition, nous reproduisons l'entretien accordé par Mgr. Etchegaray, archevêque de Marseille et secrétaire de l'épiscopat français, interview qui sert à introduire tout le reportage ainsi que le passage du scénario relatant la journée passée en la compagnie de l'évêque Riobé.

Le Père Raymond Chilla S. J. de Montréal expose les raisons de croire aujourd'hui. Le lecteur pourra lire en traduction hongroise quelques belles pages de la littérature mystique, dues à des auteurs comme saint Jean de la Croix, Denis L'Aéropagite, Angelus Silesius ainsi que l'étude de Bergson sur La Mystique chrétienne. — Nous publions en traduction hongroise quelques fragments tirés du journal de Dag Hammarskjöld (traduction française parue sous le titre *Jalons*). — Margit Széll consacre son étude aux termes désignant l'amour dans les grandes langues européennes. — Des réflexions de Gyula Sárny sur Michel-Ange — Une nouvelle de Leontin Szili — Poèmes de Tamás Tűz, Zsuzsa Beney, János Parancs, László Galambosi et Katalin Pétery.

INHALT

Der leitende Artikel dieser Nummer, betitelt „Das Jahr der drei Päpste“ wurde von Károly Dorombozy geschrieben. Der Autor berichtet über die Umstände unter denen Papst Johannes Paul I. gewählt wurde, sowie über die kurze Dauer seines Wirkens um dann festzustellen, dass bei der Wahl von Johannes Paul II. Die noch im August bei der ersten Wahl geltenden, hauptsächlich negativen Gesichtspunkte (der zu Wählende soll kein „kurialer“ aber auch kein „fremder“ sein, theologisch weder zu progressiv, noch zu konservativ, politisch neutral, immerhin ein guter Seelsorger etc.) bei der zweiten Wahl schon nicht mehr genügten. Andererseits ist es offensichtlich — schreibt der Autor wort-wörtlich —, dass im Gegensatz zu den sensationellen Pressemeldungen, hier keine „politische“ Entscheidung getroffen wurde. Obwohl das Kardinalkollegium von einer grossen Unvoreingenommenheit Zeugnis ablegte als es einen Kardinal aus einem sozialistischen Land zum höchsten Würdenträger der Kirche wählte, soielten politische, Erwägungen hier kaum eine Rolle. Dies schliesst schon die Zusammensetzung der wählenden Körperschaft aus.

Wir müssen im klaren darüber sein, dass obwohl die „Ostpolitik des Vatikans“ — wie im allgemeinen die Kontakte des Heiligen Stuhls mit den sozialistischen Ländern in den letzten 15 Jahren benannt werden — ein wichtiges Ereignis im Leben der nachkonziliaren Kirche bedeutet, aber bei weitem nicht das wichtigste; und die brennendsten und auf Lösung harrenden Probleme sich auch nicht auf diesem Gebiet melden.

Die zu lösenden Fragen denen Papst Johannes Paul II. ins Auge schauen muss, beziehen sich in erster Reihe auf das innere Leben der Kirche und nur in zweiter Reihe auf den Platz den sie in der Welt einnimmt und auch dann

auf ihre Beziehung zu einer sehr vielfältigen Welt. Die vom II. Vatikanischen Konzil initiierte Erneuerung machte zwar auf vielen Gebieten Fortschritte, ein echter Durchbruch wurde aber — von der liturgischen Reform abgesehen — nirgends erzielt. Das Konzil bemühte sich in vieler Hinsicht das Selbstbildnis der Kirche und ihre Sendung in der Welt neu zu konzipieren. Dieses neue Bild aber, dass der sich geschichtlich ausgebildeten hierarchischen und herrschenden Kirche das pilgernde Gottesvolk und die Schar der nur zum Dienst an der Welt berufenen Jünger Christi entgegenstellte, ist im Bewusstsein der Christen noch bei weitem nicht allgemein geworden. Obwohl gerade aus diesem Bild eine ganze Reihe der Wandlungen und der neuen Verhaltensweisen folgen sollte...

In einer schon seit beinahe zwei Jahrhunderten sich successiv sekularisierenden Welt muss die Kirche und die Gemeinschaft der Glaubenden den Platz und die Rolle finden, die in keiner Weise mehr dem Platz und der Rolle ähneln, die die Kirche Jahrhunderte hindurch einnahm und spielte. Nur eine neue prophetische Gemeinschaft kann diesen neuen Forderungen entsprechen, die dabei gar nicht so sehr neu sind, es sei denn, dass das Evangelium nirgends von etwas anderem spricht als von einer Rolle und Berufung diesen Charakters...

Das gilt selbstverständlich auch für unsere lokale ungarische Kirche, die als unabtrennbarer und unabsonderbarer Teil der universalen Kirche alle Sorgen, Trauer und Freude der christlichen Weltgemeinschaft auf sich nimmt und mitträgt. Und dass sie von der Lösung der Sorgen und Aufgaben in ihrem Platz und mit ihren Mitteln ihren Teil nehmen will, dazu brachte gerade das vergangene Jahr einige wichtige Beispiele. Die Verordnung des ungarischen Episkopats mit der es für den ganzen ungarischen Klerus eine Weiterbildung im Geiste des Konzils, parallel mit Exerzitien vorschrieb, dient ebenso der inneren Erneuerung der Kirche, wie die grossartige Initiative der Budapester Theologischen Akademie mit der Eröffnung eines Fernkurses für theologische Weiterbildung von Laien im September vergangenen Jahres. In den Reihen der im vorigen Jahr eingeschriebenen 150 Hörern und der dieses Jahr sie folgenden weiteren 150 Fernstudenten, die an einer dreijährigen akademischen Bildung teilnehmen, befinden sich Repräsentanten beider Geschlechter von verschiedenstem Alter und Beruf. In einer Sache haben sie aber den gemeinsamen Willen: Ihren Glauben und ihre Religion besser kennenzulernen, ihr Christentum noch bewusster zu machen, damit sie noch selbstloser der menschlichen Gemeinschaft dienen können in der die Vorsehung sie setzte.

Im Januar kommt auf die Bildschirme die neue vierteilige Serie des ungarischen Fernsehens, betitelt „Hochwürdige Herren“. Nach seinen erfolgreichen Reportagen aus Italien und aus den Vereinigten Staaten, suchte László Róbert — Reporter-Redakteur dieser Serien — diesmal Frankreich auf. Die vier Schauplätze der Serie: Paris, das von dem weltberühmten Architekten Le Corbusier gebaute Dominikaner Kloster von l'Arbresle neben Lyon, dann Marseille und am Ende Orléans, wo der Stab des ungarischen Fernsehens einen ganzen Arbeitstag des Bischofs von Orléans Riobé, von morgens bis spät abends mitbegleitete. László Róbert überliess uns höflicherweise die Drehbücher der vier Sendungen von denen wir die einleitende Erklärung des Präsidenten des französischen Episkopats, Erzbischof Etchegaray, sowie den kompletten Text des bei Bischof Riobé verbrachten Tages veröffentlichen. Dieser fortschrittlich denkender, sehr sympathischer und in Frankreich sehr populärer Bischof hatte im August vorigen Jahres ein Zimmer in einem Hotel am Plattensee reserviert gehabt, wo er seine Ferien verbringen wollte. Ein unerwarteter tragischer Tod verhinderte aber die Durchführung dieses Planes. Mit dieser Veröffentlichung wollen wir — zusammen mit dem ungarischen Fernsehen — seinem Andenken die letzte Ehre bezeugen.

Raymond Chilla S. J. (Montreal) schreibt über eine zeitgemässe Bestätigung unseres Glaubens. — Drei Beiträge befassen sich mit Klassikern der christlichen Mystik von Péter Erdő, Sándor Szénási und Béla Fila. — Auszüge aus den Tagebüchern von Dag Hammarskjöld in der Übersetzung von László Lukács. — Margit Széll schreibt über unsere Worte zum Ausdruck der Liebe und Gyula Sárosi über Michelangelo.

Im Literaturteil eine Erzählung von Leontin Szili, Gedichte von Tamás Tüz, Zsuzsa Beney, János Parancs, László Galambosi und Katalin Pétery.

Tájékoztató

Aki figyelemmel kíséri az újabb magyar szépirodalmat, némi nosztalgiával szívében emlékezhet azokra az időkre, mikor Kosztolányiék írták a lapok tárcarovatát, s egyre-másra tűntek fel az új és új prózai tehetségek. Ma is sokan írnak prózát a fiatalok között, de igazi tehetség kevés akad. Az újonnan megjelent regények és elbeszélések inkább tünet-jelzések: egy lassan érett korból lépő generáció tétova útkereséséről vallanak. Ilyen vonatkozásban hívjuk fel a figyelmet Hajnóczy Péter *A halál kilovagol Perzsiából* című kisregényére (megjelent folytatásokban az Új írás augusztusi és szeptemberi számában) és Kiss Irén *Állókép* (Magvető) című regényére, mely alighanem kulcsregénynek íródott, de sokkal érdekesebb, mint egy támasz nélküli állapot körleírása.

Tavaly volt hetven éve, hogy megindult szadunk legjelentősebb, legnagyobb szellemi kisugárzása folyóirata, a *Nyugat*. Ebből az alkalomból jelent meg Komlós Aladár *Problémák a Nyugat körül* című gondolatébresztő írása a Magvető „Gyorsuló idő” című sorozatában és Breuer János antológiája *Zenélások a Nyugatban* (Zeneműkiadó). Bár kötetete anyagába nem vette fel a másutt is hozzáférhető írásokat, gyűjteménye így is nagyszerű bizonyossága annak, hogy indulásakor minden haladó törekvő szószólója volt a lap, később pedig igazán nagy kritikus egyéniségeket gyűjtve maga köré, igyekezett őrizni és öbreszteni a valós értékeket. S ha nem is az évforduló alkalmával jelent meg, de ide kívánczok egy kitűnő debreceni kiadvány, a *Studia Litteraria* sorozat 15. kötete. Barta János, Kovács Kálmán és Imre László Vajda Jánosról szóló tanulmányai mellett itt olvasható Barta János *Vallásos élmény, élet-élmény és küldetésstudat* Ady írájában című izgalmas írása, mely jó néhány új szemponttal gazdagítja e sokat vitatott kérdéskört.

•

Az egyik Váci utcai könyvkereskedés — nem a legszerencsésebben —, mint a Balaton-vidék műemlékeinek albumát hirdette meg Szelényi Károly fotóművésznek, a Corvina kiadó gondozásában megjelent művét.

A kötetben található színes fotók egy részét előzetes tanulmányi tárlaton már az

esztergomi Keresztény Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria is bemutatta a könyv alcímén, *Táj változó fényben*. A művész szeme ugyanis a dunántúli táj ezernyi arcát fedezi fel abban a változó fényben, amely közvetlenségével vagy reflexével, izzásával vagy megnyúlt árnyékaival változtatja meg a táj hangulatát, közölnivalóját. A táj olyan, mint az arc, nyitott, vagy zárkózott, derűs, vagy komor, a fény irányától vagy intenzitásától függően. Ismernünk kell, hogy vallatni tudjuk, szeretnünk kell, hogy megszólaltathassuk, hiszen mást mond az évszakok őrsváltásainak idején, mást a különböző napszakokban és mást az időjárási zónák változásai között. Szelényi képei nem műemlék-, műtárgy- vagy tájfotók a szó „tárgyas” értelmében, hanem szubjektív vallomások, életteli impressziók, az ember és környezete összhangjának élményszerű „újráfelfedezése”.

Szelényi, mint a hazánk határain kívül is nagyrabecsült műtárgyfotós ebben a könyvben nem művészettörténeti tanulmányt, vagy szakirodalmat illusztrált, hanem a fotóművészet költői erejével örökíti meg a dunántúli tájat. A „Táj változó fényben” annyit is jelent, hogy a történelmi táj maga változik „fényben és árnyékban”. A múlt emlékeit őrzi egy-egy rom, omladozó fal. A jelen élethez csatlakozik a kastély és a templom, mely színfal marad, vagy élettérre változik, attól függően, hogy szervesen illeszkedik-e mindennapi életünkhöz, vagy elidegenedik tőlünk, mert mi is elidegenedtünk tőle. Gyorsan változó korunk változó fényébe kerül a széthulló paraszti életforma, a badacsonyi hagyományos szőlőművelés ugyanúgy, mint az ősi nádvágás, vagy a társas halászat. Ma még van, holnapra eltűnik, mint a nap a Gulács és a Tátika felett. Ezt a ma még meglevő, népi emlékeit féltve őrző tájat rögzíti Szelényi fényképezőgépekkel „erre a történelmi pillanatra beállított” lencséje.

A könyv panorámáját Keresztúry Dezső kristálytisza nyelvezettel írt bevezetője és hangulatos versei teszik teljessé. A „Balaton és vidéke” című könyv ígéretes, hazánk tájegységeit bemutató Szelényi-sorozat első köteteként jelent meg Murányi István tervezésében, Sivó Mária és Keleti Mária szerkesztésében. Páratlan szép színes nyomatait a Kossuth Nyomda készítette.

(F. A.)

Gancz Miklós munkája